

**T.C.
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI**

ADALET

TEMEL HUKUK KURALLARI

Ankara, 2018

- Bu bireysel öğrenme materyali, mesleki ve teknik eğitim okul/kurumlarında uygulanan çerçeve öğretim programlarında yer alan kazanımların gerçekleştirilmesine yönelik öğrencilere rehberlik etmek amacıyla hazırlanmıştır.
- Millî Eğitim Bakanlığınca ücretsiz olarak verilmiştir.
- PARA İLE SATILMAZ.

İÇİNDEKİLER

AÇIKLAMALAR	iii
GİRİŞ	1
ÖĞRENME FAALİYETİ-1	2
1. TOPLUMSAL DÜZEN KURALLARI, HUKUKUN KAYNAKLARI VE HUKUK KURALLARININ ÖZELLİKLERİ	2
1.1. Toplumsal Düzen Kuralları.....	3
1.1.1. Din Kuralları.....	4
1.1.2. Ahlak Kuralları	5
1.1.4. Hukuk Kuralları.....	6
1.2. Hukuk Kavramı, Hukuk Devleti ve Hukukun Üstünlüğü	6
1.2.1. Pozitif Hukuk (Müspet Hukuk)	7
1.2.2. Doğal Hukuk (Tabii Hukuk).....	8
1.3. Hak Kavramı ve Hukuktaki Temel İlkeler	15
1.3.1. Hak Kavramı.....	15
1.3.2. Hukuktaki Temel İlkeler.....	21
1.4. Hukuk Dili ve Hukukun Kaynakları	23
1.4.1. Hukuk Dili	23
1.4.2. Dilekçeler.....	26
1.4.3. Hukukun Esas Kaynakları	32
1.4.4. Hukukun Dalları	41
1.5. Türkiye'nin Yönetim Yapısı	50
1.5.1. Genel Yönetim Kuruluşları.....	50
1.5.2. Yerel Yönetim Kuruluşları	51
1.5.3. Hizmet Yönetim Kuruluşları	51
1.5.4. Meslek Kuruluşları	51
1.5.5. Denetleme ve Danışma Kuruluşları	52
1.5.6. Özel Hukuk Yapılı Kuruluşlar.....	52
1.6. Hukukta Yaptırım Türleri	52
1.6.1. Yaptırımın Tarihsel Gelişimi	52
1.6.2. Yaptırım Çeşitleri	53
1.7. Demokrasilerde Yargının İşleyişi ve Bağımsızlığı	54
1.7.1. Demokrasilerde Yargının İşleyişi	54
1.7.2. Mahkemelerin Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı	55
UYGULAMA FAALİYETİ	57
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME	58
ÖĞRENME FAALİYETİ-2	60
2. İNSAN HAKLARI, ANAYASAL HAK VE SORUMLULUKLAR	60
2.1. İnsan Hakları	60
2.1.1. İnsan Haklarının Özellikleri	61
2.1.2. İnsan Haklarının Önemi.....	63
2.1.3. İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi Süreci.....	64
2.1.4. Dünyada İnsan Haklarının Gelişim Süreci	67
2.1.5. Türkiye'de İnsan Hakları	68
2.2. Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması	70
2.2.1. Kişisel Hürriyetin Önemi ve Kutsallığı	70
2.2.2. Anayasamızda Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması.....	70

2.3. Temel Hak ve Hürriyetlerin Korunması	71
2.3.1. Anayasamızda Temel Hak ve Hürriyetlerin Korunması.....	71
2.3.2. Uluslararası Düzeyde Temel Hak ve Hürriyetlerin Korunması.....	72
2.4. Anayasal İlkeler ve Haklar.....	73
2.4.1. Anayasa Hukuku ve Anayasa Türleri	73
2.4.2. Türkiye’de Anayasal Gelişmeler	74
2.4.3. Anayasal İlkeler.....	80
2.4.4. Anayasal Haklar (Temel Hak ve Hürriyetler).....	87
2.5. Anayasal Ödevler İle Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması ve Korunması ..	96
2.5.1. Anayasal Ödevler.....	96
2.5.2. Vergi	97
2.5.3. Vatan Hizmeti.....	98
2.5.4. Oy Kullanma.....	98
2.5.5. Yasalara Uyuma	99
DEĞERLER ETKİNLİĞİ.....	100
UYGULAMA FAALİYETİ	101
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME	102
MODÜL DEĞERLENDİRME	105
CEVAP ANAHTARLARI.....	109
KAYNAKÇA	111

AÇIKLAMALAR

ALAN	Adalet
DAL	Alan Ortak
MODÜLÜN ADI	Temel Hukuk Kuralları
MODÜLÜN SÜRESİ	80/52
MODÜLÜN AMACI	Bireye/öğrenciye; temel hukuk kuralları ile ilgili bilgi ve becerileri kazandırmaktır.
MODÜLÜN ÖĞRENME KAZANIMLARI	1. Toplumsal düzen kuralları ile hukukun kaynakları ve hukuk kurallarının özelliklerini meleke hâline getirebileceksiniz. 2. İnsan hakları ile anayasal hak ve sorumlulukları meleke hâline getirebileceksiniz.
EĞİTİM VE ÖĞRETİM ORTAMLARI VE DONANIMLARI	Ortam: Sınıf ortamı, çalışma ortamı, kütüphane, bilgi teknolojileri ortamı, adliyeler, barolar vb. ortamlar. Donanım: Bilgisayar, bilgisayar donanımları, akıllı tahta, televizyon, CD, DVD, VCD, broşür, gazete, dergi, resimler, örnek olaylar, tepegöz, dijital kayıt cihazı, projeksiyon, kitaplar, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve yürürlükteki diğer mevzuat, okul kütüphanesi vb. öğretim materyalleri
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME	Bireysel öğrenme materyali içinde yer alan ve her öğrenme faaliyetinden sonra verilen ölçme araçları ile kendinizi değerlendirebileceksiniz.

GİRİŞ

Sevgili Öğrencimiz,

Anayasalar toplumların temel hukuk kaynaklarıdır.

Her bireyin kendi toplumunun anayasasını bilmesi gerekmektedir. Anayasamızın özelliklerini bilmek bizi nasıl bir toplumda yaşadığımız hakkında da aydınlatır.

Birey olarak anayasal temel hak ve sorumluluklarımızı bilirsek kendimizi hukuk kurumları karşısında çaresiz hissetmeyiz. Anayasal hak ve sorumluluklarını bilen bir vatandaş, haklarını hiç kimseye ve hukuk da dahil hiçbir kuruma çiğnetmez. Anayasal bilgiye sahip olan bir birey, doğuştan sahip olduğu anayasal temel hak ve hürriyetlerinin kendisine verilmesinin engellendiği durumlarda bu haklarını elde etmenin yollarını bilir. Haksızlığa uğradığında, adaletin sağlanması için mahkemelere başvurabilir. Bu bakımdan temel hak ve sorumluluklarını bilen bir vatandaş her zaman daha bilinçli bir yaşam sürme şansına sahiptir. Aynı zamanda insan olarak doğuştan sahip olduğumuz haklarımızı bilmemiz de bizi kanunlar karşısında daha güçlü hâle getirecektir.

Anayasal ödevlerini bilen bir vatandaş ise üzerine düşen sorumlulukları gereği gibi yerine getirerek ülkesinin güvenliğine ve geleceğine katkıda bulunur. Temel hak ve özgürlüklerin getirdiği güvenli ortamda yaşayan birey, bir anlamda bu güvenli ortamın sürdürülebilmesi için kendisine düşen anayasal ödevlerini seve seve yerine getirir.

Bu nedenlerle Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak Türkiye Cumhuriyeti Anayasası hakkında bilgi sahibi olmamız gerekmektedir.

ÖĞRENME FAALİYETİ-1

ÖĞRENME KAZANIMI

Toplumsal düzen kuralları ile hukukun kaynakları ve hukuk kurallarının özelliklerini meleke haline getirebileceksiniz.

ARAŞTIRMA

- Okulunuzda uygulanan yönetmeliklerin başlıcalarının neler olduğunu araştırınız. Örneğin; bunlardan Sınıf Geçme Yönetmeliğini ve Disiplin Yönetmeliğini inceleyerek sınıfta arkadaşlarınıza bu yönetmeliklerin önemli maddelerini okuyunuz.
- Bir avukatın bürosuna giderek mesleğe ilişkin merak ettiğiniz konuları sorunuz.
- Mümkün olursa adliyede bir duruşma izleyiniz. Gördüklerinizi not ederek arkadaşlarınızla paylaşınız. O esnada neler hissettiğinizi arkadaşlarınıza anlatınız.
- Türkiye'nin yönetim yapısını araştırınız.
- Bir yerel yönetim kuruluşunu, örneğin oturduğunuz ilçenin belediye başkanını ziyaret ederek çalışma sistemleri hakkında bilgi ve izlenimlerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.
- İlçenizin kaymakamını ve ilçe milli eğitim müdürünü ziyaret ederek görevlerine ilişkin bilgi ve izlenimlerinizi sınıfta anlatınız.
- Edindiğiniz bilgileri resim ve fotoğraflarla destekleyerek uyarıcı pano hazırlayınız.

1. TOPLUMSAL DÜZEN KURALLARI, HUKUKUN KAYNAKLARI VE HUKUK KURALLARININ ÖZELLİKLERİ

Hukukun temel kavramlarını anlayabilmemiz için gelenek, görenek, örf âdet gibi gündelik hayatımızda karşımıza çıkan ve toplumsal hayatı düzenleyici kuralların varlığını hepimiz hissetmekteyiz.

Fotoğraf 1.1: Duruşma salonundan bir görüntü

1.1. Toplumsal Düzen Kuralları

İnsanlar toplu olarak yaşarlar. Toplum hâlinde yaşayan insanların, toplum içinde uymaları gereken kurallara "toplumsal düzen kuralları" denir. Toplum düzenini sağlayan kurallar insanların toplum içerisinde uymaları gereken birtakım emir ya da yasakları kapsar. Emir, insanların uyması gereken kuralları; yasak ise insanların yapmaktan kaçınması gereken hâlleri gösterir.

Emirlere “borcunu öde”, “herkese saygılı ol”, “iyi davran” şeklindeki kurallar örnek verilebilir. Yasaklara ise “yalan söyleme”, “suç işleme”, “ahlaksızlık yapma” şeklindeki kurallar örnek verilebilir.

Bireyler yapmaları gerekenleri yapmamaları ve yapmamaları gerekenleri de yapmaları hâlinde yaptırım (müeyyide) denilen toplumsal tepkilerle karşılaşır. Toplum düzenini sağlayan kurallara uygun davranılmasında yaptırımın büyük bir rolü vardır. İnsanların, manevi yaptırım olan din, ahlak, görgü kurallarına uymaları tamamen vicdani sorumluluklarına bırakılmıştır.

Fotoğraf 1.2: Ankara Adalet Sarayı

Toplum düzenini sağlayan kurallar; din kuralları, ahlak kuralları, görgü kuralları ve hukuk kurallarıdır. Bu kuralların hepsinin kendine özgü yaptırımları mevcuttur. İnsanların bu kurallara uymaları ise her birinin yaptırım gücüne göre farklılık gösterir.

Şekil 1.1: Toplum düzenini sağlayan kurallar

1.1.1. Din Kuralları

Din kuralları, Allah tarafından konulmuş ve peygamberler aracılığı ile insanlara ulaştırılmış olan emir ve yasaklardan oluşur.

Toplumsal ilişkileri düzenleyen din kuralları genellikle bütün dinlerde benzerlik gösterir. Örneğin, bütün dinlerde başkalarına kötülük etmek, yalan söylemek yasaklanmıştır. Dürüst olmak, yardımsever olmak ise emredilmiştir.

Dinin hukuk üzerindeki etkisi laik devlet anlayışının benimsenmesiyle azalmıştır. Bizde ise Osmanlı Devleti'nin teokratik bir devlet olması sebebiyle dinin hukuk üzerindeki etkisi uzun süre devam etmiştir. Cumhuriyet Dönemi'nde laik devlete geçildikten sonra Şer-i Hukukun yerini "Medeni Hukuk" (1926) almıştır. 1924 Anayasasında devletin dininin İslâm olduğu ifade edilirken bu kural 1928 yılında Anayasa'dan çıkartılmıştır.

Din kurallarının koyduğu emir ve yasaklara aykırı davranışta bulunan kişiler manevi yaptırımlarla karşılaşır. Bu ise günahkâr olma ve öbür dünyada Allah'ın öngörmüş olduğu manevi cezalar şeklinde ortaya çıkar. Örneğin; yoksullara yardım etmek, din kurallarının emirlerinden biridir. Ancak, yoksullara yardım etmeyen bir zengin için bu dinî kuralı yerine getirmediği için maddi bir yaptırım uygulanamaz.

1.1.2. Ahlak Kuralları

Ahlak kuralları da sosyal hayatta insanların birbirleriyle olan ilişkilerini düzenlemektedir. Toplumda bazı davranışlar "iyi", bazıları "kötü" olarak nitelendirilir. Ahlak kuralları çoğu kez bu ayırımın bir sonucudur.

Ahlak, bir toplumda iyilik ve kötülük hakkında oluşan değer yargılarına göre yapılması ve yapılmaması gereken davranışlar bütününe denir.

Bireyin kendisine karşı olan davranışlarını subjektif (kişisel) ahlak kuralları düzenler. Örneğin; yalan söylememek, ihanet etmemek vb. kişisel ahlak kurallarındandır.

Bireyin topluma ve diğer bireylere karşı olan davranışlarını ise objektif (nesnel) sosyal ahlak kuralları düzenler. Yoksul durumda olan bir kimsenin yardımına koşmak, başkalarının canına, malına, namusuna göz dikmemek nesnel ahlak kuralları içinde yer alır.

Ahlak kurallarının emir ve yasaklarına aykırı davranışların karşılaşacağı yaptırım da din kurallarında olduğu gibi manevidir. Yani toplum herhangi bir ahlak kuralını çiğnediğimizde bizi ayıplar, küçük görür. Ama bizi söz konusu bu kurala uymaya zorlayamaz.

Dolayısıyla ahlak kurallarının yaptırımı kişiden kişiye değişir. Kişi bu kurallara, değer verdiği ölçüde uyar. Bunun için ahlak kuralları da toplum düzenini sağlama konusunda yetersiz kalmıştır.

1.1.3. Görgü Kuralları

Görgü kuralları, kişilerin diğer kişilerle karşılaştıkları zaman takınmaları gereken tavırları; konuşma, oturma, giyinme, yeme içme yöntemlerini; topluluklarda, bayramlarda, düğünlerde nasıl hareket edeceklerini gösterir. Bu kuralların tamamına görgü (muaşeret = nezaket) kuralları denir.

Bu kurallar, toplum içinde kişilerin belli bir olayda hep aynı şekilde hareket etmeleri sonucunda doğmuştur. Dolayısıyla çoğunluğun benimsemiş olduğu bir davranışı biz de benimsemiş oluruz, aynı olayla karşılaştığımızda aynı şekilde davranırız. Örneğin; sokakta karşılaştığımız bir arkadaşımıza selam veririz, düğün ya da doğum gününe giderken hediye götürürüz, hastalanmış olan akraba ve arkadaşlarımızı ziyaret ederiz.

Görgü kurallarının yaptırımı da manevidir. Toplum düzenini sağlamaya görgü kuralları katkı sağlamaktadır.

Görgü kurallarının yaptırım gücü de kişiden kişiye değişir. Kişi için görgü kurallarının yaptırımı olan ayıplanma, kınanma ne kadar önemli ise bu kurallara o derece uyar. Kişiler bu kurallara uymaya zorlanamaz.

1.1.4. Hukuk Kuralları

Hukuk kuralları toplum içinde tutum ve davranışlarımızı düzenleyen ve uyulması devlet zoru ile sağlanan kurallardır.

Örneğin; satılan malın alıcıya teslim edilmesi ve alıcı tarafından satış bedelinin ödenmesi, hırsızın, adam öldürenin cezalandırılması, kopya çeken öğrenciye sınav yönetmeliğinin uygulanması vb. konulardaki kurallar hukuk kuralı niteliğindedir.

Hukuk kurallarının ve hukuk kurumlarının oluşturduğu düzene ise "hukuk düzeni" denir. Toplumu düzenleyen kurallardan en önemlisi ve etkili olanı hukuk kurallarıdır.

Hukuk kurallarının amacı; toplum hâlinde yaşayan insanların ilişkilerini düzenlemek, onların rahat, huzur, güven, barış, eşitlik ve özgürlüğünü sağlamak, yani toplum hayatının devamını mümkün kılmaktır. Bunun yanı sıra toplumun değişen ihtiyaçlarını karşılamak, adaleti gerçekleştirmek ve ideal hukuka (olması gereken hukuk) ulaşmak hukukun diğer amaçlarıdır.

Hukuk kurallarını diğer toplumsal düzen kurallarından ayıran en önemli özellik manevi değil, maddi yaptırıma sahip olmasıdır.

Hukuk kurallarının maddi yaptırıma sahip olması sebebiyle kişiler kendilerini bu kurallara uymak zorunda hissederler. Örneğin; aralarında alışveriş sözleşmesi yapmış olan taraflardan birisi mağdur olmuşsa (malı teslim alamamış ya da parasını alamamışsa) karşı tarafı mahkemeye vererek mağduriyetinin ortadan kaldırılmasını sağlayabilir. Mağdur olan taraf malı teslim alamamışsa, malını teslim alması sağlanır. Parasını alamamışsa borçludan borcu zorla alınarak, parasını alması sağlanır.

1.2. Hukuk Kavramı, Hukuk Devleti ve Hukukun Üstünlüğü

"**Hukuk**" kavramı, Arapça "hak" kavramının çoğuludur. Hukuk, "Toplumu düzenleyen ve kamu gücü ile desteklenen kuralların bütünü" şeklinde tanımlanabilir. Hukukun amacı ise toplumun genel yararını yani bireylerin ve toplumun ortak iyiliğini sağlamaktır.

Hukuk devleti, her türlü yönetim ve karar alma işlerini yasalara bağlı kalarak gerçekleştiren devlettir. Demokratik devletlerin tümü hukuk devletidir. Hukuk devletinde birey - birey ilişkisi veya birey - devlet ilişkisinde ortaya çıkan her türlü anlaşmazlık yasalara ve mahkemelere müracaat edilerek çözülür. Hukukun bu şekilde toplumun her alanında belirleyici olmasına “**hukukun üstünlüğü**” denir.

Hukukun üstünlüğü, hukuk devletinin ve demokrasinin vazgeçilmez koşuludur. Hukuka dayalı bir yönetim biçimi olan demokrasilerde hak ve özgürlükler, görev ve sorumluluklar yasalar tarafından güvence altına alınır.

Hukukta yer alan değişik yaklaşımlar hukuk kavramına birbirinden farklı anlamlar yüklemiştir. Bu yaklaşımlara burada değinilecektir.

1.2.1. Pozitif Hukuk (Müspet Hukuk)

Belli bir ülkede belli bir dönemde yürürlükte olan hukuk kurallarının tamamına “pozitif hukuk” denir.

POZİTİF HUKUKUN KAYNAKLARI

Hukukun kaynağı hukuk kurallarını doğuran sebep,koşul ve esaslardır.Pozitif hukuk uygulanan hukuk kuralları olduğundan bu kurallara kaynaklık eden kurallar vardır.Pozitif hukukun yazılı ve yardımcı kaynakları vardır.

Fotoğraf 1.3: Pozitif hukukun kaynakları

Pozitif hukuk, mevzu hukuk ve örf - âdet hukuku şeklinde ikiye ayrılır. Pozitif hukuk, yazılı hukuk kurallarının yanı sıra yazılı olmayan hukuk kurallarını da kapsar.

Bu görüşe göre Türk Hukuku denildiğinde; Türkiye’de yürürlükte olan yazılı ve yazısız bütün hukuk kuralları ifade edilmek istenir. Bu nedenle pozitif hukuka “yürürlükte olan hukuk” denildiği de görülür.

➤ **Mevzu Hukuk (Konulmuş, vâz’edilmiş hukuk)**

Bir ülkede yetkili bir makam tarafından konulan ve yürürlükte olan yazılı hukuk kurallarına “mevzu hukuk” denir.

Mevzu hukuk, pozitif hukuk kurallarının yazılı olan bölümünden oluşmaktadır. Anayasa, kanun, kanun hükmünde kararname, uluslararası antlaşmalar, tüzük, yönetmelik vb. mevzu hukukun kapsamını oluşturur. Yazılı hukuk kurallarının tamamına mevzuat denir.

➤ **Yazısız Hukuk (Örf ve âdet hukuku)**

Bir ülkede yürürlükte olan pozitif hukukun yazılı olmayan kısmına örf ve âdet hukuku denir. Örf ve âdet hukuku bir toplumda benimsenen örf-âdetlerin hukuk kuralına dönüşmesiyle oluşur.

1.2.2. Doğal Hukuk (Tabii Hukuk)

Yürürlükteki hukukun üstünde yer alan, olması gereken hukuka “doğal hukuk” denir. Doğal hukuka, “olması gereken hukuk” ya da “ideal hukuk” denildiği de görülür.

Bu yaklaşıma göre doğal hukuk, toplumdan önce vardır. Bu nedenle toplumun koyduğu hukuk kuralları doğal hukuka uygun olmalıdır.

Doğal hukuk her zamanda ve her mekânda geçerlidir. Toplum düzenini ve adaleti en iyi doğal hukuk kuralları sağlayabilir. Bu görüşe göre, akıl yoluyla doğal hukuk kurallarına ulaşılabilir.

Yürürlükteki hukukun amacı mümkün olduğunca doğal hukuk kurallarına yaklaşmaktır. Denilebilir ki bir ülkenin hukuku doğal hukukun kurallarına ne kadar yakınsa o kadar adil ve değerlidir. Örneğin; doğal hukukun ilkelerinden biri herkesin hukuk karşısında eşit olmasıdır. Bir ülkenin pozitif hukuku bu kuralı ne kadar benimsemişse o kadar değerli sayılır.

1.2.3. Hukuk Devleti ve Hukukun Üstünlüğü

1.2.3.1. Hukuk Devleti Kavramı

Hukuk devleti anlayışı, tarihsel olarak sırasıyla mülk devleti ve polis devleti anlayışlarının ardından ortaya çıkmıştır. Kavramsal anlamda ilk olarak 18. yüzyılın sonu ile 19. yüzyılın başında Almanya’da ortaya atılmış olan “hukuk devletinin kurumsal olarak ortaya çıkışı Fransız Devrimi ile gerçekleşmiştir. Kapsayıcı bir tanımla; “varlığının nedenini insanların huzur ve mutluluğunu sağlamakta bulan, amacı insan hak ve hürriyetlerini güvence altına almak ve bunları geliştirmek olan, yönetilenlerin haklarını aramalarının önündeki tüm kısıtlamaları kaldıran, demokratik, eşit ve adaletli bir düzen içerisinde otoriteyi insanların özgürlüğü lehine sınırlandıran, hukukla ve hukukun genel ilkeleriyle bağlı olan devlet” olarak tanımlayabileceğimiz hukuk devleti, esas olarak devletin yetkilerini hukuk çerçevesinde kullanmasını sağlamayı ve bunu gerçekleştirirken de her şart ve durumda insan haklarına saygılı olmayı gerektirir. Hukuk devleti, kişilerin güvenlik gereksinimlerine somut olarak getirdiği hukuk ilke ve kurumlarına karşılık gelir.

Anayasamızın ikinci maddesine göre Türkiye Cumhuriyeti bir hukuk devletidir. Anayasa Mahkemesi de bir kararında hukuk devletini, “ İnsan haklarına saygılı ve hakları koruyucu, adil bir hukuk düzeni kuran ve bunu devam ettirmekte kendisini yükümlü gören, bütün eylem ve işlemleri yargı denetimine bağlı olan devlettir.” şeklinde tanımlamıştır.

Bugün birçok anayasanın bir ilke olarak benimsediği hukuk devleti kavramı, demokrasinin ayrılmaz bir unsuru olarak kabul edilmiştir. Buna göre fertlerin vazgeçilmez, hiçbir şahıs ve kurum tarafından çiğnenemez, ihlal edilemez temel hak ve hürriyetleri vardır. Fertler gibi devlet de bütün faaliyetlerinde hukuka tabi olacak, gücüne dayanarak fertlerin hak ve hürriyetlerini ortadan kaldırmak yahut sınırlamak bir yana, bunları korumakla yükümlü bulunacaktır.

Devletin hukuka tabi olması, hukuk karşısında fert ile eşit durumda bulunmasını ifade etmektedir. Bu ise ferdin, gerektiğinde devlete karşı da korunacağını göstermektedir.

➤ **Hukuk Devleti Kavramının Tarihsel Gelişimi**

Hukuk devleti anlayışı birden ortaya çıkmamıştır. Orta Çağ'da "mülk devlet" anlayışı vardı. Daha sonra "polis devleti" ve "hazine teorisi" anlayışları ortaya çıktı. Şimdi bunlara bir göz atalım.

Mülk Devlet Anlayışı

Orta Çağ'da hâkim olan "mülk devlet" (Patrimonialstaat, Etat patrimonial) anlayışına göre devlet, kralın kişisel mülkü olarak kabul edilmekteydi. Feodal sistemde kral, ülkenin en büyük toprak sahibi durumundaydı. Ülke âdeta kralın çiftliği durumundaydı. Kralın ülke üzerindeki yetkisi, mülkiyet hakkına benzetiliyordu. Keza kralın dışındaki yöneticiler olan feodal beylerin yetkileri de esas itibarıyla sahip oldukları toprak mülkiyetinden kaynaklanıyordu. Yani feodal beylerin sahip oldukları kamusal yetki ve ayrıcalıklar da mülkiyet esasına dayanıyordu.

Özetle, bu sistemde kamu gücüne sahip olanların (kralın ve feodal beylerin) yetkileri onların şahsi malı olarak görülüyordu. Keza, bu kamusal yetkiler, sözleşmeyle devredilebiliyor; miras yoluyla varislere de geçebiliyordu.

Fotoğraf 1.4: Adalet Mülkün Temelidir Yazısı

Böyle bir sistemde, yönetici olarak ne kralı ne de feodal beyleri sınırlandıran bir "idare hukuku" yoktu. Gerek kral gerekse feodal beylerin yetkileri, tabii hukuk doktriniyle sınırlandırılmaya çalışılıyordu. Kral ve feodal beylerin yetkileri, esas itibarıyla, birer mülkiyet hakkı olarak özel hukuka tabi idi. Bu anlamda kralı ve feodal beyleri, özel hukukun sınırlandırdığını söyleyebiliriz. Özellikle bu dönemde meşru olarak kazanılmış haklara (ki bu haklara jura quæsitæ deniyordu) saygı ilkesi vardı. Kral, başta feodal beylerin olmak üzere kimsenin kazanılmış haklarına (jura quæsitæ) dokunmamalıydı. Dolayısıyla feodal dönemde kralın iktidarının sınırsız olduğu, kralın hukuki kurallarla bağlı olmadığı söylenemez. Tersine kral hukuki kurallarla bağlıydı ve üstelik bağlı olduğu bu hukuk kendisi tarafından yaratılmamış olan "tabii hukuk" idi. Ancak zamanla kralın, bazı istisnai durumlarda kazanılmış haklara dokunabilmesine imkân veren üstün bir hakka (ki bu hakka jus eminens deniyordu) sahip olduğu kabul edildi. Başlangıçta istisnai nitelikte olan kralın sahip olduğu bu "jus eminens" zamanla yaygınlaştı ve hükümdarın bütün ülke üzerinde bir kamu gücü kullanmasına imkân veren genel bir hakkın temeli hâline geldi ve "polis devleti" anlayışına yaklaşılmış oldu.

Polis Devleti Anlayışı

"Hukuk devleti", "polis devleti" deyişinin karşıtı olarak kullanılmaktadır. O nedenle burada kısaca polis devleti anlayışını görmek gerekir. Polis devleti, "Kamunun refahı ve selameti için her türlü önlemi alabilen, bu amaçla kişilerin hak ve özgürlüklerine alabildiğine müdahale edebilen, onlara külfetler yükleyebilen ve fakat tüm bunları yaparken idaresi hukuka bağlı olmayan devlet" demektir.

"Polis devleti" kavramı; 17'nci ve 18'inci yüzyıllarda Kara Avrupası ülkelerindeki, mutlakiyetçi rejimleri açıklamak için kullanılan ve ilk kez Almanya'da ortaya çıkmış bir kavramdır. Polis devleti anlayışı, tarihsel olarak feodal devlet devrinden mutlak hükümdarlık devrine geçişte ortaya çıkmıştır.

"Polis devleti" ifadesindeki "polis" kelimesi bugünkü gibi "kolluk (zabıta)" anlamında değil, kamunun refah ve selametini sağlamaya yönelik tüm devlet faaliyetleri anlamında kullanılıyordu. Devletin bu faaliyetleri yürütebilmek için sahip olduğu sınırsız ve denetimsiz güç ise "polis kudreti" olarak adlandırılmıştır.

Bugün de idaresi hukuka bağlı olmayan, vatandaşlarına hukuki güvenlik sağlamayan devlet tipi için "polis devleti" tabiri kullanılmaktadır. Polis devleti anlayışında devlet, hukuka bağlı olmadığından devletin eylem ve işlemlerinin yargı tarafından denetlenmesi de söz konusu değildir.

Hazine Teorisi

Polis devleti anlayışının egemen olduğu Almanya'da 18'inci yüzyılın ortalarında "hazine teorisi" geliştirilmiştir. Polis devleti anlayışı yönetilenlere herhangi bir hukuki güvence tanımazken, hazine teorisi yönetilenlere bazı hukuki güvenceler sağlamaktadır. "Hazine teorisi" idarenin faaliyetleri dolayısıyla hakları ihlal edilen kişilere, yargısal yönden mali karşılık elde etme imkânını tanımaktadır.

Bu teoriye göre devletin hazinesi, hükümdarın dışındadır ve tamamen bağımsız bir özel hukuk tüzel kişisi kabul edilmektedir. Böylece, hukuk kurallarına bağlı olmayan ve yargı denetimine de tabi bulunmayan devlet ile özel hukuk hükümlerine tabi olan ve aleyhinde dava açılabilen hazine birbirinden ayrılıyordu. Örneğin; devlet, özel bir kişiye ait olan bir taşınmaza el koyabiliyor, onu işgal edebiliyor, kişiyi zorla çalıştırabiliyordu. Devletin bu tür eylem ve işlemlerinin hukuk kurallarına aykırılığını ileri sürmek yine mümkün değildi. Ancak devletin bu tür işlemleri ile hakları ihlal edilenler, özel hukuk hükümleri uyarınca hazine aleyhine dava açıp tazminat alabiliyorlardı. Bu durum Alman hukukunda "Katlan, ama tazminat iste." deyişiyle ifade edilmiştir. Böylece hazine teorisi yönetilenlere yargı yolu ile dolaylı da olsa belli bir mali güvence sağlayabilmiştir.

Devlet ile devlet hazinesinin tek bir tüzel kişi olduğu düşüncesi benimsendikçe, hazine teorisi yavaş yavaş terk edilmiş, onun yerini yine ilk önce Almanya'da "hukuk devleti" teorisi almıştır. Daha sonra "hukuk devleti" kavramı Fransa'ya geçmiştir. Hukuk devleti tabiri daha çok Kara Avrupası ülkelerinde kullanılmaktadır. Anglo-Sakson (V. ve VI. yüzyılda Büyük Britanya'yı ele geçiren Cermen ırkından oymaklara verilen ad) ülkelerinde benzer şeyi ifade etmek için "hukukun hükümdarlığı" tabiri kullanılmaktadır.

➤ **Hukuk Devletinin Şartları**

Hukuk devleti ilkesinin gerekleri veya varlık şartları nelerdir? Diğer bir ifadeyle, bir devletin ve devlet idaresinin hukuk devleti olarak nitelendirilebilmesi için hangi şartları taşıması gerekir? Bu gerekleri "hukuk devletinin genel şartları" ve "hukuk devletinin özel şartları" olarak ikiye ayırabiliriz. Hukuk devletinin genel şartları, devletin (yasama, yürütme ve yargı organlarının) hukuka bağlılığının; özel şartları ise idarenin hukuka bağlılığının şartlarıdır. Bu şartlar şu şekilde bir tablo hâlinde gösterilebilir:

HUKUK DEVLETİNİN ŞARTLARI	
GENEL ŞARTLAR (Devletin Hukuka Bağlılığı)	ÖZEL ŞARTLAR (İdarenin Hukuka Bağlılığı)
1.Yasama organı, hukuka bağlı olmalıdır. 2.Yargı organı, hukuka bağlı ve tarafsız olmalıdır. 3.Yürütme organı, hukuka bağlı olmalıdır.	1.İdare, yargısal denetime tabi olmalıdır. 2.Hâkimler, bağımsız ve teminatlı olmalıdır. 3.İdari faaliyetler, önceden bilinebilir olmalıdır. 4.Hukuki güvenlik ilkesi mevcut olmalıdır. 5.İdarenin mali sorumluluğu mevcut olmalıdır.

Tablo 1.1: Hukuk devletinin şartları

Hukuk devleti; hukuka bağlı olan devlet demek olduğuna ve devlet de yasama, yürütme ve yargı organlarından oluştuğuna göre hukuk devletinin üç temel gereği vardır:

1. Yasama organı hukuka bağlı olmalıdır.
2. Yargı organı hukuka bağlı ve tarafsız olmalıdır.
3. Yürütme organı hukuka bağlı olmalıdır.

➤ **Yasama Organının Hukuka Bağlılığı**

Kanun yapma yetkisine sahip olan yasama organının, kanunla bağlı olması mümkün olmadığına göre yasama organının hukuka bağlı olmasından onun, anayasayla bağlı olması anlaşılır. Anayasamızın 11. maddesine göre, yasama organı da anayasayla bağlıdır ve kanunlar, anayasaya aykırı olamaz. O hâlde yasama organı, anayasaya aykırı kanun yapmamalıdır. Türkiye'de bu ilke Anayasa Mahkemesi tarafından müeyyidelendirilir. Buna göre yasama organının yaptığı bir kanun, anayasaya aykırı ise bu kanun Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilir.

➤ **Yargı Organının Hukuka Bağlılığı ve Tarafsızlığı**

Hukuk devleti, devletin hukuka bağlılığı ve tarafsızlığı anlamına geliyorsa yargı da devletin üç temel organından biriye hukuk devletinin bir şartı da yargının hukuka bağlılığıdır ve tarafsızlığıdır. Yargısı hukuka bağlı ve tarafsız olmayan bir devlette vatandaşların kendilerini hukuki güvenlik içinde hissedebileceklerini söylemek elbette mümkün değildir. Anayasamız sadece yasama ve yürütme organlarının değil, yargı organının da hukuka bağlılığını açıkça öngörmüştür. Bir kere, yargı organlarının anayasayla bağlı oldukları açıktır. Çünkü Anayasamızın 11. maddesi, "Anayasa hükümleri, yargı organlarını bağlayan temel hukuk kurallarıdır." demektedir. Diğer yandan, Anayasa'nın 138. maddesine göre, "Hâkimler anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak hüküm verirler." Mahkemeler baktıkları davaları, "yerindelik" açısından değil, "hukukilik" açısından değerlendirir. Ayrıca Anayasanın 9. maddesinde de belirtildiği üzere yargı yetkisini elinde bulunduran mahkemeler bu görevlerini yerine getirirken bağımsız ve tarafsız olmalıdır. Mahkemelerin baktıkları davalarda siyasal yerindelik açısından karar vermeleri durumunda, hukuk devleti ilkesi zedelenir.

➤ **Yürütme Organının Hukuka Bağlılığı**

Bir devletin hukuk devleti olması için onun yürütme organının da hukuka bağlı olması gerekir. Türk hukuk düzeninde yürütme organının anayasa ile bağlı olduğu esas kabul edilmiştir.

Anayasamızın 11. maddesine göre, anayasa hükümleri, yürütme organını ve idare makamlarını bağlayan temel hukuk kurallarıdır. O halde idare, anayasaya aykırı eylem ve işlem yapmamalıdır. Diğer yandan yürütme organı da kanunlarla bağlıdır. İdarenin "kanuna bağlılığı ilkesi" veya "kanuna saygı ilkesi", Anayasamızın 8. maddesinde, "Yürütme görevi ve yetkisi, kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir." denilerek kabul edilmiştir. Buna göre idare, sahip olduğu yetkileri kullanırken veya üstlendiği görevleri yerine getirirken kanunlara uygun davranmak zorundadır. Aynı şekilde idare, mevzuata uymak durumundadır.

Bu üç şart, hukuk devletinde idarenin hukuka bağlılığı için gerekli olan genel şartlardır. Bunlar olmadan idarenin hukuka bağlılığından zaten bahsedilemez. Bu üç gereklilik, idarenin hukuka bağlılığının ön şartlarıdır. Diğer bir ifadeyle; bir devlette idare, hukuka bağlı olsa bile yasama organı, hükümet ve yargı organı hukuka bağlı değilse orada vatandaşların hukuki güvenlik içinde bulunmaları mümkün değildir.

➤ **Hukuk Devletinin Özel Şartları**

İdarenin hukuka bağlılığının gerçekleşmesi için yukarıdaki genel şartların yanında, bazı özel şartların da gerçekleşmesi gerekir. Yani idare bakımından, hukuk devleti ilkesinin özel gerekleri de vardır. Bu gerekler şunlardır:

16 Nisan 2017 tarih ve 6771 sayılı kanun gereğince birlikte yapılan ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri sonucunda cumhurbaşkanının göreve başladığı tarihe kadar yürürlükte olan idarenin eylem ve işlemlerine ilişkin yargı denetimi:

İdarenin anayasa, kanun, tüzük ve yönetmeliklere uymak zorunda olmasının müeyyidesi anayasamızda öngörülmüştür. Anayasamızın 125. maddesine göre, "İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır." yani idarenin yaptığı işlemler, uyması gereken üst kurallara uymuyorsa bunlara karşı dava açılabilir. Mahkemeler bu işlemleri iptal eder.

Türkiye'de idarenin hukuka bağlılığı ilkesi bakımından dört işleme karşı dava açılmaz; bunlara karşı yargı yolu kapalıdır. Dolayısıyla bunlar ülkemizde hukuk devletinin istisnalarını oluşturmaktadır. Bu işlemler şunlardır:

- Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemler (Anayasa, m.105/2 ve 125/2).
- Yüksek Askerî Şura kararları yargı denetimi dışındadır. (Anayasa, m. 125/2). (Ek cümle: 12/9/2010-5982/11 madde.) Ancak, Yüksek Askerî Şûranın terfi işlemleri ile kadrosuzluk nedeniyle emekliye ayırma hariç her türlü ilişik kesme kararlarına karşı yargı yolu açıktır.
- Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun meslekten çıkarma cezasına ilişkin olanlar dışındaki kararlarına karşı yargı mercilerine başvurulamaz. (Anayasa, m.159) (Değişik: 12/9/2010-5982/22. madde).
- Sıkıyönetim komutanının işlemleri (1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu, Ek madde 3) (Bu sonuncu kısıntı, kanundan kaynaklandığı için kanun koyucu tarafından kaldırılabilir.).
- Devlet memurlarına verilen disiplin cezalarından sadece uyarma ve kınama cezaları (Bu madde; Disiplin kararları yargı denetimi dışında bırakılamaz şeklinde değişti – 2010 Anayasa Değişikliği).
- Olağanüstü hâl ve sıkıyönetim döneminde çıkarılan Kanun Hükmünde Kararnameler.
- Meclis tarafından kabul edilmiş, usulüne uygun olarak yürürlüğe girmiş milletlerarası antlaşmalar.
- Silahlı Kuvvetlerde verilen her türlü disiplin cezaları.
- İnkılap Kanunları.
- Yüksek Seçim Kurulu kararları.
- Kamu Görevlileri Hakem Kurulu kararları.
- Yüksek Hakem Kurulu kararları.

Bu dört işlem söz konusu olduğunda, idare yine hukuka uymalıdır; ancak bu durumlarda idarenin hukuka uyup uymadığının yargısal denetiminin yapılması mümkün değildir.

16 Nisan 2017 tarih ve 6771 sayılı kanun gereğince birlikte yapılan ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri sonucunda cumhurbaşkanının göreve başladığı tarihten sonra yürürlüğe girecek olan idarenin eylem ve işlemlerine ilişkin yargı denetimi:

16 nisan 2017 tarih ve 6771 sayılı kanun gereğince birlikte yapılan ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri sonucunda cumhurbaşkanının göreve başladığı tarihten sonra yürürlüğe girecek olan idarenin eylem ve işlemlerine ilişkin yargı denetimi, TBMM tarafından çıkarılacak olan kanunlarla düzenlenecektir.

Hâkimlerin Bağımsız ve Teminatlı Olması

Yukarıda belirtildiği gibi hukuk devleti ilkesi, idarenin eylem ve işlemlerinin yargı organları tarafından denetlenmesini gerektirmektedir. Ancak bu denetimin sözde kalmaması için denetimi yapan mahkemelerin, idareden bağımsız olmaları gerekir. O hâlde hukuk devleti ilkesinin bir şartının da mahkemelerin bağımsızlığı ve tarafsızlığı ilkesi olduğunu söyleyebiliriz.

Anayasamızın 138. maddesinin ikinci fıkrasına göre, "Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat veremez; genelge gönderemez; tavsiye ve telkinde bulunamaz." (m. 138/2)

Ayrıca Anayasamızın 139. maddesinde hâkimlerin görevlerini hiçbir şeyden çekinmeden yerine getirebilmeleri amacıyla "hâkimlik teminatı" nı kabul etmiştir.

Hâkim teminatı; hâkimin işlediği suç sebebiyle verilmiş bir mahkeme kararı, disiplin kurulu kararı ya da kendi rızası bulunmadıkça yerinin ve görevinin değiştirilmemesidir.

Yargı bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı sağlanmadan yargının bağımsızlığından söz etmek mümkün değildir. Görevini icra ederken "Ya başıma bir iş gelirse!" kaygısını taşıyan hâkimin vereceği karar tartışmalı olacağı gibi üst yargı makamlarının iş yükünü artıracak, adalet ya geç tecelli edecek ya da hiç tecelli edemeyecektir.

➤ İdari Faaliyetlerin Belirliliği İlkesi

Hukuk devleti ilkesinin idare bakımından diğer bir gereği de "**idari faaliyetlerinin belirliliği ilkesi**" dir. Hukuk devletinde idarenin eylem ve işlemlerinin idare edilenler tarafından önceden tahmin edilebilir olması gerekir. İdare, takdir yetkisine sahip olduğu alanlarda dahi tam bir serbestîye sahip değildir. İdare bu yetkisini yönetmelik vb. genel kurallarla düzenlemek ve bu düzenlemelere uymak zorundadır. Buna "**düzenli idare ilkesi**" denir.

➤ **Hukuki Güvenlik İlkesi**

Bir hukuk devletinde, bireyler kendilerine uygulanacak hukuk kurallarının neler olduğunu önceden bilme ve kendi davranışlarını onlara göre ayarlayabilme imkânına sahip olmalıdır. Aksi takdirde bireyler kendilerini hukuk güvenliği içinde hissetmezler. Bugün hukuka uygun olarak yaptıkları bir faaliyet, yarın kabul edilen bir kanun veya düzenleyici işlem nedeniyle hukuka aykırı hâle gelebiliyorsa, bireylerin hukuk güvenliği sarsılır. O nedenle, idare hukukunda kural olarak, idari işlemlerin "geriye yürümezliği ilkesi" geçerlidir. Örneğin bireyler belli bir dönemde faaliyetleri için belli bir oranda vergi ödeyeceklerini önceden bilir ve ona göre bu faaliyeti yapıp yapmamaya karar verirler. Bu faaliyeti yaptıktan sonra, bu faaliyet dolayısıyla ödeyecekleri vergi oranı geçmişe yönelik artırılırsa, bireylerin hukuk güvenliği sarsılır. Belki bireyler, bu yeni oranda vergi ödeyeceklerini önceden bilselerdi, o faaliyette bulunmayabilirlerdi. Neticede idarenin geçmişe etkili işlemler yapabilme ihtimali, bireylerin hukuk güvenliğini sarsar. Bu güvenlik bir kere sarsılınca, bireyler "Ben bugün bu faaliyeti yapıyorum ama ya yarın bu faaliyetim dolayısıyla yüksek oranda vergilendirilirim ne yaparım." diye endişe duyarlar. Bir hukuk devletinde idarenin, bireyleri böyle endişeli durumlara sokmaya hakkı yoktur.

➤ **İdarenin Mali Sorumluluğu**

Hukuk devleti ilkesi, idarenin mali sorumluluğu ilkesini de gerektirir. Bir devlete "Hukuk devletidir." diyebilmek için bu devletin idaresinin eylemleriyle kişilere verdiği zararları parasal olarak da karşılaması gerekir. Anayasamız bu ilkeyi açıkça kabul etmiştir. Anayasamızın 125. maddesinin son fıkrasına göre, "İdare kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlüdür"

O hâlde devlet idaresi, hukuka aykırı eylem ve işlemleriyle kişilere zarar vermişse, bunları ödemekle yükümlüdür. İdare bu yükümlülüğünü kendiliğinden yerine getirmiyorsa, mahkemeler idareyi verdiği zararları tazmin etmeye mahkûm eder.

1.3. Hak Kavramı ve Hukuktaki Temel İlkeler

1.3.1. Hak Kavramı

Hak; hukuk düzeninin kişilere tanıdığı ve koruma altına aldığı yetkililerdir. Hakların konusu kişiler ve eşyadır. Hak sahipleri ise gerçek kişiler ve tüzel kişilerdir.

Hak, hareket ve varlığın meşruiyet kaynağıdır. Örneğin; insan, yaşama hakkına dayanarak yaşamını sürdürür ya da düşünce özgürlüğü hakkına dayanarak düşünce izharında bulunur. İnsan, iradesi olan bir varlıktır. Bu irade herhangi bir şekilde sınırlandırılmadığı için bu kaynağa dayanarak her şeyi yapabilir. Ama bu şekilde davranırsa kaos oluşur ve düzen ihtiyacı ortaya çıkar. Düzen kuralların konulması ve uyulmasını sağlamak amacıyla, uyulmadığı takdirde müeyyidelendirilmesi ile oluşur. Bu kuralları devlet belirler. Devlet, bu kuralları belirlerken meşruiyet kaynağını, insanların ona düzeni sağlasın diye devrettiği haklardan alır. Yaşamın bir amacı kişinin kendini bulmasıdır. Kim olduğunu yaşamda kişinin kendisinin bulması için düşünmesi, araştırması, incelemesi, denemesi vb. davranışları ve olayları yaşaması, öğrenmesi, sorgulaması gerekir. Bu yüzden hak kavramı insanlar için gereklidir.

Hak kavramı, hukuk düzeninin kişilere tanıdığı yetkilere ve kişilerin hukuk düzeni tarafından korunan menfaatlerine denir. Hukuk kelimesi de hak kelimesinden türetilmiştir.

Hakları doğuran olaylar üç terimle açıklanabilir.

- **Hukuki olay:** Gerek insan iradesi gerekse irade dışında meydana gelen, hukuk düzeninin kendilerine hukuki sonuç bağladığı olaylardır.

Örneğin; ölüm, ölen kişinin haklarını kaybetmesine sebep olurken mirasçılara hak kazandırabilir.

- **Hukuki fiil:** Hukukun sonuç bağladığı insan davranışlarına denir. Hukuki olayın insan iradesi ile gerçekleşeni diyebiliriz. Örneğin; ikametgah.
- **Hukuki işlem:** Bir ya da birden fazla kişinin hukuki sonuç elde etmek üzere irade açıklamasında bulunmasıdır. Örneğin; evlenme.

Hakların kazanılması kavramı bir hakkın kişiye bağlanması, bir hak ile kişi arasında bağlantı kurulmasını ifade eder. İki şekilde olur:

- **Aslen kazanma:** Kimseye ait olmayan bir hakkın bir kişi tarafından kazanılmasıdır. Nehirde tutulan balık, velâyet hakkı gibi.
- **Devren kazanma:** Hakkın hukuki işlemler ya da miras yoluyla bir kişiden başka bir kişiye geçmesidir.

Hakların kazanılmasında geçerli olan ilke “iyi niyet” (subjektif iyi niyet)’tir.

İyi niyet (subjektif iyi niyet): Bir hakkın kazanılabilmesi için gerekli bir şartın yokluğunun ya da hakkın kazanılmasına engel bir sebebin varlığının haklı bir sebeple bilinmemesidir.

Dürüstlük kuralı (objektif iyi niyet): Bir hak sahibinin hakkını kullanırken ya da borçlarını yerine getirirken iyi, doğru, dürüst, makul, mantıklı, orta zekâlı, akli başında bir kimse gibi hareket etmesidir.

Hakların Korunması, kural olarak devlet tarafından gerçekleştirilir. Buna hakların kamu gücü ile korunması denir. Ancak bazı durumlarda kişiler haklarını bizzat kendileri de korumak zorunda kalabilir.

- **Meşru savunma (TCK 25/1):** Bir kimsenin gerek kendi şahsına gerekse bir başkasına ait bir hakka yönelik yapılan hukuka aykırı ve hâlen devam eden bir saldırıyı önlemek için yaptığı ölçülü karşı saldırıya meşru savunma denir.
- **Zaruret hâli (ıztırar):** Kendisini veya başkasını bilerek sebebiyet vermediği zarardan veya derhâl oluşabilecek tehlikeden kurtarmak için başkalarının mallarına zarar vermektir.
- **Kuvvet kullanma:** Hakkın kaybolma tehlikesi mevcutken ve o anda hükümet güçlerine başvurmanın imkânsız olması durumunda bir kimsenin hakkını bizzat kuvvete başvurarak korumasıdır.

Hukukun hak sahibi saydığı varlıklar, biri gerçek kişi diğeri tüzel kişi olarak iki gruba ayrılır:

Gerçek kişiler insanlardır. Medeni Kanun'un 28. maddesine göre, "Kişilik çocuğun sağ olarak tamamıyla doğduğu andan başlar ve ölümle sona erer." Böylece yasa, kişiliğin kazanılması için iki koşulun birlikte gerçekleşmesi koşulunu aramıştır:

Sağ ve tam olarak doğmak.

Sağ doğum, çocuğun ana rahminden canlı olarak ayrılmasını, tam doğum ise ana rahmi dışında bağımsız bir varlık kazanmasını ifade eder.

Tüzel kişiler ise hukukun hak sahibi saydığı insan veya mal topluluklarıdır. Tüzel kişiler de kendi içinde dernekler ve vakıflar olarak ikiye ayrılır. Belli bir amacı gerçekleştirmek üzere kurulmuş ve bağımsız bir kişiliğe sahip, hak ve borçlara ehil olma iktidarı hukuk düzeni tarafından tanınmış kişi ve mal topluluklarına tüzel kişi (hükmi şahıs) denir

Kişi olabilmenin şartları tam doğum ve sağ doğumdur.

1.3.1.1. Adil Yargılanma Hakkı Kavramı

Temelinde ahlaki bir kavram olarak adalet; herkese kendisine düşeni verme, hakkı yerine getirme olarak ifade edilmektedir. Toplumda düzeni sağlamayı amaçlayan hukuk açısından adil yargılanma hakkı, hukukun temel düşüncesidir. Bu çerçevede hukukun adaleti gerçekleştirmeye yönelik bir düzen olduğu kabul edilerek yasal adaletten söz edilmektedir. Ancak bu durumda da yasaların tam ve doğru olarak uygulanmasının her zaman adaleti gerçekleştirip gerçekleştiremediği sorusu gündeme gelmektedir. **Diğer bir deyişle yasalara şeklen uygun davranmakla acaba adalet gerçekleşebilir mi?**

Çağdaş anlayışa göre birey, kendisine tanınan ve sınırlanabilen hatta gerektiğinde kaldırılabilen hakların objesi olmaktan çıkmış, gerçek ve somut olarak kullanılabilir insan hakları olarak etkili güvencelere sahip hâle gelmiştir. Devlet ya da siyasi güç ise bireyin insan haklarına geçerlik sağlamakla görevli, yükümlü varlıklar olarak kabul edilmiştir. Bugün geline nokta sadece yasalara şeklen uygun davranmakla, adil yargılanma hakkının gerçekleşebileceği kabul edilmemekte; bu hakkın gerçekten işlerliğini sağlayacak gerek anayasal gerek uluslararası sözleşmelerle kabul edilen etkili güvencelerin tanınmış olması gerektiği belirtilmektedir.

1.3.1.2. Bir Yargı Yerine Başvurma Hakkı

Hakları ihlal edilenlerin bu iddialarını dinletecek ve durumu düzeltecek mercilere başvurabilmeleri demektir. Etkili başvuruda bulunma hakkının anlatılabilmesi için öncelikle bazı kavramların açıklanması gerekir.

➤ Yetkili Makam

Anayasa'nın 40. maddesi, temel hakları ihlal edilenlerin bu iddialarını dinletecek ve durumu düzeltecek mercilerin varlığını öngörmektedir. Anayasamızın 40. maddesine göre “Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetleri ihlal edilen herkes, yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkânının sağlanmasını isteme hakkına sahiptir.” Burada sözü edilen makamların mutlaka yargı organları olması gerekmez. İhlal iddiasının götürüleceği merci, ihlali düzeltici ve uygulanma yeteneği olan bir karar alma yetkisine sahip bulunmalıdır. Başvuru hakkının idari ve yargısal olmak üzere iki kullanım biçimi vardır:

➤ İdari Başvuru

Hukukumuzda idari başvuruya ilişkin genel ve özel nitelikli düzenlemeler bulunmaktadır. Anayasa madde 74 gereğince vatandaşlar, kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikâyetleri hakkında yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne yazı ile başvurma hakkına sahiptir. İdari Yargı Usul Kanunı madde 10'a göre ise ilgililer haklarında idari davaya konu olabilecek bir işlem veya eylem için idari makamlara başvurma hakkına sahiptirler.

➤ **Yargısal Başvuru**

Anayasamızın 36. maddesine göre “Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davalı ve davacı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir.” Maddeden açıkça anlaşılacağı üzere bireylerin hak ihlalleri gerekçesiyle bir yargı yoluna başvurma hakları vardır.

1.3.1.3. Davanın Hakkaniyete Uygun Dinlenmesini İsteme Hakkı

Bir suç ile itham edilen her şahıs, suçlu olduğu kanun tarafından ispatlanana kadar masum sayılır. Suçlanan şahsın, tarafsız bir mahkeme tarafından, davasının makul bir süre içerisinde hakkaniyete uygun ve aleni olarak dinlenmesini isteme hakkı vardır.

Hüküm, açık olarak verilir; ancak toplumun düzenini, milli güvenliğe ve toplum ahlakına zarar verici fiilleri işleyenler için davanın selameti ya da taraf olanların güvenlikleri amacıyla mahkemenin lüzumlu görmesi halinde dava, kısmen veya tamamen basına ya da halka kapatılabilir.

Her sanık, neyle suçlandığının mahiyeti ve sebebinden en kısa zamanda anladığı bir dille ve etraflı surette haberdar edilmek zorundadır. Müdafaasını hazırlamak için, gerekli zaman ve kolaylıklar kendisine sağlanır.

Kendi kendini müdafaa etmek veya kendi seçeceği bir müdafinin veya eğer bir müdafinin için mali imkânlardan yoksun bulunuyorsa ve adaletin selameti gerektiriyor ise mahkeme tarafından tayin edilecek bir avukat tarafından savunulur.

Sanık, duruşmada kullanılan dili anlamadığı veya o lisanı konuşmadığı takdirde, bir tercümanın yardımından faydalanmak hakkına sahiptir.

1.3.1.4. Duruşmanın Aleniyeti

Mahkemelerde duruşmalar (yargılama) aleni (açık) olarak yapılır; yani duruşmalar herkese (kamuya, halka) açıktır (Anayasa madde 141,1 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi madde 6; HUMK madde 149; karşı. CMK madde 182 vd.). Duruşmaların herkese açık olması, halkın adalete olan güvenini artırır. Alenilik aynı zamanda hâkimlerin daha dikkatli görev yapmalarını sağlar.

Yargıtay'daki duruşmalar (m.438) da kural olarak alenidir. Alenilik yalnız duruşmalar bakımındandır. Hükümün müzakeresi (görüşülmesi) aleni olmayıp gizlidir. Fakat hüküm aleni (açık) olmalıdır (Madde 382).

Duruşmanın herkese açık olması, herkesin duruşma salonuna girmek imkânının bulunmasıdır. Yoksa duruşma salonu kapısının açık bırakılması demek değildir.

Yargılamanın aleni yapıldığı, duruşma tutanağında gösterilmelidir. Duruşmanın bazı hâllerde kapalı (gizli) yapılması mümkündür. Kapalı duruşmalar hakkında Ceza Muhakemesi Kanunu Hükümleri (CMK m. 184 – 187) hukuk davalarında da uygulanır. (HUMK m. 149, IV). Genel ahlakın veya kamu güvenliğinin kesin olarak gerekli kıldığı hâllerde, duruşmanın bir kısmının veya tamamının kapalı yapılmasına mahkeme karar verebilir. Bu kararda mahkemenin gizli yapılmasını gerektiren gerekçelerin gösterilmesi, açık duruşmada açıklanması ve tutanağa geçirilmesi gerekir.

Yukarıdaki açıklamalar duruşmanın herkes için olan açıklığı hakkındadır. Taraflar için duruşma daima açıktır. Taraflar (ve vekilleri) her duruşmada hazır bulunabilir, tutanak suretlerini isteyebilir ve dosyayı inceleyebilir. Fakat hâkim, tanıkların daha açık ve serbest olarak bildiklerini söyleyebilmeleri için tanıkların dinlenmesinde tarafların bulunmamasına karar verebilir.

➤ **Aleniyet Kavramı**

Yargılamanın “şeffaf” olması, demokratik toplumun unsurlarından olan “adil yargılanma ilkesinin” gereğidir. Olması gereken nitelikte aleni olmayan bir yargılama, adil sayılamaz.

Yargılamanın ilke olarak kamuya açık olması, adil yargılanma hakkı açısından dava tarafları için güvence oluşturduğu oranda, kamuoyunun yargıya güvenini de artırır. Yargılamanın aleniliği prensibinin ihlali, hukuki veya fiili konumun veya sürecin dışına çıkarılmakla söz konusu olabilir. Duruşmanın yeri, yapıldığı zaman ve içeriği hakkında bilgilere ulaşılabiliyor ise “duruşma alenidir” denilebilir. Mahkeme aleniyet ilkesini iki aşamalı inceler.

Bunlar;

- Duruşmanın aleni olması,
- Kararın aleni olmasıdır.

1.3.1.5. Makul Sürede Yargılanma Hakkı

Mahkeme, makul bir sürede yargılamayı tamamlamış ve karar vermiş olmalıdır. Bu güvence, İnsan Hakları Mahkemesi önünde en çok ileri sürülen hak olup birçok kararda bu hakkın ihlal edildiği tespit edilmekte ve ülkemiz tazminatlara mahkûm edilmektedir. Bu konuda İnsan Hakları Mahkemesi'ne ancak yargılamaya katılan kimseler başvurabilir.

1.3.1.6. Masumiyet Karinesi

Daha geniş ve üst bir kavram olan "adil yargılanma hakkı" ile bütünleşerek, onun zorunlu bir unsuru hâline gelen suçsuzluk karinesi, sanığın mahkûmiyet hükmü kesinleşinceye kadar suçlu sayılmamasını, lekelenmemesini ifade eder.

Sanıklık, kendine özgü bir statü olarak kabul edilmiştir. Sanık, ne masum ne de suçludur. Sanığa karşı muhtemel suçlu gibi davranılmamasını amaçlayan suçsuzluk karinesinin, birbirlerini tamamlayan iki önemli unsuru bulunmaktadır: Birincisi sanık şüpheden yararlanır ilkesidir. Diğeri ise sanığın susma hakkıdır.

Bu iki önemli unsur ile tamamlanan suçsuzluk karinesinin sonucu ise iddiayı makul şüpheyeye yer bırakmayacak şekilde ispatın suçlayan iddiacıya ait bulunması, kural olarak sanığın suçsuzluğunu ispata yükümlü olmamasıdır. Sanığın suçluluğunu iddia eden taraf, suçluluğu ispatlayamadığında sanık şüpheden yararlanacak ve davası beraatla sonuçlanacaktır. Diğeri bir deyişle sanığın suçluluğunu iddia eden makamın, bunu belirleyecek bütün suç unsurlarını ispat etmekle yükümlü olması ve kural olarak, sanığın suçsuzluğunu ispat etmekle yükümlü tutulmaması gerekir. Ancak gerek ülkemiz mevzuatında gerekse yabancı mevzuatta, bu ilkeyi ihlal eder şekilde sanığa, suçsuzluğunu ispat yükümlülüğünün getirildiği veya bazı fiili durumların varlığı hâlinde, suçun maddi unsurlarının gerçekleştiğini kabul eden düzenlemelere yer verildiği görülmektedir.

Suçsuzluk karinesi dolayısıyla sanığın suçsuzluğunu ispat etmekle yükümlü tutulamayacağı ilkesini ihlal eden diğeri bir düzenlemeye de 3628 sayılı Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanununun 4. maddesinde rastlamaktayız: Buna göre bu kanun kapsamı içinde olup da mal bildiriminde bulunmakla yükümlü olanlar, sahibi oldukları malların kanuna ve genel ahlaka uygun olarak sağlandığını ispatla yükümlü tutulmuşlardır; ispatlayamazlarsa otomatik olarak kanunun koyduğu karine gereğince suçlu sayılacaklardır.

AİHM kararlarına göre suçsuzluk karinesi gereği, her ne kadar "İddiayı ispat, iddia edene düşer." ise de makul sınırlar içinde kalmak ve sanığın savunma hakkını ihlal etmemek şartıyla bazı durumlarda kanunen fiili veya hukuki sorumluluk karinesi kabulü suçsuzluk karinesi ilkesine aykırı düşmemektedir. Hâkimin, sanığı şüpheden yarandırmak hususunda mutlak takdir yetkisinin bulunduğu, mücbir sebebin sorumluluğu kaldıracağının kabul edildiği hâllerde makul sınırlar aşılmış olmayacaktır. Ancak bu durumda da sorumluluk karinesinin somut olaydaki şekliyle genelde adil yargılanma hakkı, özelde suçsuzluk ile bağdaşır biçimde uygulanıp uygulanmadığına bakmak gerekir.

1.3.2. Hukuktaki Temel İlkeler

1.3.2.1. Hukukun Üstünlüğünün Bağlayıcılığı İlkesi

Hukukun üstünlüğü ilkesi, devleti temsil eden kişi ve kurumların hukukun temeli olan "bireyin mal ve canını koruma" haricinde keyfice kural ve kanun yapıp bunları uygulamaya çalışmasının engellenmesi için ortaya konmuş bir prensiptir. Kısaca hukukun üstünlüğünün olduğu bir ülkede devlet, temel birey haklarını korumak dışında keyfi kurallar, uygulamalar ve yasaklar getiremez.

Devletin bireylerin mal ve canlarını korurken yani adaleti tesis ederken göz önünde bulundurması gereken en önemli meseleler; uygulamalarda eşitlik, caydırıcılık ve mağdurların vicdanı açısından tatminidir.

Hukukun üstünlüğünde ise toplum; devletin vesayetinde olmadığından özgür, çoğulcu ve katılımcıdır, egemenliğin hem sahibi hem de tek kullanıcısıdır. Dolayısıyla egemenliğin “aidiyet” ve “kullanım” olarak ikiye ayrılması söz konusu değildir. Devlet, tüm kurumlarıyla topluma hizmet ettiği sürece meşru ve yetkilidir, diğer bir ifade ile medeni ve müreffeh bir topluluk tek amaç olup devlet bu amaca yönelik araçsal bir değere sahiptir.

Toplum medeni ve özgür olduğundan yönlendirilmesi ve kendi adına kararlar almaktan feragat ettirilmesi olanaksızdır. Zira olaylar ve kavramlar toplum tarafından “devlet aklıyla” değil, “ortak akıl” kullanılarak değerlendirilmektedir.

Devlete araçsal bir değer atfedildiğinden bu organizasyon üzerinde çok güçlü bir kamuoyu baskısı söz konusudur. Dolayısıyla devletin hukuku kullanarak toplum üzerinde vesayet kurma imkânı daha teşebbüs aşamasında imkânsız denilecek kadar azdır.

1.3.2.2. Suçta ve Cezada Kanunilik İlkesi

Hukuk devleti olmanın, dolayısıyla adil yargılanma hakkının işlerliğini sağlamak açısından zorunlu bir ilke de suçta ve cezada kanunilik ilkesidir. Bireylerin özgürlük alanına en derin müdahalelerde bulunan ceza hukukunun siyasi güç tarafından kötüye kullanılmasını engelleyen en önemli ve vazgeçilemez güvence, şüphesiz suçta ve cezada kanunilik ilkesidir. Bu ilkenin içeriği ve sonuçları olarak kabul edilen suçları ve cezaları belirleyen kanun hükümlerinin ancak yasama organı tarafından yapılabilmesi, kanun hükümlerinin açık ve belirgin olması; kıyas yasağı, geçmişe uygulama yasağı, lehe kanunun geçmişe uygulanması ilkeleri de bu kapsamdadır. Bu ilkeler sayesinde toplumda yaşayan bireyler, neyin serbest olduğunu önceden öğrenebilmekte ve iradeleriyle yasağı veya serbest olanı seçebilmekte ve bunun sonuçlarına razı olmaktadır. "Kimse işlediği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılmaz. Ceza ve ceza yerine geçen tedbirler ancak kanunla konur." denilmek suretiyle bu ilke gerek anayasamızda gerekse Ceza Kanunumuzda düzenlenmiştir. Sonuç olarak kanunda açıkça öngörülmemiş olan bir fiilden dolayı yargılama, adil yargılanma hakkına aykırılık oluşturacaktır.

1.3.2.3. Hak Arama Özgürlüğü

Adil yargılanma hakkından söz edebilmek için öncelikle mahkemeye (yargı yerine) başvurma hakkının sağlanmış olması gerekmektedir. Suçlanan kişinin kendisine yöneltilen suçlamanın bir mahkeme tarafından karara bağlanmasını talep etme hakkı anlamında mahkemeye başvurma hakkının tanınması, esasında hukuk devleti olmanın bir gereğidir. Mahkemeye başvurma hakkının işlerliğini sağlamak için başvuru yargı makamının tam yargısal yetkiye sahip olması, diğer bir deyişle dava konusu olayı hem fiil hem de hukuk açısından inceleyip davanın esası açısından karar verme yetkisine sahip bulunması gerekmektedir. Ancak bu hak; mutlak, sınırsız bir hak olarak kabul edilmemektedir. AIHM (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi) kararlarında özellikle söz konusu hakkın kötüye kullanılmasını önlemek için devletler tarafından gerekli tedbirlerin alınabileceği; ancak bu hakkın kullanımına getirilen sınırlamaların amaca uygun ve amaçla orantılı olması, hakkın özüne dokunmaması gerektiği, devletlerin bu konudaki takdir yetkisinin Strasbourg organlarının denetimi altında olduğu belirtilmiştir. Ayrıca kişinin hak aramasını sağlamak için mahkemeye başvurma olanağının gerçekten ve etkili biçimde olması için (kâğıt üstünde, teorik olarak kalmaması) gerekli tedbirlerin alınması ve mahkemeye başvurma yolunu haksız olarak tıkayan engellerin ortadan kaldırılması gerektiği vurgulanmıştır.

1.4. Hukuk Dili ve Hukukun Kaynakları

Hukukta değişmez kural şudur: Yasaların dili olabildiğince açık, anlaşılır, sade ve özlü olmalı ki insanlar hak ve özgürlüklerinin sınırlarını ve nasıl kullanacaklarını yasalara bakarak kolaylıkla anlayabilsinler. Bu sebeple hukuk dili son derece önem arz eder.

Hukukun kaynakları ifadesinden, hukuk kurallarını oluşturan ve geliştiren yol ve yöntemler anlaşılır. Bir toplumda hukuk kuralları çeşitli yollarla ortaya çıkar. Bazı kurallar kendiliğinden oluşur, bunlara "gelenek (örf ve âdet) hukuku" denilir. Bazıları ise yetkili kamu kuruluşları tarafından konulur, bunlara "yazılı hukuk" kaynakları denir. Bazı hukuk kuralları da yargıçların çalışmaları sonucunda oluşur, bunlara ise "içtihat hukuku" denir. Ayrıca bu kurallara, hukuk kurallarını eleştiren ve geliştiren öğreti (doktrin) de eklenebilir.

Kaynakların bir kısmı "bağlayıcı" bir kısmı da "yardımcı" niteliktedir.

1.4.1. Hukuk Dili

➤ Dil

Sözel dilde iletişim kurabilmek için ortak dil kullanmak gerekirken beden dili dünyanın her yerinde aynı etkide iletişim kurar.

Dilin temel nitelikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Dil bir iletişim kodu ve aktarım-anlatım aracıdır.
- Dil bir uzlaşmayı ifade eder.
- Dil evren hakkındaki düşünceleri simgeler.
- Dil bir dizgedir.
- Dil iletişim için kullanılır.

Dil, İnsanlar arasında karşılıklı haberleşme aracı olarak kullanılan; duygu, düşünce ve isteklerin: ses, şekil ve anlam bakımından her toplumun kendi değer yargılarına göre biçimlenmiş ortak kurallarının yardımı ile başkalarına aktarılmasını sağlayan, seslerden örülü çok yönlü ve gelişmiş sistem olarak tanımlanır

Fotoğraf 1.5: Dile verilen önemi belirten bir görüntü

➤ Günlük Dil

Günlük yaşayışta herkes tarafından kullanılan ve yazı dilinden az çok farklarla ayrılmış bulunan dildir.

➤ Konuşma ve Yazı Dili

Bir dilin iki yönü vardır: Konuşma dili ve yazı dili. Konuşma dili, yazı dilinden farklı olarak çeşitli söyleyiş ve özellikleri taşıyan ve günlük hayatta pratik maksatla konuşmada kullanılan dildir. Yazı dili, bir ülkede konuşulan şive ya da ağızlar içinden yaygınlaşıp egemen olan ortak dilin yazışmalarda kullanılması, bilim ve sanat yapıtlarının bu ortak dille yazılması sonucu ortaya çıkan dildir.

Hukuk dilinin temel özellikleri şunlardır:

- Açıklık ve sadelik.
- Bilimsel tutarlılık.
- Terim birliği.
- Kesinlik ve belirginlik.

➤ Yasaların Dili

Yasada kullanılan dil, kesin belirgin ve herkeste aynı düşünceyi bırakacak şekilde, ayrıca üslubu temiz ve zarif, kolay ve berrak olmalı ki okuyanda cazibeli bir intiba bırakmalıdır.

İhbarname: Durum tespiti yapan bir hususu bildiren bir belgedir.

İhtarname: Belli bir hususa yönelik talep ve bu talebin gereği belli bir süre içinde yerine getirilmediğinde de buna bir hukuki sonuç bağlanma uyarısında bulunan bir belgedir.

Beyanname: Bir kimsenin resmi bir kuruluşa herhangi bir durumu bildirmek için yaptığı yazılı bildirimdir.

Taahhütname: Kişinin kendi ad ve hesabına, bir gerçek kişi veya tüzel kişiye karşı, sözleşmeli ya da sözleşmesiz olarak bir işin yapılmasını veya bir şeyin teslimini üstlendiğini gösterir belge.

Mukavelename: Bir hukuki ilişkinin taraflarının bu ilişkiyi yazılı hale getirmesi, yazılı sözleşme, kavileşmenin yazılı biçimidir.

Diğer belge türleri akit sözleşme, poliçe ve faturadır.

➤ Hukuk dilinde bazı terimlerin eski karşılıkları:

Anayasa	: teşkilat-ı esasiye
Savcı	: müddeiumumi
Yasa	: kanun
Kamu	: amme
Yargılama	: muhakeme
Tüzük	: nizamname
Özgürlük	: hürriyet
Gerekçe	: esbab-ı mucibe
Tüzel kişilik	: hükmi şahsiyet
Yargıç	: hakim
Duruşma	: celse
Yasama	: teşri
Bilirkişi	: ehli-vukuf
Tanık	: şahit
Yürütme	: icra
Sorumluluk	: mesuliyet
Sözleşme	: akit
Taşınır	: menkul
Taşınmaz	: gayrimenkul

Kovuşturma	: takibat
Tutuklama	: mevkufiyet
Zamanaşımı	: müruruzaman
Erteleme	: tecil

Daha fazlası için UYAP Bilişim Sistemleri Hukuki terimler sözlüğüne bakabilirsiniz.

1.4.2. Dilekçeler

Bir dileğ bildirmek için resmî makamlara sunulan, imzalı ve adresli, pullu veya pulsuz yazıya istida, arzuhal veya dilekçe denir.

Dilekçe hakkı siyasal haklardandır.

Dilekçe hakkıyla ilgili anayasanın 74nc maddesi ve 3071 sayılı Dilekçe Hakkı'nın kullanılmasına dair kanun yürürlüktedir. Dilekçenin incelenmesi ve sonucunun bildirilmesi, yetkili makamlara yapılan başvurunun sonucunu veya yapılmakta olan işlemin safahatı hakkında dilekçe sahiplerine en geç 30 gün içinde gerekçeli cevap verilir.(3071 sk md 7)

Aynı kanunun üçüncü maddesinde ise TBMM de yetkili makamlara yazı ile başvuru hakkını dördüncü maddesi dilekçede de bulunması gereken unsurları yedinci maddesi ise muhataplarının iki ay içinde bilgilendireceğni belirtmektedir.

➤ Hukuk muhakemeleri kanununun 119'uncu maddesine göre dava dilekçesinde bulunması gereken unsurlar şunlardır:

- Tarafların ve varsa kanuni temsilci veya vekillerin ad ve soyadları ile adresleri
- Açık bir şekilde dava konusu
- Davacının iddiasının dayanağı olan bütün vakıaların sıra numarası altında açık zetleri delillerin nelerden ibaret olduğ
- Hukuki sebeplerin zeti
- Açık bir şekilde iddia ve savunma
- Karşı tarafın hangi sürede cevap verebileceğ
- Davacıların veya varsa kanuni temsilci yahut vekilin imzası

Fotoğraf 1.6: Dilekçe yazma konulu temsili resim

Uygulamada bazen genellikle çok sayıda başvuru yapılmasının söz konusu olduğu hâllerde işlemleri ve değlendirmeyi kolaylaştırmak için basılı (matbu) dilekçelerde kullanılmaktadır. Bunlara örnek dilekçe veya form dilekçe de denilmektedir. Bu dilekçelerde aşağıdaki hususlara dikkat edilir:

- Dilekçelerde gereksiz ayrıntılara yer verilmez.
- Dilekçelerde ciddi ve ağırbaşlı bir dil kullanılır.
- Dilekçeler çizgisiz, beyaz dosya kâğıdına daktilo ile veya dolma kalemle, kişinin okunaklı yazısı ile yazılmalıdır.
- Dilekçe hangi kuruma veriliyorsa, bu makamın adı başa yazılır.
- Kurum adının sağ alt kısmına kurumun bulunduğu şehrin adı yazılır.
- Konunun kısa bir özeti bu başlığın altına yazılır.
- Dilekçede bir durum belirtiliyorsa son cümle " Durumu bilgilerinize saygılarımla sunarım.", bir istek belirtiliyorsa "Gereğini izinlerinize saygılarımla sunarım." şeklinde olmalıdır.
- Dilekçe bitimde sağ alt köşeye adı ve soyadı yazılıp imzalanmalıdır.
- Tarih, isim ve imzanın bir satır üstünde olabileceği gibi dilekçenin sağ üst köşesine de konabilir.
- Sol alt köşeye açık adres yazılmalıdır.
- Dilekçelerde kırmızı veya kurşun kalem asla kullanılmaz.

1.4.2.1. Genel (Adi) Dilekçeler

Bu dilekçeler serbest bir biçimde düzenlenir.

Hitap edilen makamın adı büyük harflerle adreste yer alan kelimelerin ilk harfleri büyük, diğer harfleri küçük yazılır.

Dilekçe, posta aracılığıyla gönderiliyorsa bunun iadeli taahhütlü mektup biçiminde gönderilmesinde yarar bulunmaktadır. Böylece ilgili raporun gidip gitmediği saptanmış olur.

Hazırlanan dilekçe doğrudan doğruya ilgili makama veriliyorsa dilekçenin makamın evrak bölümüne kaydedilerek kayıt numarası alınması gerekir. Böylece dilekçe kaybolmamış olur. Hem de kayıt numarası ile daha sonra takip imkânı sağlanır.

ADİ DİLEKÇE ÖRNEĞİ

..... SİGORTA GENEL MÜDÜRLÜĞÜNE
Hasar Servisi
Büyükdere Caddesi No :15 İSTANBUL

27.12.2007 tarihinde İli Merkez kavşağında RT ...
Plakalı 1996 model marka aracımın şirketiniz tarafından sigortalı olan ...
Plakalı kontrolündeki BMC kamyonla kaza meydana gelmiştir

Bahsi geçen kazada kusurum bulunmadığı hâlde kusurlu duruma
düştüğümden kusur oranlarının yeniden belirlenmesi amacıyla Kütahya Sulh Hukuk
mahkemesine açmış olduğum: hasar tespit kaza tespit (keşif) ve tazminat davası kısmen
lehime sonuçlanarak kusur oranları yeniden belirlenmiştir. Buna göre kusurun 8 de 5'i
(%62,50) Sigortalınız'a 8 de 3'ü ise tarafıma verilmiştir. Bu sebeple davalı
olan'ın kazaya sebep olan aşağıda bilgileri bulunan 43 VB plakalı aracı kaza
tarihinde şirketinizce sigortalı olduğundan ilgi mahkeme kararınca belirtilen oran olan
(%62,50) 1080,00 TL (Binseksen TL) nin aşağıda belirtmiş olduğum tarafıma ait olan
hesap numarasına ödenmesi hususunda;

Bilgilerinizi ve gereğini arz ederim.

Tarih
İmza

Adres :

..... Mh. No 12/8

Tel:

Ek : 1- Mahkeme Kararı Aslı (2008/78 Esas ve 2009/907 karar nolu gerekçeli karar)

2-Ruhsat Fotokopisi

3-Bilirkişi raporu

4-Hasar Tespit Raporu

Fotoğraf 1.7: Adi dilekçe örneği

1.4.2.2. Adli Dilekçeler

Adli makamlara verilen ve çoğunlukla içerikleri yasalar tarafından belirlenmiş bulunan dilekçelerdir. Bu dilekçeler:

- Dava dilekçeleri
- Şikâyet, itiraz dilekçeleri
- Davaya cevap dilekçeleri
- İhtiyati tedbir dilekçeleri
- Duruşmadan varesta tutunma dilekçesi (sanığın duruşmalara katılmak istememesi durumunda vereceği dilekçe) vb. dir.

1.4.2.3. Dava Dilekçeleri

Dava dilekçeleri şu kısımlardan oluşur:

➤ **Mahkemenin Adı**

Dava dilekçesinin başına davanın açıldığı mahkemenin adı yazılır. Ancak görev ve yetki bakımından ilgili mahkemeyi yazmak önemlidir.

Mahkemenin görev ve yetkisi kanunla belirlenir. Türk yargı örgütü ve görevli mahkeme Anayasa'nın dokuzuncu maddesine göre yargı yetkisi Türk Milleti adına bağımsız ve tarafsız mahkemelerce kullanılır. Ortaya çıkan hukuki uyuşmazlıklar nitelikleri itibariyle gruplandırılmakta bunlar için ayrı kurallar konulmakta ve uyuşmazlıklar için ayrı mahkemeler oluşturulmaktadır. Bu gruplandırmaya "yargı yolu" adını veriyoruz.

Bugün ülkemizde dört ana yargı yolu vardır.

Bunlar;

- Anayasa yargısı
- İdari yargı
- Adli yargı
- Uyuşmazlık yargısı

➤ **Tarafların Ad Soyadları ve Adresleri**

- Davanın konusu
- Davanın dayandığı sebepler

Dava dilekçesinin belki de en önemli kısmı budur. Bu kısımda davacının iddiasının dayanağı olan bütün olayları sıra numarası ile açıkça özetleyerek belirtmesi gerekir. Bütün olayları eksiksiz olarak bildirmezse dava sürerken ekleme yapamaz. Buna davanın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağı denir.

➤ Hukuksal Nedenlerin Özeti

Davacı, dava dilekçesine hukuksal nedenlerin özetini yazar. Hukuksal nedenlerin özetinden kasıt davacının iddiasını haklı gösteren hukuk kurallarıdır (kanun tüzük yönetmelik ve benzeri).

➤ Cevap Süresi

HMK 127 inci maddeye göre dava dilekçesinin tebliğinden itibaren cevap verme süresi iki haftadır. Cevabın verilmesinin çok zor olduğu ya da imkânsız olduğu durumlarda mahkeme davalıya bir defaya mahsus olmak üzere bir ayı geçmeyen ek cevap süresi tanıyabilir.

- Deliller (Kanıtlar)
- İstem Sonucu
- Dava dilekçesinin son kısmında davacının mahkemeden ne talep ettiği
- İmza
- Ekler

NÖBETÇİ SULH HUKUK MAHKEMESİNE

DAVACI : ad soyad TC kimlik adres

DAVALI : 1- ad soyad TC kimlik adres
2- ad soyad TC kimlik adres
3- ad soyad TC kimlik adres

DAVA KONUSU : Ortaklığın giderilmesi

OLAYLAR : Taraflarla ortak murisimiz den kalma İzmir ili İlçesi mahallesi, ada, parselde kayıtlı taşınmaza müştereken sahibiz Davalılarla taşınmazın taksimi konusunda anlaşmaya varılamamıştır.

Söz konusutaşınmazdaki şüyun mümkünse aynen taksimi değilse satılarak ortaklığın giderilmesini talep etmekteyiz.

Bu nedenle işbu davanın açılması zorunlu olmuştur.

HUKUKİ SEBEPLER : İlgili mevzuat

DELİLLER : Tapu kaydı , veraset ilamı , keşif ve her türlü delil.

SONUÇ VE TALEP : Yukarıda arz edilen sebep ve gösterilen delillere binaen davanın kabulü ile mezkur taşınmazın mümkünse aynen taksimi değilse satışının yapılması suretiyle şüyunun izalesine ve leda edilen paranın ortaklar arasında tapuda gösterilen oranda paylaştırılmasına karar verilmesini saygılarımla arz ve talep ederim./.../2012
www.cvornekleri.gen.tr

DAVACI

Fotoğraf 1.8: Dava dilekçesi örneği

1.4.2.4. Diğer Adli Dilekçeler

- Davaya cevap dilekçesi
- Hâkimin reddi dilekçesi
- Mazeret dilekçesi
- Eski hâle getirme dilekçesi
- Islah dilekçesi gibi

Davaya cevap dilekçesi

Bu dilekçe davalının savunma hakkı kapsamında ele alınmalıdır. HMK'ya göre, davalı ilk itirazlar ile birlikte esas dava hakkındaki cevabını ve varsa karşı delillerini dava dilekçesinin kendisine tebliği tarihinden itibaren iki hafta içerisinde mahkemeye bildirmek zorundadır. Cevap dilekçesinde mahkemenin adı, dosya esas numarası bulunmak zorundadır. Tarafların, vekillerin ad, soyad ve adresleri, dilekçenin konusu ve cevaplar ayrıca bulunması gereken önemli unsurlardır. Cevaplar kısmında zaman aşımı tahkim itirazı gibi konular çok önemlidir. Davacı ise verilen cevap dilekçesine karşı cevaplarını iki hafta içinde replik dilekçesiyle bildirmek zorundadır.

Replik dilekçesi (cevaba cevap dilekçesi)

Replik, dava dilekçesine karşı davalının verdiği cevaba karşılık davacının yanıtıdır. Süre yine iki haftadır.

Düplik dilekçesi (davalının ikinci cevap dilekçesi)

Davalının verdiği ikinci cevaplara düplik layihası denir. Süre yine iki haftadır.

➤ **Adli Yazışma Türleri**

Tutanaklar (zabıt-zabıtname)

Herhangi bir olayı tespit eden, belli şekillere uygun ilgililerin imzasını taşıyan belgedir.

Tensip tutanağı

Dava açıldıktan sonra mahkeme tarafından hazırlanan ve taraflara ya da üçüncü şahıslara ilk duruşmaya kadar yapılması gerekli işlemleri duyuran tarafları duruşma gününden haberdar eden bir mahkeme kararıdır.

1.4.3. Hukukun Esas Kaynakları

Hukukun esas kaynakları üçe ayrılır. Bunlar; yazılı kaynaklar, yazısız kaynaklar ve yardımcı kaynaklardır.

Şekil 1.2: Hukukun esas kaynakları

1.4.3.1. Yazılı Kaynaklar

Hukuk kurallarının yazılı biçimde yer almış olduğu metinler, hukukun yazılı kaynaklarını oluşturur. Bunlar en başta anayasa olmak üzere; kanun, uluslararası antlaşmalar, kanun hükmünde kararname, tüzük, yönetmelik olarak sıralanabilir.

Yazılı kaynaklar arasında belli bir sıralama vardır. Buna normlar (kurallar) hiyerarşisi (sıra düzeni) denir. Burada sayılan kurallardan hiçbiri kendisinden üstte yer alan kurala aykırı olamaz. Örneğin; tüzükler yasalara ve anayasaya aykırı olamaz.

Şekil 1.3: Toplum düzenini sağlayan yazılı kurallar

**Tüzük ve kanun hükmünde kararname kavramlarının yürürlükten kaldırılması: 16 Nisan 2017 tarih ve 6771 sayılı kanun gereğince birlikte yapılacak olan ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri sonunda hukukun yazılı kaynaklarında sayılan “Tüzük ve Kanun Hükmünde Kararname” kavramları uygulamadan kaldırılacaktır. Bu Tarihten itibaren “Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi” kavramı yazılı hukukumuzda yerini alacaktır.*

➤ Anayasa

Anayasa; devletin şeklini, yapısını, organlarının görev ve yetkilerini, bunların birbirleriyle olan ilişkilerini bireylerin temel hak ve özgürlüklerini düzenleyen kuralların tümüdür.

Anayasa terimi ilk kez 17 Eylül 1787 tarihli Amerika Birleşik Devletleri Anayasası'nda kullanılmıştır. O zamandan bu yana devlet yönetimi ile ilgili ana kuralları bir belgede toplamak ve bu belgeye de anayasa adını vermek bir gelenek olmuştur.

Ülkemizde yazılı anayasa kurallarının kaynağını 1876 tarihli I.Meşrutiyet'in ilanına kadar götürmek mümkündür. Bunu 1908 tarihli II. Meşrutiyet izlemektedir. Cumhuriyet Dönemi'nin ilk anayasası 1921 tarihlidir. 1924 tarihinde Teşkilat-ı Esasiye Kanunu çıkartılmıştır. Daha sonra 1961 ve 1982 anayasaları çıkartılmıştır.

1982 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasa'sı 12 Eylül 1980 hareketinden sonra Danışma Meclisi'nce hazırlanmış, Millî Güvenlik Konseyi tarafından ise son şekli verilmiştir.

Anayasa metni, 7 Kasım 1982'de halk oylamasına sunularak yüzde 91 oyla kabul edilmiştir. 1982 Anayasası 18 Ekim 1982'de 2709 sayılı kanun olarak kabul edilmiştir.

1982 Anayasası devletin şekli, Cumhuriyetin nitelikleri, yasama, yürütme, yargı organlarının görevleri, kişilere tanınan temel hak ve hürriyetler gibi konuları kapsamaktadır.

16 Nisan 2017 tarihinde yapılan Anayasa değişikliğine dair referandumla 6771 sayılı kanun yürürlüğe girmesinden itibaren, mevcut Anayasamızda köklü değişiklikler yapılmış olup bu değişiklikler kademeli olarak yürürlüğe girecektir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası "Başlangıç" kısmı ile birlikte yedi kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım "Genel Esaslar", ikinci kısım "Temel Haklar ve Ödevler, üçüncü kısım "Cumhuriyet'in Temel Organları", dördüncü kısım "Mali ve Ekonomik Hükümler", beşinci kısım "Çeşitli Hükümler, altıncı kısım "Geçici Hükümler", yedinci kısım "Son Hükümler" başlığını taşımaktadır.

1982 Anayasası'na göre Anayasada değişiklik yapılabilmesi, meclis üye tam sayısının en az üçte birinin yazılı önerisine ve bu önerinin de meclisin üye tam sayısının beşte üç çoğunluğu ile gizli oyla kabul edilmesine bağlıdır. Cumhurbaşkanı, meclisin kabul ettiği anayasa değişikliğini bir kez daha görüşülmek üzere meclise geri gönderebilir. Meclis, geri gönderilen kanunu üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu ile aynen kabul ederse Cumhurbaşkanı bu kanunu halkoyuna sunabilir.

Halkoyuna sunulan anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların yürürlüğe girmesi için halkoylamasında kullanılan geçerli oyların yarısından çoğunun kabul oyu alması gerekir.

TBMM, yapacağı seçimler dahil bütün işlerinde üye tam sayısının en az üçte biri ile toplanır.

TBMM, anayasada başkaca bir hüküm yoksa toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir (Salt çoğunluk: bir topluluğun tam sayısının yarısından bir fazlasıdır. Bir oylamada üye tam sayısının yarısından bir fazlasıdır.) Ancak karar yeter sayısı hiçbir şekilde üye tam sayısının dörtte birinin bir fazlasından az olamaz.

TBMM anayasa değişikliği, genel-özel af ilanı, cumhurbaşkanının yüce divana sevk edilmesi kararına ilişkin nitelikli çoğunluklar (üye tam sayısının 3/5'i, 2/3'ü, 3/4'ü gibi) kararını verir.

Anayasaya uygunluk denetimi, Anayasa Mahkemesi tarafından yapılır. Ancak Anayasa Mahkemesi'nin bu denetimi yapması için ya iptal davası açılması ya da itiraz (def'i) yolunun kullanılması gerekir. Anayasa Mahkemesi kendiliğinden bu denetimi yapamaz.

Anayasaya aykırılığın itiraz (def'i) yolu ile ileri sürülmesi ise görülen bir dava sırasında uygulanacak yasanın anayasaya aykırılığının ileri sürülmesidir. Davaya bakan mahkeme, iddiayı ciddi görürse Anayasa Mahkemesi'nin bu konuda vereceği karara kadar davayı geri bırakır (md.152). Anayasa Mahkemesi'nin bu yolla kendisine gönderilen işin esasına girerek verdiği ret kararından sonra on yıl geçmedikçe aynı yasa hükmünün anayasaya aykırılığı iddiasıyla tekrar başvuruda bulunulamayacaktır (madde.152/IV).

Anayasaya aykırı görülerek iptal edilen bir hüküm gerekçeli kararın Resmî Gazete'de yayımlandığı tarihte yürürlükten kalkar. Ancak Anayasa Mahkemesi, iptal kararının yürürlüğe gireceği tarihi ayrıca kararlaştırabilir. Bu tarih, bir yılı aşamaz. Anayasa Mahkemesi kararları, hiçbir şekilde geriye yürümez.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, anayasa maddelerinin kolay değiştirilemez niteliği nedeniyle sert bir anayasa olarak kabul edilmektedir.

Kanun

Kanun, yasama organı tarafından yazılı olarak çıkartılan genel, soyut, sürekli olan hukuk kurallarına verilen addır. Kanunlara örnek olarak Medenî Kanun, Ticaret Kanunu, Ceza Kanunu, Yargılama Kanunu, Soyadı Kanunu, Dernekler Kanunu, Tapu Kanunu, Toprak ve Tarım Reformu Kanunu vb. sayılabilir.

Bir kanun, düşünülmesinden uygulamaya konulmasına kadar aşağıdaki aşamalardan geçer:

16 Nisan 2017 tarih ve 6771 sayılı kanun gereğince birlikte yapılan ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri sonucunda cumhurbaşkanının göreve başladığı tarihe kadar yürürlükte olan Anayasamıza göre kanun yapma aşamaları şunlardır:

- Kanun önerileri ya kanun tasarısı (Bakanlar Kurulu) ya da kanun teklifi (milletvekilleri) şeklinde meclise sunulur.

- İlgili komisyonlarda görüşülerek kabul edilen kanun önerileri Meclis Genel Kuruluna gönderilir.
- TBMM üye sayısının en az 1/3'ü (184) ile toplanır (toplantı yeter sayısı). TBMM toplam üye sayısı 550'dir.
- Genel Kurul'da kabul için en az meclis üye tam sayısının 1/4'ünün (139) evet oyu veya toplantıya katılanların salt çoğunluğunun (yarıdan bir fazla üye sayısının oyuyla sağlanan çoğunluk) evet oyu kullanması gerekir. Örneğin; 300 milletvekili ile toplanan mecliste toplantı yeter sayısı mevcuttur. Yapılan oylamada 154 kabul çıkmıştır. Yani alınan TBMM kararı yasaya uygundur. Ancak 200 milletvekili ile açılan birleşimde toplantı yeter sayısı mevcuttur. Yapılan oylamada 101 kabul çıkmıştır. En az 139 sayısını bulmadığı için anayasaya uygun değildir.
- Mecliste kabul edilen kanunlar, cumhurbaşkanına gönderilir.
- Cumhurbaşkanı, 15 günlük inceleme süresi içinde ya onay verir veya bir kez daha görüşülmek üzere meclise iade edebilir.
- Meclise iade edilen kanun, tekrar aynen kabul edilirse cumhurbaşkanı onaylamak zorundadır.
- Cumhurbaşkanının yeniden görüşülmek üzere meclise iade ettiği kanun değiştirilerek tekrar cumhurbaşkanına gönderilirse cumhurbaşkanı kanunu veto etme hakkına sahiptir.
- Cumhurbaşkanı tarafından onaylanan kanunlar, Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girer.
- Kanun yapma yetkisi TBMM'ye aittir. (AY. Madde 87)
- Kanun koyucu kanunun konusunu, anayasaya aykırı olmamak şartıyla, kendisi belirleyebilir. Kanunlar anayasaya aykırı olamazlar. Buna "Anayasanın üstünlüğü ilkesi" denir (AY. Madde 11).
- Kanunların anayasaya uygunluğunu Anayasa Mahkemesi denetlemektedir.
- Meclise kanun teklif etmeye, Bakanlar Kurulu ve TBMM üyeleri yetkilidir (AY Madde 88). Bakanlar Kurulu'nun hazırlayarak meclise sunduğu kanun projelerine "kanun tasarısı" TBMM üyelerinin (milletvekillerinin) sundukları projeye ise "kanun teklifi" denir.
- Kanun tasarısı ve teklifleri önce Millet Meclisinin yetkili komisyonlarında görüşülür ve karara bağlanır. İlk tasarı veya teklif ile komisyonlarda kabul edilen metin TBMM'nin Genel Kuruluna sunulur ve orada yapılan görüşmeden sonra son şeklini alır.
- TBMM tarafından kabul edilen kanunun tamamlanabilmesi için cumhurbaşkanı tarafından onaylanarak Resmî Gazete'de yayımlanması gerekir. Cumhurbaşkanı meclis tarafından kabul edilen kanunları on beş gün içinde yayımlamak zorundadır. Yayımlanmasını uygun bulmadığı kanunları ise bir daha görüşülmek üzere - bu konuda gösterdiği gerekçe ile birlikte - meclise geri gönderebilir. Cumhurbaşkanının bütçe kanunlarını geri gönderme yetkisi yoktur. TBMM, Cumhurbaşkanının geri gönderdiği kanunu aynen kabul ederse, bu durumda Cumhurbaşkanı kanunu yayımlamakla yükümlüdür. Eğer Meclis geri gönderilen kanunda yeni bir

değişiklik yapmışsa, cumhurbaşkanı değiştirilen kanunu da geri gönderebilir (AY. Madde 89).

Fotoğraf1.9: TBMM’deki komisyon çalışmalarından bir görüntü

- Kanunlar, Başbakanlığın çıkardığı Resmî Gazete’de yayımlanır. Kanunların ne zaman yürürlüğe gireceği genellikle kanun metninde açıklanır. Ancak böyle bir açıklama yoksa kanun Resmî Gazete’de yayımını izleyen kırk beş gün sonra yürürlüğe girer. Her kanunun adı ve numarası vardır.

16 Nisan 2017 tarih ve 6771 sayılı kanun gereğince birlikte yapılan ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri sonucunda cumhurbaşkanının göreve başladığı tarihten sonra yürürlüğe girecek olan Anayasamıza göre kanun yapma aşamaları ise mevzuatımızda yapılacak olan düzenlemelerle belirlenecektir.

➤ **Uluslararası Antlaşmalar**

- Usulüne uygun olarak yürürlüğe konulan uluslararası antlaşmalar yasa gücündedir. Yönetim görevlerini yürütürken bunlara uymak zorundadır.
- Uluslararası antlaşmalar cumhurbaşkanı tarafından onaylanır. Ancak cumhurbaşkanının bir antlaşmayı onaylayabilmesi için TBMM’nin antlaşmayı bir yasa ile uygun bulması gerekir (AY. Madde 90). Cumhurbaşkanı, meclisin uygun bulduğu antlaşmayı onaylayıp onaylamamakta serbesttir.
- İktisadi ve teknik ilişkileri düzenleyen antlaşmalarla uluslararası bir antlaşmaya dayanan ya da yasanın verdiği yetkiye dayanarak yapılan antlaşmaların meclis tarafından uygun bulunması zorunluluğu yoktur. Bu gibi antlaşmalar, doğrudan doğruya yürütme organı tarafından yapılır ve yürürlüğe konur.
- Yürürlüğe konulmuş antlaşmalar yasa gücündedir. Bunların anayasaya aykırılığı ileri sürülemez ve iptalleri için Anayasa Mahkemesine başvurulamaz.
- Uluslararası Antlaşmalara; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Bern Sözleşmesi, Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi örnek olarak verilebilir.

16 Nisan 2017 tarih ve 6771 sayılı kanun gereğince birlikte yapılan ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri sonucunda cumhurbaşkanının göreve başladığı tarihten sonra yürürlüğe girecek olan Anayasamıza göre Kanun Hükmünde Kararname ve Tüzük mevzuatımızdan çıkarılacak olup bu tarihe kadar mevzuatımızda yer almaya devam edeceğinden her iki yazılı kaynak türü aşağıda açıklanmıştır.

➤ **Kanun Hükmünde Kararnameler**

Kanun Hükmünde Kararnameler,(KHK) Türkiye Büyük Millet Meclisinin bir kanunla “yetki” vermesi üzerine Bakanlar Kurulu tarafından belli konuları düzenlemek amacıyla çıkarılan yazılı hukuk kurallarıdır.

Kanun hükmünde kararname ile ilgili olarak;

- Meclisin verdiği özel yetkiyle çıkarılır.
- Yetki kanununda yazılı olan konuları kapsar.
- Temel hak ve özgürlüklerle ilgili KHK çıkarılamaz.
- Genellikle olağanüstü hâllerde başvurulmuş KHK çıkarma yönteminin sebepleri arasında, toplumu değişen şartlara kısa sürede uydurma çabası yer almaktadır. Yasa çıkarmanın çok fazla zaman alması, hükümete KHK çıkarma yetkisinin tanınmasını gerekli kılmıştır.
- Olağan durumlarda, hükümetin KHK çıkartabilmesi için meclis tarafından çıkartılan bir “Yetki Kanunu”na gerek varken; sıkıyönetim ve olağanüstü hâllerde hükümetin meclisin çıkartacağı böyle bir “Yetki Kanunu”na ihtiyacı yoktur. Bu gibi durumlarda anayasanın ifadesine göre, hükümet bu yetkiye kendiliğinden sahiptir.
- Olağan durumlarda, anayasanın ikinci bölümünde yer alan “temel haklar ve ödevler” ile “siyasi haklar ve ödevler” kısmı KHK ile düzenlenemez. Bunlardan sadece “sosyal ve ekonomik hak ve ödevler” KHK ile düzenlenebilir.
- Ancak olağanüstü hâl ve sıkıyönetim gibi durumlarda KHK’lerin kapsamı da genişler; “temel hak ve özgürlükler” dahi bu kapsamın içine girer.
- Hükümet tarafından düzenlenen KHK’ler Resmî Gazete’de yayımlandığı gün yürürlüğe girer. Ancak, kararnamede yürürlük tarihi olarak daha sonraki bir tarih de gösterilebilir. KHK’ler Resmi Gazete’de yayımlandıkları gün TBMM’ye sunulur. TBMM kararnameyi benimseyebilir, değiştirebilir, kaldırabilir. KHK’ler da kanunlar gibi. Anayasa Mahkemesi tarafından anayasaya aykırılık yönünden denetlenebilir. (AY. Madde 91)
- Sadece olağanüstü hâllerde, sıkıyönetim ve savaş durumlarında, çıkarılan KHK’ler hakkında anayasa aykırılığı iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvuruda bulunulamaz. (AY. Madde 148).

➤ **Tüzükler**

- Tüzükler, kanunların uygulanmasını göstermek ya da emrettiği durumları düzenlemek için çıkarılır. Yasalarla soyut olarak verilen görevler, tüzüklerle daha somut bir hale getirilir.
- Anayasaya göre tüzükler, Danıştay'ın incelemesinden geçirildikten sonra Bakanlar Kurulu kararı ile çıkarılır. Tüzük çıkarma yetkisi sadece Bakanlar Kuruluna tanınmıştır. Her tüzüğün mutlaka bir kanuna dayanması gerekir. Kanun ile düzenlenmemiş bir konuda tüzük çıkartılamaz.
- Tüzüklerin kanunlara uygun olması gerekir. Yasalara aykırı bir tüzük mevcut ise bunun iptali için Danıştay'a dava açılır. Tüzükler de cumhurbaşkanınca imzalanır ve Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girerler. Yürürlüğe giriş şartları ise aynen kanunlarda olduğu gibidir.
- Tüzüklere; Karayolları Trafik Tüzüğü, İcra ve İflas Kanunu Tüzüğü, İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Tüzüğü örnek olarak verilebilir.

➤ **Yönetmelikler**

- Yönetmelikler, Başbakanlık, bakanlıklar ve kamu tüzel kişileri tarafından kendi görev alanlarına giren konuları düzenlemek üzere çıkarılır. Kamu kuruluşlarının yönetmelik çıkarması, düzenli yönetim ilkesinin bir gereğidir. Kamu kuruluşları yönetmelik çıkarma yetkisine kendiliğinden sahiptirler. Yani yönetmelik çıkarmak için bir yasaya gerek yoktur. Çıkarılan yönetmeliklerin yasa ve tüzüklere aykırı olmaması gerekir. Yönetmeliklerin, üst hukuk kurallarına aykırı olduğu durumlarda iptali için Danıştay'a dava açılır.
- Yönetmeliği bir bakanlık yapabileceği gibi birkaç bakanlık birlikte de yapabilir.
- Yönetmeliklere örnek olarak; Sınıf Geçme Yönetmeliği, Orta Dereceli Okulların Disiplin Yönetmeliği, Üniversitelere Kayıt Yönetmeliği, Evlendirme Yönetmeliği, Silahlı Kuvvetler İç Hizmet Yönetmeliği verilebilir.

➤ **İçtihadı Birleştirme Kararları**

- Yüksek mahkemelerin (Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi ve Sayıştay) çeşitli daire, hatta aynı dairenin ya da genel kurul kararlarının arasında aynı konuda farklılıkların olması mümkündür. İşte bu konuda ortaya çıkan içtihat farklılıklarını gidermek ve istikrarı sağlamak için içtihadı birleştirme yoluna gidilir. Bu görev o yargı düzeninin en üst derecesinde bulunan yüksek mahkemelere düşmektedir. İçtihadı birleştirme kararları, yargı yerlerinin kararları ve uygulamaları açısından birliği sağlamaya yaramaktadır.

- İctihadı birleştirme kararları; bir yasanın boşluğunu dolduran, içtihatla bir değişiklik oluncaya kadar uyulması zorunlu kaynaklardır. Bu kararlar Resmî Gazete’de yayımlanır.

1.4.3.2. Yazısız Kaynaklar (Örf ve Âdet Hukuku)

Toplum tarafından sürekli bir şekilde uygulanmak suretiyle âdetle bir hukuk kuralı gibi benimsenmiş olan davranış biçimleridir. Bu hukuk dalına gelenek hukuku (teamül hukuku) denildiği de görülür. Yazılı kaynakların aksine bir otoritenin iradesine dayanmaz. Halkın vicdanından doğar ve genel bir inancın ürünüdür.

Belirli olaylar karşısında toplum bireyleri tarafından sürekli olarak tekrarlanan aynı davranış biçimleri, daha sonra bunlara uyulmasının zorunlu olduğu şeklinde toplum içerisinde genel bir inancın meydana gelmesine sebep olur. Böylece örf ve âdet hukuku oluşur. Örf ve âdet hukuku yazılı değildir. Toplumsal vicdanda yaşar.

Bir geleneğin hukuk kuralı hâline gelebilmesi için üç şartın gerçekleşmesi gerekir;

- **Süreklilik:** Yani uzun bir süre uygulanması gereklidir.
- **Genel inanç:** Belli bir geleneğe uyulmasının zorunlu olduğu konusunda toplumda genel bir inancın doğmuş olması gereklidir.
- **Devlet desteği:** Bir geleneğin hukuk kuralı hâline gelebilmesi için "yaptırım" ile desteklenmesi gereklidir. Bu da genellikle yasalardaki yollamalarla mümkündür.

Örneğin; Medeni Kanunun 1. maddesinde yer alan "hakkında kanuni bir hüküm bulunmayan meselede hâkim, örf ve âdetle göre hükmeder." sözü genel yollamalardan biridir.

Genel olarak gelenek hukuku ile yasalardaki boşluklar doldurulur ya da bir yasa hükmünün yorumunda kullanılır. Hakkında açık hüküm bulunan durumlarda gelenek hukukuna başvurulmaz.

Yazılı hukuk kurallarının gelişmesiyle, gelenek hukuku eski önemini yitirmiştir. Örneğin; ortakçılık bir kimsenin başkasının inek, keçi, koyun gibi bir hayvanına bakarak ürününe ortak olmasını ifade eden bir örf ve âdet hukuku kuralıdır. Yarıcılık ise kendi toprağını ekip biçemeyen bir kimsenin, ürünün yarısını vermek şartıyla toprağını başkasına ektirip biçirmesiyle ilgili bir örf ve âdet hukuku kuralıdır. Önceleri gelenek hukuku içinde yer alan bu iki gelenek hukuku kuralı günümüzde yazılı hukuk kuralına dönüşmüştür.

Fotoğraf 1.10: Batı ülkelerinde kullanılan karar simgesi

1.4.3.3. Yardımcı Kaynaklar

Uyulması zorunlu olmayan hukuk kaynaklarına yardımcı hukuk kaynakları denir. Yardımcı hukuk kaynaklarının bağlayıcılıkları yoktur. Bunlara öğreti (doktrin) ve bazı yargı kararları (içtihat) girmektedir.

➤ İçtihat Hukuku (Mahkeme Kararları)

Hukukun önemli kaynaklarından biri de yargı kararlarıdır. Hukuka aykırı davranıldığında, hukuk kurallarına uyulmadığında, haksızlığın giderilebilmesi için mahkemelere gerek vardır. Mahkemeler hangi eylemlerin hukuka uygun hangi eylemlerin ise hukuka aykırı olduğu konusunda karar verir. Mahkemelerin vermiş olduğu bu kararlardan hukuk kaynağı olarak yararlanılabilir.

Mahkemelerin vermiş olduğu kararlardan çıkarılan hukuka "içtihat hukuku" denilir.

Mahkemelerin ellerindeki davaları sonuçlandırması gerekir. Hâkim önüne gelmiş olan bir medeni hukuk anlaşmazlığını çözmek üzere önce yazılı kaynaklarda dava ile ilgili bir hüküm olup olmadığını araştırır. Yazılı kaynaklarda herhangi bir hüküm olmadığı durumda örf ve âdet hukukundan anlaşmazlığı çözmeye yarayacak bir hukuk kuralı araştırır. Burada da anlaşmazlığı çözmeye yarayacak bir kural bulamazsa “Bu anlaşmazlıkla ilgili bir hukuk kuralı yoktur.” diyerek anlaşmazlığı sonuca bağlar. Kanun, hâkime bu gibi durumda anlaşmazlığı çözmeye yarayacak bir kural koyma yetkisini tanımıştır. Hâkim bu yetkiye dayanarak anlaşmazlığı bir sonuca bağlar. Hâkim, “Gerek yazılı gerekse örfî hukuk kaynaklarında bu konuda herhangi bir kural olmadığından ben bu anlaşmazlığı çözümleyemeyeceğim.” demek hakkına sahip değildir.

Mahkemeler davalara karar vermeye çalışırken yasaları da yorumlamak, anlamlarını araştırmak durumunda kalırlar. Böylece mahkemeler davaları çözümlerken, hukuk kaynaklarının oluşumuna da katkıda bulunurlar.

Yargıtay'ın daire kararlarının ve hatta genel kurul kararlarının hâkimleri bağlayıcı niteliği olmamasına karşılık, "içtihadı birleştirme kararları"nın bağlayıcı niteliği vardır, içtihadı birleştirme kararları Yargıtay'da "İçtihadı Birleştirme Genel Kurulu" (Büyük Genel Kurul ve Küçük Genel Kurullar) tarafından verilir ve Resmî Gazete'de yayımlanır. İçtihadı birleştirme yoluna, Yargıtay'ın iki dairesinin kararları veya bir dairesinin çeşitli tarihlerde verdiği kararlar arasında bir aykırılık bulunduğu yahut yerleşmiş bir içtihadın değiştirilmesine gerek duyulduğu zamanlar başvurulur.

➤ **Öğreti (Doktrin)**

Doktrin, hukuk bilginlerinin hukuki sorunlarla ilgili olarak açıkladıkları görüşlerini ifade eder. Buna "bilimsel içtihat" da denir. Hukukçular, yürürlükteki hukuku inceleyip açıkladıkları ve yorumladıkları gibi olması gereken hukuku da önerebilirler. Hâkimler doktrine uymak zorunda değildir. Ancak istiyorlarsa karışık bir problemi kendileri çözmek yerine, bu konuda bilim adamlarının önerdikleri çözümden yararlanabilir.

Öğreti, hukuk kurallarını ve yargı kararlarını eleştirerek hukukun oluşmasına ve gelişmesine yardımcı bulunur. Böylece öğreti, hem yasama organının çalışmalarına, hem de uyuşmazlıkları gideren mahkemelere yardımcı olur.

Öğretide belirtilen görüşlerin, bulunan çözüm yollarının yargıcı bağlayıcı bir yönü olmamakla birlikte öğretinin, yargı kararlarındaki rolü büyüktür. Medeni Kanun'un birinci maddesi yargıca, kararlarını verirken öğretiden yararlanmasını önermektedir. Öğreti, hukuk alanındaki etkisini, yasama organının çalışmalarında da gösterir. Yasama organı, öğretinin görüş ve önerilerinden yararlanır. Bütün bu yönleri ile öğreti, hukukun önemli bir yardımcı kaynağıdır. Medeni Kanun da öğretinin hukuka kaynak olabileceğini açıkça kabul etmiştir.

1.4.4. Hukukun Dalları

Şekil 1.4: Hukukun dalları

1.4.4.1. Özel Hukuk ve Dalları

Şekil 1.5: Özel hukukun dalları

Özel hukuk, kişilerin birbirleriyle olan ilişkilerini, kamu gücü olmaksızın düzenleyen kurallardır.

Özel hukukta bireyler arasındaki ilişkiler eşitlik ve irade özgürlüğü ilkelerine uygun olarak düzenlenmiştir. Özel hukukta bir kişi diğer kişiye emredemez.

Özel hukuk kendi arasında; “Medeni Hukuk, Borç Hukuku, Ticaret Hukuku ve Devletler Özel Hukuku” diye dört temel bölüme ayrılmıştır.

➤ **Medeni Hukuk**

Medeni hukuk, özel hukukun en önemli ve en geniş dalıdır. Kişiliğin kazanılmasından sona ermesine kadar geçen zaman içinde, bir kişinin ticari ilişkileri dışında kalan özel ilişkilerini içine alan hukuk dalıdır. Medeni hukuk; kişi, aile, miras, eşya ve borç ilişkilerini düzenler. Kişinin doğumu, ana-babasının velayeti altında büyümesi, reşit olması, bir yerde oturması, nişanlanması, evlenmesi, eşiyle ilişkileri, araba, ev sahibi olması, kişinin ölmesi hep medeni hukuk ilişkisidir. Nihayet kişinin medeni hukuk ile bağlantısı öldükten sonra bile bir süre devam eder. Mirasının nasıl ve kimler arasında paylaşılacağı yine Medeni hukukun konusuna girer.

Fotoğraf 1.11: Medeni hukuku simgeleyen görsel

Türkiye’de medeni hukuk kuralları önce 1926 tarihli Türk Medeni Kanunu ile düzenlenmişti. Daha sonra bu kanunun yerine 22 Kasım 2001 tarihinde yeni bir Türk Medeni Kanunu kabul edildi.

Şekil 1.6: Medeni hukukun dalları

➤ **Kişiler Hukuku**

Kişilik hakları ile ilgilenen hukuk dalıdır. Hukukta hak ve borç altına girebilen varlıklara “kişi” denir. Kişiler, gerçek kişiler ve tüzel kişiler olarak ikiye ayrılır. Gerçek kişiler sadece insanlardan ibarettir. Belli bir gayeyi gerçekleştirmek için bir kısım insanların bir araya gelip faaliyetlerini ve bir kısım mallarını bu gayeye tahsis etmeleriyle ortaya çıkan ve kendisini meydana getiren kişilerden ayrı ve bağımsız oldukları kabul edilen varlıklara tüzel kişi denir.

➤ **Aile Hukuku**

Aile Hukuku, kişinin içinde bulunduğu ve aile denen topluluğun üyeleri ile olan ilişkilerini düzenleyen medeni hukuk dalıdır.

Resim 1.12: Aile hukuku

➤ **Miras Hukuku**

Miras hukuku, bir gerçek kişinin ölümünden sonra para ile ölçülebilen bütün hak ve borçlarının, yani terekesinin kimlere ve nasıl geçeceğini düzenleyen hukuk kurallarından oluşan Medeni Hukuk dalıdır.

- Mirasçı : Ölen kimsenin mirasının geçtiği gerçek ve tüzel kişidir.
Muris : Mirası bırakan kişidir.
Miras : Murisin bıraktığı mirasa konu olan bütün hak ve borçların toplamıdır.

Fotoğraf 1.13: Miras hukukunda mal paylaşımı

➤ **Eşya Hukuku**

Eşya hukuku, kişilerin bir eşya üzerindeki hâkimiyet ve tasarruflarının nitelik ve türlerini, onların bu hâkimiyet dolayısıyla diğer şahıslarla olan ilişkilerini düzenleyen hukuk dalıdır.

➤ **Borçlar Hukuku**

Borç ilişkisi iki taraf arasında mevcut olup bir şeyin verilmesini, yapılmasını veya yapılmamasını öngören bağ şeklinde tanımlanır. Bu ilişkinin taraflarından birisine alacaklı, diğerine borçlu denir.

Sözleşmelere, borç ilişkilerinin doğumuna, borçların ödenmesine veya ödenmemesinin sonuçlarına, borç ilişkilerinin son bulmasına, bu ilişkilerin türlerine, alacağa ve alacağın devrine ait hükümler ile yaşıntıda en çok rastlanan (alım- satım, kira vb.) çeşitli akitleri düzenleyen hükümlerdir.

Fotoğraf 1.14: Borç hukuku temsili resim

➤ **Ticaret Hukuku**

Kişiler arasındaki ticari ilişkiler ticaret hukuku tarafından düzenlenir. Önceleri ticaret hukuku, borçlar hukuku içinde yer alıyordu. Ticaret hukuku, borçlar hukukuyla çok yakından ilişkilidir. Borçlar hukuku kişilerin ticari nitelikte olmayan borç ilişkilerini düzenlediği hâlde, ticaret hukuku aynı ilişkilerin “ticari” nitelikte olanlarını düzenler. Ticaret hayatının olağanüstü genişlemesi ticaret hukukunu bağımsız bir hukuk dalı hâline getirmiştir. Ülkemizde de ticari ilişkileri düzenleyen ayrı bir Ticaret Kanunu çıkartılmıştır.

Ancak yine de Ticaret Kanunu, Medeni Kanunun bir parçası sayılmıştır. Ticaret hukukunda; ticari işlemler, ortaklıklar, kıymetli kâğıt, deniz ticareti, sigorta gibi konular yer alır. Kendi içinde; “Ticari İşletme Hukuku, Şirketler Hukuku, Kıymetli Evrak Hukuku, Deniz Ticareti Hukuku ve Sigorta Hukuku” bölümlerine ayrılmaktadır.

Resim 1.15: Ticaret hukuku

➤ **Devletler Özel Hukuku**

Farklı devletlere mensup olan yani farklı uyrukta olan kişiler arasındaki özel hukuk ilişkilerinde hangi devletin kanunlarının uygulanacağını, bu ilişkilerden doğan anlaşmazlıkların hangi devletin yargı organı tarafından çözümleneceğini gösteren hukuk dalıdır. Devletler Özel Hukukunun düzenlediği ilişkilerin kapsamına daima bir yabancı unsur dâhil olmaktadır. Bu yabancı unsur ya şahıstır ya da yerdir.

Örneğin, bir Türk ile bir Fransız'ın evlenmeleri, Alman Avusturyalı karı kocanın Amerika'da boşanmaları, İtalyan bir karı kocanın Türkiye'de boşanmaları gibi. Bu özel hukuk ilişkilerinin, hangi ülkenin kanunlarınca çözümleneceğini ve bu ilişkilerden doğan davaların hangi devletin mahkemelerince görüleceğini açıklayan sorunlar Devletler Özel Hukukunun kapsamına girmektedir.

1.4.4.2. Kamu Hukuku ve Dalları

Şekil 1.7: Kamu hukukunun dalları

Kamu hukuku; bir devletin, egemenliğin sahibi olarak ülkesi üzerinde yaşayan kişiler ve diğer devletlerle olan bütün ilişkilerini düzenleyen hukuka denir. Kamu hukukunda, özel hukuktan farklı olarak taraflar arasında bir eşitsizlik görülür. Yani devlet özellikle kişilerle girdiği ilişkilerinde üstün konuma sahiptir.

Buyurma yetkisini elinde bulundurur. Örneğin; bir kamu kuruluşu, mal sahibi istemese bile bir taşınmazı kamulaştırma yoluyla zorla elde edebilir.

Kamu hukukunda taraflardan birisi ya da her ikisi kamu kuruluşu olabilir. Kamu hukuku da kendi arasında; “Anayasa Hukuku, İdare Hukuku, Ceza Hukuku, Yargılama Hukuku, Devletler Hukuku, Genel Kamu Hukuku, Mali Hukuk” olarak ayrılır.

➤ **Anayasa Hukuku**

Devletin şeklini, yapısını, temel organlarını, bunların görev ve yetkilerini organlar arasındaki ilişkileri, kişilerin temel hak ve özgürlüklerini inceleyen hukuk kurallarının tamamını kapsar. Ayrıca siyasi partiler, siyasi rejimler, baskı grupları gibi konular da “Anayasa Hukuku” kapsamında ele alınır.

Anayasa hukukumuzun kaynağını 1982’de kabul edilen “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası” oluşturur.

➤ **Yönetim (İdare) Hukuku**

Devlet yönetiminin örgütlenme ve işleyişini, kişilerin yönetim ile olan ilişki ve uyumazlıklarını ve kamu hizmetlerinin görülmesini düzenleyen ve inceleyen hukuk dalıdır. İdare hukukunun belli başlı konularını; idari örgütlenme, idari personel, idari işlemler ve idarenin denetimi konuları oluşturur.

➤ **Ceza Hukuku**

Ceza hukuku, suç oluşturan fiil ve davranışların neler olduğunu; bu fiilleri işleyenlere hangi cezaların uygulanacağını gösteren hukuk kurallarını inceleyen Kamu Hukuku dalıdır. Ceza Hukukunun başta gelen kaynağını 26.09.2004 tarihli 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu oluşturur.

Resim 1.16: Ceza hukukunda müeyyide

➤ **Yargılama (Usul) Hukuku**

Mahkemelerin adalet dağıtırken izleyecekleri yöntemleri düzenleyen bir hukuk dalıdır. Bu hukuk dalı; “Ceza Yargılama Hukuku, Medeni Yargılama Hukuku ve İdari Yargılama Hukuku” diye alt bölümlere ayrılır. Ceza yargılama hukuku, ceza davalarında; medeni yargılama hukuku, hukuk davalarında; idari yargılama hukuku, idari davalarda uygulanır.

Fotoğraf 1.17: Adaletin simgesi terazi ve tokmak

Medeni Yargılama Hukukunun ana kaynağı, Hukuk Mahkemeleri Usulü Kanunu; Ceza Yargılama Hukukunun ana kaynağı, Ceza Mahkemeleri Usulü Kanunu; İdari Yargılama Hukukunun ana kaynağı ise İdari Yargılama Usulü Kanunu’dur.

➤ **İcra ve İflas Hukuku (Cebri İcra Hukuku)**

Alacaklılara, borcunu kendi isteği ile ödemeyen borçlulardan alacaklarını tahsil edebilmeleri için kamu yardımı isteme hakkı tanınmıştır. Alacaklının alacağını devlet yardımı ile elde etmesini sağlayan kuralların tamamına “İcra ve İflas Hukuku” denir.

Alacaklı alacağını elde edebilmek için ya icra ya da iflas dairelerine başvurur. Böylece haciz ya da iflas yoluyla alacağına kavuşur. Hacizde borçlunun borcunu karşılayabilecek kadar mal varlığına el konulurken, iflasta borçlunun bütün mal varlığına el konularak alacaklılar arasında paylaştırılır.

Resim 1.18: İcra yollarından birini ifade eden karikatür

➤ **Devletler Hukuku**

Devletlerin ve uluslararası kuruluşların birbiriyle olan ilişkilerini düzenler. Aynı zamanda bağımsız devletler yanında bağımsızlıkları sınırlı devletlerin ya da devlet sayılamayan toplulukların ilişkilerini de bu hukuk dalı düzenlemektedir.

Bu hukuka "Devletler Genel Hukuku" ya da "Uluslararası Hukuk" denildiği de görülür. Devletler hukukunun başlıca kaynakları şunlardır: uluslararası antlaşmalar, uluslararası gelenek kuralları, hukukun genel ilkeleri.

➤ **Genel Kamu Hukuku**

Bu hukuk dalı soyut olarak devletin oluşumunu, devlet otoritesinin kaynağını, bireylerin özgürlüklerini; hukuki, felsefi ve sosyolojik açılardan inceler. Bundan dolayı bu hukuk dalına "Devlet Hukuku" da denir. Genel kamu hukuku pozitif hukuk kuralları ile uğraşmaktan çok devlet ve kamu özgürlükleri kavramlarını açıklamaya çalışır.

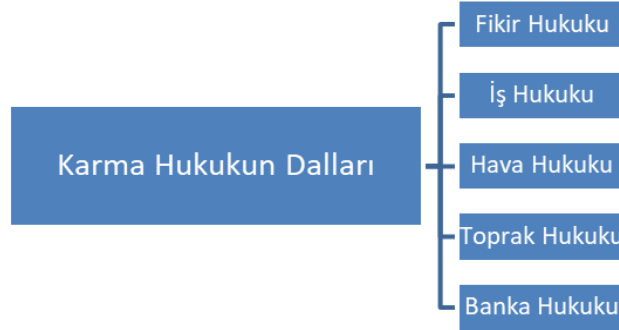
➤ **Mali Hukuk**

Devletin kamu gelirlerini nasıl elde ettiğini ve nasıl kullandığını, nerelere, ne biçimde harcadığını gösteren kuralların tamamı mali hukukun alanına girer.

Mali hukukun çalışma alanı kamu gelirleri ve kamu giderleridir. Bu nedenle vergi hukuku, mali hukuk içinde önemli bir yere sahiptir. Kamu gelirlerinin en önemli kaynağı vergilerdir.

Vergi hukuku, mali hukuktan ayrılmaya başlamıştır. Vergi hukukunun en önemli kavramlarından birisi bütçedir. Bütçeye göre vergiler toplanabilecek, harcamalar yapılabilecektir. Vergide genellik ilkesi, herkesin vergi vermesi gerektiğini ifade ederken vergide adalet ilkesi ise vatandaşlardan gelir düzeyine göre vergi alınması gerektiğini ifade eder.

1.4.3.3. Karma Hukuk ve Dalları

Şekil 1.8: Karma hukukun dallar

Bazı hukuk dalları ise hem özel hukukun hem de kamu hukukunun özelliklerini taşımaktadır. Örneğin, iş hukuku önceleri bir özel hukuk dalı iken giderek kamu hukuku niteliğini kazanmıştır. Ağır bastıkları yanları dikkate alınarak bu tür hukuk kuralları kamu ya da özel hukuk içinde ele alınabileceği gibi, karma hukuk adı altında ayrıca da incelenebilir.

➤ Fikir Hukuku

Fikir ve sanat eserlerini üreten, bilim ve fen alanında buluşları olan kişilerin yapıtları ve buluşları üzerindeki haklarını düzenleyen hukuk kurallarına “Fikir Hukuku” denir.

Bilim, edebiyat, müzik, güzel sanatlar, sinema ile ilgili yapıtlar, bilim ve fen alanındaki buluşlar, ticaret unvanları ve markalar fikir hukuku içinde ele alınan konulardır.

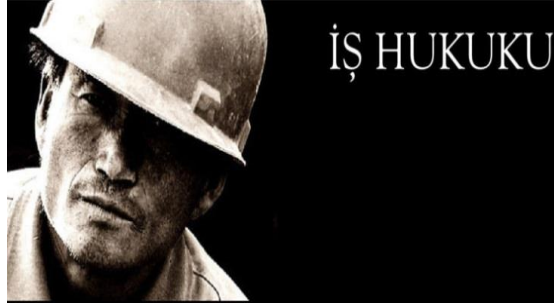

Fotoğraf 1.19: Fikir hukuku

➤ İş Hukuku

İş hukuku hizmet ilişkilerini düzenleyen bir hukuk dalıdır. Hem kamu hem de özel sektördeki işçi ve işveren ilişkileri, birer özel hukuk ilişkisidir. Ancak günümüzde iş hukukunda asıl olan "işçi haklarının korunması" olduğundan, devlet işçi haklarına müdahale etme ihtiyacı duymuştur. Bunun sonucunda da iş hukuku, özel hukuk alanından kamu hukuku alanına doğru kaymıştır.

İş hukuku, işçilerin haklarının işverenlere karşı korunması ihtiyacından doğmuştur. Örneğin; toplu iş sözleşmesi, grev ve lokavt gibi konular iş hukukunu ilgilendiren konulardır.

Fotoğraf 1.20: İş Hukuku

➤ **Hava Hukuku**

Havacılık faaliyetlerinin ortaya çıkardığı ilişkileri düzenleyen hukuk kurallarına hava hukuku denilir. Hava hukuku hem kişiler arasındaki hem kişilerle devlet arasındaki hem de devletlerarasındaki ilişkileri düzenler.

➤ **Toprak Hukuku**

Toprak Hukuku, tarım topraklarının hukuki durumlarını, dağıtımlarını ve işletilmelerini düzenleyen hukuk dalıdır.

➤ **Banka Hukuku**

Banka hukukunun konusu, banka işletmesi ve bu işletmenin hukuki ilişkileridir. Banka hukuku, kapitalizmin gelişmesinden sonra ortaya çıkmıştır. Bankacılık faaliyetleri önceleri ticaret hukukunun kapsamında yer alırken, günümüzde yaygınlaşan bankacılık faaliyetleri nedeniyle bağımsız bir hukuk dalı tarafından incelenmeye başlamıştır.

1.5. Türkiye'nin Yönetim Yapısı

1.5.1. Genel Yönetim Kuruluşları

Devletin ana yönetsel yapısını oluşturan kuruluşlara , “genel yönetim kuruluşları” ya da “merkezi yönetim” denir. Devletin genel yönetim kuruluşları kendi arasında ikiye ayrılır. Bunlardan biri “merkez örgütü”, diğeri “taşra örgütü” dür.

16 Nisan 2017 tarih ve 6771 sayılı kanun gereğince birlikte yapılan ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri sonucunda cumhurbaşkanının göreve başladığı tarihe kadar yürürlükte kalacak olan Anayasa ve yazılı hukuk kurallarımıza göre Merkez ve taşra örgütümüzün yapısı şu şekildedir:

➤ **Merkez Örgütü**

Genel yönetimin merkez örgütü; cumhurbaşkanı, başbakan, bakanlar kurulu ve bakanlıkları içine alır.

➤ Taşra Örgütü

Genel yönetimin taşra örgütü de iki grupta toplanır. Bunlardan biri “mülki yönetim kademeleri” denen il, ilçe ve bucak yönetimleri, diğeri ise birkaç ili içine alan “ bölge yönetimleri” dir. Genel yönetimin taşra örgütünün mülki yönetim bölümleri İl İdare Kanunu tarafından düzenlenmiştir. Buna göre; ülke illere, iller ilçelere, ilçeler bucaklara ayrılmıştır. Her birinin başında, genel yönetimin bir görevlisi olan “mülki idare amiri” bulunur. İl yönetiminin başında valiler, ilçe yönetiminin başında kaymakamlar, bucak yönetiminin başında bucak müdürü bulunur. Genel yönetimin bölge yönetimlerine DSİ, Karayolları Bölge Müdürlüğü örnek olarak verilebilir.

16 Nisan 2017 tarih ve 6771 sayılı kanun gereğince birlikte yapılan ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri sonucunda cumhurbaşkanının göreve başladığı tarihten sonra yürürlüğe girecek olan Anayasamıza göre ise merkez ve taşra teşkilatımızın yapısı mevzuatta yapılacak düzenlemelerle belirlenecek merkez teşkilatı yöneticilerinden oluşacaktır.

1.5.2. Yerel Yönetim Kuruluşları

İl, belediye, köy, kasaba, şehir adı verilen belli yerleşim yerlerinde yaşayan halkın yerel ihtiyaçlarını karşılamak üzere çeşitli kamu hizmetlerini yürütmekle görevli olan kuruluşlara “yerel yönetimler” denir.

Halkın yönetime katılmasını sağlayan yerel yönetim kuruluşları, Anayasa’da belirtildiği üzere üç şekilde örgütlendirilmiştir. Bunlar, “ il özel yönetimi “, “belediyeler” ve “köyler” dir. İl özel yönetiminin bir organı olan “il genel meclisinin üyeleri”; belediye yönetiminin organları olan “belediye başkanı ve belediye meclisi üyeleri” ve köy yönetiminin organları olan “muhtarlar ve köy ihtiyar meclisi üyeleri” seçimle iş başına gelirler. Bunlar, genel yönetimin dışında özerklikleri ve tüzel kişilikleri olan yerel kuruluşlardır.

1.5.3. Hizmet Yönetim Kuruluşları

Bunlar belli hizmet alanları ile uğraşmak üzere, genel yönetimlerin ve yerel yönetimlerin dışında örgütlenen ve özerklikleri olan kamu kuruluşlarıdır. Bu kuruluşlar tüzel kişiliğe sahiptir ve görevlerini kendi organları eliyle yürütürler. Hizmet yönetim kuruluşları arasında üniversiteler, TRT, Sosyal Güvenlik Kurumu gibi kuruluşlar yer almaktadır.

1.5.4. Meslek Kuruluşları

Anayasamıza göre avukatlık, doktorluk, mühendislik, mimarlık gibi toplumda önemli rolü olan mesleklerde çalışanların zorunlu üyelik ilkesine dayalı olarak örgütlenmeleri öngörülmüştür. Bu meslekler toplumsal yaşamdaki etkileri nedeniyle özel denetim gerektiren mesleklerdir. Anayasamız bu gibi kuruluşlara, “kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşları” demektedir.

1.5.5. Denetleme ve Danışma Kuruluşları

Bu grupta yer alan, Danıştay, Sayıştay, Devlet Denetleme Kurulu, Milli Güvenlik Kurulu, Devlet Planlama Teşkilatı gibi kuruluşlar, denetleme ve danışma görevlerini yürütürler. Bunlar yönetime yardımcı olan kuruluşlardır.

1.5.6. Özel Hukuk Yapılı Kuruluşlar

Kamu yönetimi ile ilgili bazı kuruluşlar, özel hukuk alanında uygulanan örgüt biçimlerinden yararlanılarak kurulmuşlardır. Bunun için de çoğu kez anonim ortaklıklardan yararlanılmaktadır. Merkez Bankası örneğinde olduğu gibi.

1.6. Hukukta Yaptırım Türleri

Hukuk kurallarına uyulmaması halinde uygulanan zorlayıcı nitelikteki devlet gücüne yaptırım adı verilmektedir ve maddi yaptırım bir hukuk kuralı özelliği olarak diğer sosyal düzen kurallarından farklılık göstermektedir.

Yaptırım hukuk kurallarına uyulması yönünde bir eğilim yaratır. Yani bir hukuk kuralına uymakla yükümlü olduğunu ve uymadığı takdirde belli bir yaptırımla muhatap kalacağını bilen birey söz konusu kurala uymak yönünde bir eğilim gösterir. Bu bakımdan yaptırım, hukuk kurallarının sosyal hayatı düzenleme işlevi açısından meşru bir caydırıcılık rolü oynar.

Yaptırım, hukuk kuralları ile oluşturulmak istenen düzenin güvencesidir. Toplumsal düzen, yaptırımların caydırıcılık işlevi sayesinde gerçeklik kazanır.

Yaptırım, zedelenen kamu düzenini ve toplum vicdanını eski hâline getirir, hukuk kurallarının ihlal edilmesiyle zarara uğrayan kamu düzeni ve rahatsız olan toplum vicdanı uygulanan yaptırımlar sayesinde tekrar eski düzenine kavuşur ve toplum vicdanı rahatlatılır.

Yaptırımın işlevi kamu gücü desteğiyle “öç alma değil”, toplumsal barış, güven ve insan haklarının gerçekleştirilmesi ve korunması bakımından başlıca görevi yerine getirmektir.

1.6.1. Yaptırımın Tarihsel Gelişimi

➤ Kişisel Öç Aşaması

Bu aşamada hukuk kurallarının ihlali hâlinde, ihlal edene verilecek tepkinin türü ve kapsamını belirleme yetkisi, ihlalden zarar gören kişiye (mağdur) ve onun yakınlarına tanınmıştır. Burada yaptırımın nesnel ölçütlerinin olmaması ve ayrıca ihlal edenin yakınlarına da kullanılabilmesi, büyük haksızlıklara yol açmakta ve toplumda önemli huzursuzluklar doğurmaktaydı. Ayrıca, kişisel öç saldırıların zincirleme olarak devam etmesi gibi sakıncayı da beraberinde getirmekteydi. Bu durum ise öç almayı sonraki kuşaklara da taşımakta ve sonu gelmez bir kavgaya yol açmaktaydı.

➤ **Kıyas Aşaması**

Bu aşamada kuralın ihlaliyle bir kimseye zarar verilmesi durumunda, zarara uğrayan, zarar veren kişiye karşı aynı ölçüde zarar verme yaptırımını uygulama hakkına sahiptir. Kısaca, “dişe diş, göze göz” ilkesi uygulanmaktadır.

➤ **Hakem – Uzlaşma Aşaması**

Bu aşamada, kuralın ihlalinin dolaylı zarara uğrayan ile kuralı ihlal eden arasında varılacak bir uzlaşma ile belirli bir para veya malın ödenmesi yaptırım olarak kabul edilmiştir. Eğer taraflar aralarında anlaşamazlarsa bir hakeme başvuracaklardır.

Hakemler toplumda saygı gören, sözü dinlenen kişilerden seçilirdi. Ancak bireylerin anlaşması da hakemin belirlenebilmesi de her zaman çok kolay olmuyordu. Ayrıca hakemlerin kararlarının yerine getirilmesinde sorunlar yaşıyor, tarafsızlıkları tartışma konusu oluyordu.

➤ **Modern yargılama yöntemi**

Uzun bir süreçten sonra yaptırım uygulama yetkisi doğrudan devlete geçmiştir. Bugün yaptırım hukuk tarafından önceden belirlenen esaslar ve usuller dahilinde yargı organlarınca belirlenir ve yetkili organlarca yerine getirilir.

1.6.2. Yaptırım Çeşitleri

Hukukun yaptırımları şunlardır:

- Ceza
- Cebri icra
- Tazminat
- Hükümsüzlük/Yokluk
- Geçersizlik
- **Ceza:** Hukuk kurallarından bazılarının koymuş oldukları emir ve yasaklara aykırı davranışta bulunan kimselerin karşılaşacakları tepki cezadır. Bir hukuki yaptırım olarak cezanın çeşitli türleri vardır. Örneğin; hapis ve adli para cezaları gibi özgürlüğü bağlayıcı cezalar.
 - **Ölüm cezası:** Ölüm cezasının alanı 2002 yılında ”savaş, savaş tehdidi ve terör suçları” olarak daraltılmıştır. 2004 yılında imzalanan ”ölüm cezasının her koşulda kaldırılmasına ilişkin 13 no’lu protokol” , 2006 yılında onaylanma işlemleri tamamlanmış ve yürürlüğe konulmuştur. Ülkemizde artık ölüm cezası yoktur.
 - **Hapis cezası:** Ömür boyu hapis cezası (müebbet) ve süreli hapis cezası şu anda ülkemizde uygulanan hapis cezalarıdır.

- **Disiplin cezası:** Belirli statüdeki kişilerin çarptırılabilceğı ceza türüdür. (öğretmen, öğrenci, memur vs.) Disiplin cezaları uyarma, kınama, aylıktan kesme, kademe ilerlemesinin durdurulması ve devlet memurluğundan çıkarma gibi cezalardan oluşur.
 - **Kamu haklarından men cezası:** Memur olamama, seçme ve seçilme hakkını kullanamama gibi yaptırım türleridir.
 - **Adli Para Cezası**
- **Cebri icra:** Bir kimseyi hukuk kuralının emrini yerine getirmeye zorlama biçiminde olur. Borcunu kendi rızası ile yerine getirmeyen borçlunun devletin yetkili organları aracılığıyla borcunu zorla yerine getirmesi anlamına gelir. Buna göre, borcunu kendi rızası ile ifa etmeyen borçlunun bu davranışı üzerine; alacaklı devletin bu konuda yetkili organlarına (mahkemelere ve icra dairelerine) başvurarak alacağına bu organların devreye girmesi yoluyla ulaşır. Cebri icrayı ancak devlet gücü uygulayabilir.
 - **Tazminat:** Bir kimse hukuka aykırı bir fiille bir başkasına zarar verecek olursa, bu zararı ödemekle (tazmin etmekle) yükümlü olur. Kişinin sahip olduğu haklarda kendi iradesi dışında bir eksilme meydana geldiği zaman, bu eksilmeye ‘zarar’ denir. Bu eksiklik mal varlığında meydana gelirse ‘maddi zarar’, kişi varlığında meydana gelirse, ‘manevi zarar’ olarak isimlendirilir. Meydana gelen eksikliğin giderilmesi için eksilmeye neden olan kişi ya da kişilerin yerine getirmek zorunda oldukları davranışa ‘tazminat’ denmektedir. Maddi zararın giderilmesi için istenen tazminata ‘maddi tazminat’, manevi zararın giderilmesi için istenen tazminata ‘manevi tazminat’ denir.
 - **Hükümsüzlük/yokluk:** Yokluk, yapılmak istenen bir hukuki işlemin hukuk düzeni tarafından yok sayılmasıdır. Hukuki işlemlerin hukuk düzeninin öngördüğü belli kurucu unsurları taşıması gerekir. Kurucu unsurları içermeyen bir sözleşme yok sayılır. (Örneğin; resmi evlendirme memuru önünde yapılmayan evlilik sözleşmesi yok sayılır.).

1.7. Demokrasilerde Yargının İşleyişi ve Bağımsızlığı

1.7.1. Demokrasilerde Yargının İşleyişi

Demokrasi, tüm üye veya vatandaşların, organizasyon veya devlet politikasını şekillendirmede eşit hakka sahip olduğu bir tür yönetim biçimidir. Yunanca dimokratia (yardım-bilgi) (dimos, halk zümresi, ahali, yani kratos, iktidar) sözcüğünden türemiştir. Türkçeye, Fransızca démocratie sözcüğünden geçmiştir. Genellikle devlet yönetim biçimi olarak değerlendirilmesine rağmen; üniversiteler, işçi ve işveren organizasyonları ve bazı sivil kurum ve kuruluşlar da demokrasi ile yönetilebilir.

Kuvvetler ayrılığı devlet organları olan yasama, yürütme ve yargı güçlerinin birbirinden ayrılmış oldukları bir devlet yönetim modelidir. Devletin her biri birbirinden ayrı ve bağımsız güçlerdeki kol ve sorumluluk alanlarına ayrıldığı ve böylece her bir güç ve kolun bir diğeri ile güç ve sorumluluk alanları bakımından bir çatışma yaşamadığı bir modeldir.

Kuvvetler ayrılığı sistemi; yasama, yürütme ve yargı olarak tanımlanan kuvvetlerin değişik yollardan göreve gelen ve aralarında fren ve denge mekanizması bulunan farklı organlara verilmesi olarak tanımlanmıştır. Devletin yasama ve yargı dışındaki faaliyetleri yürütme işlevidir. Yasama, kural koymak; genel, sürekli, objektif, kişisel olmayan işlemler yapabilmektir. Yargı; yasama ve yürütme organından 'bağımsız ve tarafsız mahkemelerce görevlerin yerine getirilmesini ifade etmektedir. Yargıçların bağımsızlığı ise yasama ve yürütme organlarına bağlı olmadan anayasaya ve hukuka uygun olarak vicdani kanılarına göre hüküm vermelerini amaçlar.

Yargı (Yargı erki olarak da bilinir.); egemenlik veya devlet adına hukuku yorumlayan ve ona başvuran mahkemeler düzenidir. Yargı ayrıca uyuşmazlıkların çözümü için bir işleyiş de sağlar. Kuvvetler ayrılığı öğretisi altında, yargı genellikle yasa çıkarmaz (Bu, bütün üyelerin hazır bulunduğu bir yüksek tabakada, yasamanın sorumluluğundadır.) ya da yasaları uygulamaz (Bu da yürütmenin sorumluluğundadır.). Daha çok yasaları yorumlar ve onları her hukuksal olayın gerçeklerine uygular.

Bu devlet erki sık sık "Yasalar önünde herkes eşittir." ilkesini sağlama almakla görevlendirilir. Genellikle bir son-başvuru mahkemesinden (Yüce divan ya da anayasa mahkemesi denir.) ve daha düşük mahkemelerden oluşur.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 9. maddesi uyarınca "Yargı yetkisi, Türk milleti adına bağımsız ve tarafsız mahkemelerce kullanılır." Ancak, "5235 sayılı Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkındaki Kanun" içinde yer alan bazı belirleyici hükümler haricinde tüm yargı teşkilatının görev ve yetkisini belirleyen kapsayıcı ve genel bir yasal düzenleme yapılmamıştır. Dolayısıyla, hangi durumda hangi mahkemenin yetkili olacağı çeşitli kanunlarda dağınık ve sistematikten uzak bir biçimde yer aldığından mevcut mevzuat konuya genel bir bakış sağlamaktan uzak bir görüntü sunmaktadır.

Bugün Türkiye Cumhuriyeti'nde mevcut olan yargı teşkilatı,

- Adli yargı mahkemeleri (ilk derece, ara derece, yüksek mahkeme)
- İdari yargı mahkemeleri (İlk derece, ara derece, yüksek mahkeme)
- Sayıştay (mali denetim)
- Anayasa mahkemesi (anayasal denetim) olmak üzere düzenlenmiştir.

1.7.2. Mahkemelerin Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı

Medeni hak, yükümlülük ve cezai isnatlara ilişkin uyuşmazlıklar sözleşme uyarınca yasayla kurulmuş bir mahkeme tarafından karara bağlanmalıdır. Temel hakların kullanılmasının yargısal mekanizmaya geçmesi (bir uyuşmazlık üzerine adli mercilere başvurma) adaletin sağlanması yani hakkaniyete uygun karar verme zorunluluğunu getirecektir. Sözleşmeye göre mahkemenin yasa ile kurulmuş olması gerekir. Bu ise mahkemenin;

- Özerk olmasını yani yargılama kabiliyetine ve karar verme yetkisine tek başına sahip olmasını,
- Kesin karar merci olmasını yani verdiği kararın tek başına uygulama kabiliyetinin olmasını,
- Kanuni dayanağının bulunmasını yani yargı yetkisi ve çevresinin kanun yolu ile belirlenmiş olmasını gerektirir.

Yargılamayı yapacak mahkemenin bağımsız, tarafsız olması ve bunu görüntü olarak da yansıtmaları gerekir. Bir karardaki yargılamayı yapan mahkeme ile ilgili şu tespit önemlidir. “Mahkemenin kamuoyunda mutlak surette güven vermesi için örgütsel konumlarının da göz önünde bulundurulması zorunludur. Bir hâkimin, daha önce savcı olarak görevliyken ve bu işlevi gördüğü esnada belirli bir olayda yetkili konumda iken daha sonra bu olayla ilgili davada mahkeme üyesi olarak görevlendirilmiş olması, tarafsızlığı konusunda kuşku uyandırmaktadır. Hukuka saygılı olanlar, bu durumdan haklı olarak tedirgin olabilirler.” Bu kararda asıl vurgulanmak istenen mahkemenin tarafsızlığına ilişkin bir şüphenin dahi bulunamamasının gerektiğidir.

Tarafsızlık kavramı mahkemece iki “kavram” üzerine oturtulmuştur. Bunlar “özel” ve “nesnel” tarafsızlık kavramlarıdır. Özel tarafsızlık, yargıçların birey olarak tarafsızlığını anlatır. Mahkemeye göre usulüne uygun atanmış her yargıcın tarafsız olduğu düşünülür. Bunun aksini ispat etmeyi, müddeiye bırakır. Herhangi bir şüphe nesnel tarafsızlığa gölge düşürebilir. Zira nesnel tarafsızlık, “kurum” olarak mahkemenin tarafsızlığını ifade eder. Nitekim mahkeme; “hakkında tarafsızlığından korku duyulması için meşru neden bulunan yargıçların çekilmesi gerektiğini” açıkça belirtmiştir. Bunun yanında ulusal hukukta bu konuya ilişkin yer alan düzenlemeler de önem taşımaktadır.

Bir mahkemenin bağımsız ve tarafsız olup olmadığına karar verirken mahkeme şu hususları göz önünde tutmaktadır:

- Üyelerin atanma biçimi,
- Görev süreleri,
- Dış baskılara karşı korunaklı olmaları.

Yukarda zikredilen mahkeme kavramı dar anlamı ile algılanmamalıdır. Zira burada, yargı erki dışında yer alan ancak niteliği itibarı ile kararları mahkemeler gibi olan kurumlar da mevcuttur. Örneğin; cezaevi disiplin komisyonları, meslek disiplin komisyonları, hakem heyetleri vs. bu kapsamda değerlendirilmelidir.

UYGULAMA FAALİYETİ

Hukukun temel kavramlarını inceleyiniz ve elde ettiğiniz sonuçlar doğrultusunda hukukun varoluş sebebine ilişkin çıkarımlarda bulununuz.

İşlem Basamakları	Öneriler
➤ Toplumsal düzen kurallarını sıralayınız.	➤ Toplumsal düzen kuralları ile ilgili öğrenme faaliyetini tekrar ediniz.
➤ Hukuk dili hakkında araştırma yaparak en çok kullanılan hukuki terimler hakkında bir sözlük oluşturunuz.	➤ Hukuk dili ve terimleri hakkında araştırma yapınız.
➤ Hukukun kaynaklarını sıralayınız.	➤ İlgili bölüme dönerek tekrar ediniz. Dikkatli olunuz.
➤ Hukukun dallarını sıralayınız.	➤ Kamu, özel ve karma hukuk dalları ile ilgili öğrenme faaliyetini tekrar ediniz.
➤ Türkiye'nin yönetim yapısını şema halinde çiziniz.	➤ Türkiye'nin yönetim yapısı ile ilgili şemayı inceleyiniz.
➤ Yaptırım çeşitlerinin tarihsel gelişimini inceleyerek günümüzdeki yaptırım çeşitlerini kıyaslayınız.	➤ Yaptırım kavramını araştırarak yaptırım çeşitlerini ve yaptırımın tarihsel gelişim sürecini inceleyiniz.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

Aşağıdaki soruları dikkatle okuyarak doğru seçeneği işaretleyiniz.

1. Ahlak kurallarına uymayanların karşılaşacakları tepki aşağıdakilerden hangisidir?
A) Günahkâr olma
B) Cezalandırılma
C) Ayıplanma
D) Alay edilme
E) Dalga geçme
2. Sosyal hayatı düzenleyen kurallara uygun şekilde davranmamamız hâlinde göreceğimiz tepkiye ne denir?
A) Günah
B) Görgüsüzlük
C) Ayıp
D) Yaptırım
E) Mahalle baskısı
3. Aşağıdakilerden hangisi uyulması zorunlu olan hukuk kurallarından **değildir**?
A) Tüzük
B) İçtihat
C) Uluslararası antlaşmalar
D) İçtihadı birleştirme kararları
E) Kanun
4. Örf ve âdet hukuku aşağıdaki kaynaklardan hangisine girer?
A) Yazılı kaynağa
B) Yazılı olmayan kaynağa
C) Yardımcı kaynağa
D) Zorunlu olmayan kaynağa
E) Uluslararası maynaklara
5. Tüzükler aşağıda yer alan hangi makam tarafından çıkartılır?
A) TBMM
B) Bakanlar Kurulu
C) Başbakan
D) Cumhurbaşkanı
E) Daire müdürlükleri
6. Aşağıdakilerden hangisi özel hukukun dallarından biri değildir?
A) Medeni hukuk
B) Borçlar hukuku
C) Ticaret hukuku
D) Ceza hukuku
E) Aile hukuku

Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerlere doğru sözcükleri yazınız.

7. Yürürlükteki hukukun üstünde yer alan, olması gereken hukuka.....hukuk denir.
8. Cumhuriyetin üç temel organı a-..... b-c-.....dır.
9. hukukta taraflar arasındaki ilişkiler eşitlik ve irade özgürlüğü ilkelerine uygun olarak düzenlenmiştir.
10. Dava açıldıktan sonra mahkeme tarafından hazırlanan ve taraflara ya da üçüncü şahıslara ilk duruşmaya kadar yapılması gerekli işlemleri duyuran tarafları duruşma gününden haberdar eden bir mahkeme kararına..... denir.

DEĞERLENDİRME

Cevaplarınızı cevap anahtarıyla karşılaştırınız. Yanlış cevap verdiğiniz ya da cevap verirken tereddüt ettiğiniz sorularla ilgili konuları faaliyete geri dönerek tekrarlayınız. Cevaplarınızın tümü doğru ise bir sonraki öğrenme faaliyetine geçiniz.

ÖĞRENME FAALİYETİ-2

ÖĞRENME KAZANIMI

Gerekli ortam sağlandığında anayasal hak ve sorumluluklarınızı sıralayabileceksiniz.

ARAŞTIRMA

- İnsan haklarını araştırınız.
- Anayasal hak ve sorumlulukları araştırınız.
- Edindiğiniz bilgileri resim ve fotoğraflarla destekleyerek uyarıcı pano hazırlayınız.
- Bilgilerinizi arkadaşlarınızla ve öğretmeninizle paylaşınız.

2. İNSAN HAKLARI, ANAYASAL HAK VE SORUMLULUKLAR

2.1. İnsan Hakları

İnsanlar arasında ırk, din, renk, yaş, cinsiyet ayrımı yapmadan sevgi, saygı, dostluk duygularını geliştirmek, insanın insan olmak haysiyeti ile sahip olması gereken hakların hepsine insan hakları denir. İnsan hakları, kişiyi kendi özüyle yaşatacak kurallardır.

İnsan hakları bireyleri, devlet iktidarını kullananlara karşı koruyan dokunulmaz, devredilmez ve vazgeçilmez haklardır. Başka bir deyişle bu haklar, bireylerin yalnızca insan olmalarından kaynaklanan, insanca bir hayat sürmelerini sağlayan, doğuştan sahip olunan ve hiçbir şekilde elinden alınamayacak haklardır. İnsan onurunun korunması ve insanca yaşamayı gerekli kılan her hak, insan hakkıdır. Bu anlamda insan hakları, insan değerini korumayı, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesini amaçlayan üstün kurallar bütünüdür.

İnsan hakları, zaman içinde sürekli gelişmekte ve yeni yeni haklar ortaya çıkmaktadır. Çünkü insanca yaşamının koşulları, zamana ve değişen ihtiyaçlara göre değişebilmektedir. Örneğin; bundan birkaç yüzyıl önce, sağlıklı bir çevrede yaşama hakkından söz edilmezken günümüzde çevre kirliliği, böyle bir hakkın varlığını gerekli kılmıştır. Dolayısıyla insan hakları tarihsel süreç içerisinde sürekli gelişmekte ve değişmektedir.

Resim 2.1: İnsan hakları dünyadaki bütün insanlar için eşittir.

2.1.1. İnsan Haklarının Özellikleri

İnsan hakları;

- Kişiseldir.
- Evrenseldir.
- Dokunulmazdır.
- Devredilmezdir.

"Samimi ve meşru olmak şartıyla her fikre hürmet ederiz. Fikirler, şiddetle, top ve tüfekte öldürülemez."

M. Kemal ATATÜRK

➤ **Kişisellik-Bireysellik**

Özgür bir birey olan insanın bu özelliği nedeniyle onur ve saygınlığı, akıl ve vicdanıyla kimseye bağımlı olmadan bu haklarını kullanılabilmeye özelliğini ifade eder. Özgür insan, herkesten bağımsız olarak iradesini açıklayabilir, serbestçe davranabilir.

➤ Evrensellik

Ülke, renk, ırk, din ve dil farkı gözetilmeksizin dünya üzerindeki bütün insanları kuşatan haklar bütünüdür. İnsan hakları; içerik, zaman ve yer bakımından değişmez özelliklere, değerlere dayanmaktadır. İnsan hakları hukukça korunmamış ve herhangi bir yaptırıma bağlanmamış olsa da değerini kaybetmez. Evrensel olması nedeniyle yazılı hukukun üzerinde yer alır, onu tamamlayıcı işlevi vardır.

Fotoğraf 2. 1: İnsan haklarının evrenselliği

➤ Dokunulmazlık

İnsan hakları doğal hukuktan kaynaklandığı için dokunulmazdır. İnsanın insana hükmetmesi, onu ezmesi insan onuruna yakışmayan ve kabul edilemeyecek bir davranıştır. Bu tür ayırımların yapıldığı toplumlarda kavga, çatışma, isyan eksik olmamıştır. İnsanlar arasında hak, eşitlik, adalet, özgürlük düşüncesi yaygınlaştıkça bu konuyla ilgili mücadeleler de artmıştır.

"Her fert istediğini düşünmek, istediğine inanmak, kendine mahsus siyasi bir fikre malik olmak, seçtiği dinin icaplarını yapmak veya yapmamak hak ve hürriyetlerine maliktir. Kimsenin fikrine ve vicdanına hâkim olunamaz."

M. Kemal ATATÜRK

➤ Devredilmezlik

Temelinde insan onuru bulunduğu ve kişiliğe bağlı olduğu için insan hakları devredilemez. Bu haklardan vazgeçilemez veya haklar bir sözleşmeye konu olamaz. İnsan hakları, insan olmanın kazandırdığı haklardır; başkası tarafından verilen bir söze ya da teminata bağlı olarak ya da satın alarak elde ettiğimiz haklar değildir.

2.1.2. İnsan Haklarının Önemi

İnsan hakları; devletlerin, kültürlerin, coğrafyaların çizdiği sınırların ötesinde kabul gören vazgeçilmez bir değerler sistemi olarak çağdaş dünya düzeninin temelini oluşturmaktadır. Aslında pek çok büyük teknolojik atılımlar, sosyo-kültürel dönüşümler yanında kitle imha silahları, küresel ısınma gibi kâbusları da beraberinde getiren modern çağın insanlığa sunduğu belki de en paha biçilmez kazanç, insan haklarının evrensel bir değere dönüşmesi olmuştur. Günümüzde insan haklarının, modernleşmenin içinde taşıdığı tehlikelere karşı ahlaki ve hukuki bir sigorta görevi yaparak toplumsal düzenleri korumakta olduğu söylenebilir.

Büyük bir hız ve kararlılıkla gelişmiş ülkeler arasına girme aşamasında bulunan ülkemiz, insanlığın ortak değeri olan insan hakları alanında “sessiz bir devrim”i gerçekleştirmektedir. Tüm insanlığın ortak birikimiyle oluşan evrensel değerleri, bireylerin yaşamına tam manası ile yansıtılmasının amaçlandığı bu “sessiz devrim”i başarıya ulaştırmak için insan hakları alanında belli bir “zihinsel dönüşüm” ile birlikte yasal ve kurumsal anlamda bir “yeniden yapılanma” gerekmektedir. Dolayısıyla ülkemizde insan hakları alanında gerçekleştirilen çalışmalar da bu iki eksen üzerinde gelişmektedir.

Günümüzün insan hakları değerlerinin lafzına değilse de ruhuna her zaman sahip olan bu topraklarda, pek çok farklı din, mezhep ve etnik kökenden topluluğun yüzyıllarca barış içinde yaşayabilmesini sağlayan bir iklim vardır. Bu iklim, insan hakları ile ulaşılması arzu edilen hedefler için ideal bir bilgi ve düşünce zemininin varlığı anlamına gelir. Bu açıdan bakıldığında, insan haklarının “ithal bir kavram” değil, medeniyetimizin “yitik bir malı” olduğunu belirtmek gerekmektedir. İnsan hakları konusundaki “zihinsel dönüşüm” de esas olarak insanımızın fikir ve gönül dünyasında zaten mevcut bulunan değerleri, evrensel dil ve içerikle bütünleştirmeyi sağlayacaktır. Bunun için öncelikle gerekli olan ise insan hakları ile ilgili kavramsal ve teorik çerçeveyi doğru biçimde bilgi dağarcıklarına yerleştirebilmektir. Bu doğrultuda gerek kamu gerekse sivil toplum kuruluşları ve akademik çevrelerde yürütülen çalışmalar giderek yoğunluk kazanmaktadır. İnsan hakları alanındaki bu “sessiz devrim”in yasal ve idari yapılanma cephesinde ise son dönemde reform niteliğinde birçok düzenleme yapılmış ve yeni mekanizmalar hayata geçirilmiştir.

Gerçekleştirilen kapsamlı anayasa değişiklikleri, çıkarılan yeni Türk Ceza Kanunu, Ceza Muhakemesi Kanunu ve Medeni Kanun gibi yasal düzenlemeler ve AB sürecinde hayata geçirilen uyum paketleri ile hukuk sistemi reforme edilirken insan hakları alanındaki idari kapasite de geliştirilmiştir. Bu bağlamda 2001 yılında kurulan Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı ile 2000 yılında oluşturulan İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları, ülkemizde insan hakları kurumsallaşmasının altyapısını oluşturmuştur.

Fotoğraf 2.2: İnsan hakları

2.1.3. İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi Süreci

İnsanlık tarihi kadar eski olan insan hakları mücadelesi dört evreden oluşur.

- Birinci kuşak haklar (klasik- kişisel, siyasal haklar)
- İkinci kuşak haklar (ekonomik, sosyal ve siyasal haklar)
- Üçüncü kuşak haklar
- Dördüncü kuşak haklar
- **Birinci Kuşak İnsan Hakları**

Klasik haklar olarak da adlandırılan birinci kuşak hakların özelliği, bireyi korumaya yönelik (negatif statü hakları) haklar olmasıdır. Devlet, düzenleme yaparak özgürlüklerin kullanılmasını kolaylaştırır ama sınırlandıramaz. Geleneksel haklar, iktidarın/devletin yetkilerinin sınırlandırılmasını amaçlar.

İktidar karşısında ve diğer kişiler karşısında bireyin güvenliğini ve özerkliğini sağlayan haklardır. Kişilere, devletin ve diğer bireylerin karışamayacağı özel alanlar yaratırlar. Kişileri devlete karşı korur. Devletin kişilerin özel alanına girmeme karışmama yükümlülüğü vardır.

Özgürlüklerin kurallarla sınırlandırılması istisnadır. 17-18.yy düşünürlerince dile getirilmiş; Amerikan ve Fransız devrimleriyle büyük ölçüde uygulamaya geçmiştir.

Birinci kuşak haklar, şöyle sıralanabilir:

- Yaşama hakkı
- Kişi özgürlüğü ve güvenliği
- Düşünce ve ifade özgürlüğü
- İnanç ve ibadet özgürlüğü
- Adil yargılanma hakkı
- Mülkiyet hakkı

- Ayırimcılık yasağı
- Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı
- Dernek kurma hakkı
- Çalışma özgürlüğü
- Seçme ve seçilme hakkı
- Kamu hizmetlerine girme hakkı
- Kişi dokunulmazlığı
- Can ve mal güvenliğinin sağlanması
- Özel yaşamın gizliliği
- Angarya yasağı
- Zorla çalıştırma yasağı
- İşkence, onur kırıcı ve diğer zalimane davranış yasağı

Bu haklar somut biçimde, ABD'nin 1776 tarihli İnsan Hakları Bildirisi ile Büyük Fransız Devrimi'nden sonra açıklanan 1791 tarihli İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nde ve İngiltere'de yayımlanan Haklar Beyannamesi'nde yer almaktadır. Bunlar insanın toprağa bağlı kölelikten (serflikten) kurtularak vatandaş olmasını öngören haklardır.

Tüm insanların doğuştan özgür ve eşit olduğu savlarına karşın, somut olarak kimi kesimler dışlanmış. Örneğin: kadınlar, siyasal hakların kapsamı dışında tutulmuştur. İşçi sınıfının sosyal hakları, özellikle toplu sosyal hakları 1789 bildirgesinde yer almıyor, tersine yasaklanıyordu.

➤ İkinci Kuşak İnsan Hakları

Sanayi Devrimi sonrasında İngiltere'de işçi sınıfının mücadelesiyle ortaya çıkan ekonomik, sosyal ve kültürel haklardır. Bu hakların büyük çoğunluğu devlete bir hizmet sunma görevi veren ve devlet müdahalesini gerektiren haklardır.

Buradan hareketle ortaya çıkan sosyal hakların uluslararası düzeyde tanındığı ilk belge İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'dir.

İkinci kuşak haklar, başlıca şöyle sıralanabilir:

- Sosyal güvenlik hakkı
- Çalışma, adil gelir ve sendika kurma, sendikaya üye olma/üyelikten çıkma hakkı
- Dinlenme hakkı
- Eğitim hakkı
- Kültürel yaşama katılma hakkı
- Sağlık, beslenme ve konut hakkı
- Grev ve toplu sözleşme hakkı
- Kültürel yaşama katılabilme hakkı
- Sosyal adaleti sağlama

- Sosyal eşitsizlikleri giderme
- Asgari ücret
- Bilim hakkı

➤ Üçüncü Kuşak İnsan Hakları

İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişmiştir. Bilimsel ve teknolojik ilerlemelerin yarattığı sorunların sonucudur. Dayanışma hakları da denilen üçüncü kuşak haklar, belli bir topluluk hâlinde yaşam anlayışını yansıtır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında teknolojinin gelişmesiyle birlikte kontrolsüz bir şekilde yapılan büyük sanayi tesisleri, insanın sağlıklı yaşama alanını daraltmıştır. Yeni uluslararası ekonomik düzende bağımsızlıklarını kazanan devletler, insanca yaşayabilmek için ortaklaşa hareket etmişlerdir. İnsanın sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı gündeme gelmiştir. Birinci ve ikinci kuşak haklardan farklı niteliktedir. Hem bireylere hem de toplumun tümüne aittir. Kişilerin, kurumların ve devletin ortak çabası gerekir.

Üçüncü kuşak haklar başlıca şöyle sıralanabilir:

- Barış hakkı
- Çevre hakkı
- Halkların kendi kaderini tayin (self-determinasyon) hakkı
- Gelişme hakkı
- Haberleşme hakkı
- Herkesin insanlığın ortak mal varlığından yararlanma hakkı
- Savaş suçlarına karşı, insanlığa ve barışa karşı suçlarla mücadele hakkı
- Şiddet ve terörizme karşı korunma hakkı

Üçüncü kuşak hakların oluşum süreci henüz tamamlanmamıştır. Dayanışma haklarını doğuran nedenlerin başında, bilimsel ve teknik ilerlemenin yarattığı sorunlar gelmektedir. Çevre kirliliğinin korkunç boyutlara ulaşması, nükleer silahların tüm insanlığı yok edebilecek bir savaş tehlikesine yol açması, ülkeler ya da bölgeler arasında çok büyük gelişme farklarının bulunması akla ilk gelen ciddi sorunlardır.

Temel haklarını öğren, kullan ve koru !

➤ Dördüncü Kuşak Haklar

20. yüzyıl sonundan itibaren özellikle bilişim ve biyoloji-tıp teknolojilerinde yaşanan ilerlemelerle insanlık bilimsel alanda yeni bir boyuta girmiştir. Ancak; insan ve insanlık için birçok olumlu yönü bulunan bu gelişim sürecinin kontrol altında tutulabilmesinde zorluklar yaşanmakta, yeni suç türleri (bilişim suçları, genetik hırsızlık vb.) ortaya çıkmakta, ceza mevzuatları bu suç türleriyle mücadele doğrultusunda güncelleştirilmektedir.

İnsan haklarının sonu gelmeyecek sürekli gelişen, farklı boyutlar kazanarak yenilenmekte olan bir insanlık ideali olduğunun bir göstergesi olan 4. kuşak insan hakları; farklı zeminlerdeki tartışmalar ile daha somut hukuksal yapılanmalara kavuşacak ve insanlığın gelişimine yön verecektir.

2.1.4. Dünyada İnsan Haklarının Gelişim Süreci

➤ İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi

İnsan hakları tarihi; din, kültür, ahlak, felsefe ve hukuki gelişmeleri içerir. Tarih boyunca hak ve özgürlük fikri olagelmıştır. Fakat bunların insan hakları olarak kabul edilip edilmeyeceği tartışma konusudur. Bireyin haklarını konu edinen ilk yazılı belge Hammurabi kanunlarıdır. Zira, bu kanunlar dönemi itibari ile adil yargılanma ve mülkiyet hakkı konusunda çok modern düzenlemeler içermektedir. Bu kanunlar bireyi keyfi sorgu ve cezalandırmaktan koruyordu.

Eski Yunan medeniyetinde de haklar bugünkü gibi olmasa da tartışılmıştır. Aristo özel mülkiyet ve demokratik katılım gibi modern insan haklarında önemli bir yer tutan bir takım haklardan bahsetmektedir. Eski Yunan şehir devletlerinde, insan hakları doğal hukuktan sadır olan doğal haklar ile eş tutulmuştur.

İran Pers imparatorlarından Büyük Kiros, modern haklarla örtüşen birtakım düzenlemeleri içeren Kiros Silindirini yayınlamıştır. Büyük Kiros'un bildirisi, temelde Babilli kölelerin serbest ve özgür olması gerektiğinden bahsettiği için kimi uzmanlar onu ilk insan hakları belgesi olarak da kabul etmektedir.

Daha yakınlara gelindiğinde İslam dünyasının insan haklarına büyük katkısı görülmektedir. Medine ve ona bağlı yerlerde bulunan Müslüman, Yahudi, putperest ve diğer bütün toplulukların haklarını garanti altına alan 622 tarihli **Medine Sözleşmesi** ya da Vesikası kimi uzmanlara göre de ilk anayasa örneğidir. Aynı şekilde bütün insanların eşitliğini vurgulayan ve kadın haklarından bahseden 632 tarihli **Veda Hutbesi** de insan haklarına kaynaklık eden çok önemli tarihi bir belge olarak kabul edilmektedir.

1215 tarihli Magna Carta ya da Büyük Özgürlük Sözleşmesi de bugünkü insan haklarının kaynakları arasında değerlendirilmektedir.

Modern İnsan Haklarının felsefi arka planı 17. yy liberal aydınlanmacılığı ve rasyonalizmine dayanır. John Locke modern insan haklarının kurucu babası olarak kabul edilmektedir. J.Locke'den sonra doğal haklar felsefesini yeterince somut bulmayan T. Hobbes pozitif hukuk ile hakları geliştirmiştir.

İngiltere’de 1689 devriminden sonra geliştirilen Yurttaş Hakları Beyannamesi, bugünlere benzer temel hak ve özgürlükleri belirlerken, beyanname dili ve içeriği üzerinde J. Locke’un etkisi görülmektedir. Aynı şekilde 1776 ABD Bağımsızlık Bildirgesi’nde de aynı liberal ve dini söylem bulunmaktadır. Bildirge’ye göre, “Bütün insanlar eşit yaratılmıştır, yaratıcı tarafından kendilerine bahşedilen devredilemez hakları vardır. Bunlardan bazıları yaşama hakkı, özgürlük ve mutluluğu arama hakkıdır” ve bu gerçeklerin meşruiyeti kendiliğindendir. 1789 tarihli Fransa İhtilali sonrasında ilan edilen İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesinde de benzer bir anlayış görülmektedir.

18 ve 19. yüzyılda özellikle kölelik karşıtı hareketler, demokrasi mücadelesi, özellikle demokratik katılım, genel oy ilkesi ve kadınların oy kullanma hakkı gibi alanlarda insan hakları mücadelesi yoğunlaşmıştır. 20. yüzyılın ilk yarısında Milletler Cemiyeti Dönemi’nde (1918-45) azınlıkların korunması, halkların kendi kaderini tayin etme hakkı ve yabancı hakları gibi haklar öne çıkmıştır.

1945’te Birleşmiş Milletler’ in (BM) kurulmasıyla insan hakları kurumsal olarak da dünya politikasına girmiştir. Zira BM Şartı’nın ilk maddesi, BM’nin dört görevi arasında insan haklarını geliştirmeyi de vurgulamaktadır. Daha sonra kurulan İnsan Hakları Komisyonu BM Genel Kurulu tarafından 10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilen ve bağlayıcılığı olmayan Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi’nden günümüze onlarca metin, insanlığın hizmetine sunulmuştur.

2.1.5. Türkiye’de İnsan Hakları

Osmanlı Devleti’nde insan hakları, İslam hukuku kuralları çerçevesinde söz konusu olup yasal güvenceye kavuşturulması, 1839 tarihli Tanzimat Fermanı ile başlayan döneme rastlar. Tanzimat Fermanı ile cezaların kanuniliği ve “Yargılamasız ceza olmaz.” ilkeleri gibi kişi güvenliği bakımından önemli gelişmeler olmuştur.

1876 tarihinde I. Meşrutiyet’in ilanı ile yürürlüğe giren anayasada, insan hak ve özgürlükleri açısından Osmanlı yurttaşlarına yönelik olmak üzere soyut birtakım güvencelere yer verilmiştir. 1876 Anayasası’nda kişi hürriyetleri, kişi dokunulmazlığı, basın özgürlüğü, ticaret serbestliği, dilekçe hakkı, eğitim özgürlüğü, kanun önünde eşitlik, memuriyete girme hakkı, mülkiyet hakkı, konut dokunulmazlığı, tabii hâkim güvencesi, müsadere(zor alım), angarya ve para cezası yasağı, işkence (cerime) ve kötü muameleye maruz kalmama hakkı gibi haklar tanınmıştır.

1921 Anayasası; ulusal egemenliğe dayanan, doğrudan doğruya ulus iradesinin ürünüydü. Bununla beraber, bu ilk anayasada “özgürlükler” gibi en temel bölüm bulunmamaktadır.

1924 Anayasası’nda dar anlamda kamu hürriyetleri düzenlenmiştir. Ancak çağdaş anlamda sosyal ve ekonomik haklar ve kişiye yargısal denetim imkânı veren hükümler bu anayasada yer almamıştır.

1961 ve 1982 anayasalarında, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Batı Avrupa ülkeleri anayasalarının insan haklarıyla ilgili hükümleri esin kaynağı olmuştur. Ancak temel hak ve özgürlükler konusunda, 1982 Anayasası'nda 1961 Anayasası'na göre daha kapsamlı sınırlamalara gidilmiştir. Olağanüstü durumlarda temel hak ve özgürlükleri kısıtlamakla yetinilmemiş, bu hakların durdurulmasına da imkân sağlanmıştır. Olağanüstü durumlarda, temel hak ve özgürlüklerin ne şekilde sınırlandırılabilceği Olağanüstü Hal Yasası'nda yer almıştır. Önceden düzenleme yükümlülüğünün anayasada yer alması yargı denetimine imkân sağlamaktadır.

03.10.2001 tarihinde yapılan değişiklik ile Anayasa'nın 13'üncü maddesinin yeni şekli "Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar anayasanın özüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve laik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz." hükmünü içermektedir.

Ülkemizde 2000 yılında 81 il ve 850 ilçede "İnsan Hakları İl ve İlçe Kurulları" kurulmuştur. Bu kurullar, 23 Kasım 2003 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan yönetmelikle yeniden yapılandırılmış, kurullarda sivil toplumun temsili güçlendirilmiştir. Söz konusu kurullar, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için çalışmalar yapmaktadır. Kurullar, öncelikle idarenin uygulamalarında vatandaşlara empati ve nezaketle yaklaşılmasını sağlamakla ve insan hakları ihlallerinin önlenmesi için gerekli çalışmaları yapmakla yükümlüdür. Şahsen hak ihlaline uğrayan ya da tanık olan her birey, valilik veya kaymakamlık binasında bulunan insan hakları danışma ve başvuru masaları aracılığı ile bu kurullara başvuruda bulunabilir.

İnsan haklarını insanın kendisi değil yasalar, eşit olarak hiçbir ayırım yapmadan koruyacaktır. Gerçekleştirilen kapsamlı anayasa değişiklikleri, çıkarılan yeni Türk Ceza Kanunu, Ceza Muhakemesi Kanunu ve Medeni kanun gibi yasal düzenlemeler ve AB sürecinde hayata geçirilen uyum paketleri ile hukuk sistemi reforme edilirken insan hakları alanındaki idari kapasite de geliştirilmiştir.

Anayasamızda 12 Eylül 2010 tarihli 5982 sayılı "Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" ile Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru (doktrinde Anayasa Şikâyeti ifadesinin kullanıldığı da görülmüştür.) yolu açılmıştır. Bireysel başvuru yolu Anayasamızın 148. maddesinde; "Herkes, Anayasa'da güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Başvuruda bulunabilmek için olağan kanun yollarının tüketilmiş olması şarttır.

Bireysel başvuruda, kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapılamaz. Bireysel başvuruya ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir." biçiminde ifade edilmiştir. Böylelikle insan hak ve özgürlüklerinin korunmasında hukuk devleti ilkesi yolunda önemli bir adım atılmıştır.

Fotoğraf 2.3: İnsan hakları kurul amblemi

2.2. Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması

2.2.1. Kişisel Hürriyetin Önemi ve Kutsallığı

Kişisel hürriyet, insanın kendi serbest iradesiyle yapacağı seçime ve vereceği karara göre, hiçbir engel ve sınır tanımaksızın hareket edebilme imkânı olarak tanımlanabilirse de toplum içinde yaşayan ve yaşamak zorunluluğunda olan insanın en geniş anlamdaki bu tür kişisel hürriyete sahip olması düşünülemez, beklenemez.

Vatandaşlar kişisel hürriyetlerini kullanırken devlet gücünü zayıf düşürmemeye özen ve dikkat göstermelidir. Kişisel hakların kullanılmasını sağlayacak ortamı oluşturmak ve sürdürmek devletin görevidir. Yani kişilerin hürriyeti devletin güvencesi altındadır. Devletin zayıf düşmesi kişinin temel hak ve hürriyetlerinin korunmasını da tehlikeye düşürecektir.

Hürriyetler kanunla sınırlanabilir, keyfi olarak sınırlanmamalıdır. Ancak kamu iyiliği amacıyla hürriyetlerin bir kısmından vazgeçilebilir.

Kişisel hürriyetler hem toplum için hem de kişiler için değerli ve kutsaldır. Toplum içinde kişisel hürriyetin bir ölçüde sınırlanması zorunludur. Kişisel hürriyete devlet faaliyetini zayıflatacak derecede genişlik tanımamaz. Çünkü güçsüz bir devlet kargaşaya neden olacağından kişisel hürriyetlerin daha fazla zarar görmesine neden olabilir. Bu konudaki en akılcı yol kişisel hürriyetlerin kanunun uygun gördüğü durumlarda ve kanunla kısıtlanmasıdır.

2.2.2. Anayasamızda Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması

Anayasamız, temel hak ve hürriyetlerin ancak yasa ile sınırlanabileceği kuralını getirmiştir. Temel hak ve özgürlükler, anayasada açıklık olan hallerde ve anayasanın öngördüğü ölçüde sınırlandırılabilir.

Anayasamızın 13. maddesi ile genel ve özel iki türlü sınırlama öngörülmüştür. Genel sınırlama sebepleri; temel hak ve hürriyetlerin, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün millî egemenliğin, cumhuriyetin, millî güvenliğin, kamu düzeninin, genel asayişin, kamu yararının, genel ahlakın ve genel sağlığın korunması amacıyla yapılacağı belirtilmiştir. Özel sınırlamanın ise anayasanın ilgili maddelerinde öngörülen özel sebeplerle, anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak yapılacağı ifade edilmektedir.

Anayasada 2001 yılında yapılan değişiklikle, genel ve özel sınırlamalar kaldırılmış ve temel hak ve hürriyetlerin, “özlerine dokunulmaksızın” anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabileceği ve sınırlamaların anayasanın özüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve laik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamayacağı belirtilmiştir.

1961 Anayasasında yer almış olan temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasının hakkın “özüne dokunulmadan” yapılması kuralı, 2001 yılında yeniden anayasamızda yer almıştır.

2.3. Temel Hak ve Hürriyetlerin Korunması

2.3.1. Anayasamızda Temel Hak ve Hürriyetlerin Korunması

Anayasamızda temel hak ve hürriyetlerin korunmasına ilişkin kurallar şu şekilde sıralanabilir:

- Anayasa, hak arama hürriyeti adı altında, herkese yargı yeri önünde davacı ve davalı olarak iddia ve savunmada bulunma hakkını tanımıştır (AY. Madde 36).
- Anayasa, dilekçe hakkı tanıyarak, kişilere dilek ve şikâyetlerini yetkili makamlara ve meclise yapabilme yolunu getirmiştir (AY. Madde 74).
- Anayasa, bir yandan hiç kimsenin “tabi olduğu mahkemeden” başka bir merci önüne çıkarılmayacağını, diğer yandan da aynı sonucu doğuran “yargı yetkisine” sahip “olağanüstü merciler” kurulamayacağını öngörmüştür (AY. Madde 37).
- Temel hak ve hürriyetlerin korunmasında önemli olan hususlardan biri de suç ve cezaların yasallığı (Kanunda suç olarak tanımlanmayan bir fiilin suç sayılamayacağı ve kanunca belirlenmeyen bir cezanın verilemeyeceği), suçsuzluk varsayımı (Bir kişinin suçu ispat oluncaya kadar suçsuz olarak kabul edilir.), ceza sorumluluğunun kişiselliği (Cezayı ancak suç oluşturan fiili işleyen kişi çeker.) vb. kurallardır (AY. Madde 38).

2.3.2. Uluslararası Düzeyde Temel Hak ve Hürriyetlerin Korunması

2.3.2.1. Evrensel Düzeyde Temel Hak ve Hürriyetlerin Korunması

İnsan haklarını evrensel düzeyde koruyan uluslararası antlaşmaların ilki 26. 6. 1945 tarihli “Birleşmiş Milletler Antlaşması”dır. Bu antlaşmada, insan haklarına ve temel hürriyetlere inanç, saygı ve bağlılık açıklanmıştır. Toplumsal ilerleme ve daha iyi yaşam standartlarını gerçekleştirme temel hedef olarak benimsenmiştir.

“İnsan Hakları Evrensel Bildirisi” 10. 12. 1948’de kabul edilmiştir. Bildiride, İnsan hakları alanındaki gelişmeye uygun olarak hem klasik haklara (kişisel ve siyasal haklar) hem de sosyal ve ekonomik haklara geniş ölçüde yer verilmiştir. Fakat bu bildiri taraf olan ülkelere hiçbir hukuki yükümlülük getirmemiştir. Daha sonra insan hakları alanında kabul edilen antlaşmaların, katılan devletlere hukuki yükümlülükler getirmesine, bağlayıcı olmasına dikkat edilmiştir.

1966’da kabul edilen iki antlaşma bağlayıcı niteliktedir. Bunlardan ilki, klasik hakları ve temel hürriyetleri kapsayan ve bunları daha etraflı bir şekilde düzenleyen “ Kişisel ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme”dir. Diğer sözleşme ise sosyal ve ekonomik hakları içeren “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme”dir. Katılan devletlerin tek yükümlülüğü, kendi ülkelerinde aldıkları tedbirleri ve bu alanda kaydedilen gelişmeleri ekonomik ve sosyal konseye bildirmektir.

Türkiye her iki sözleşmeyi de 2000 yılında imzalamıştır. Birleşmiş Milletler bünyesinde, insan haklarının değişik yönlerine ilişkin başka bildiri ve sözleşmeler de imzalanmıştır. Bunları; “soykırım suçunun önlenmesine ve cezalandırılmasına ilişkin sözleşme”, “kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına ilişkin sözleşme”, “çocuk hakları sözleşmesi”, “işkenceye ve diğer zalimane, gayriinsani veya küçültücü muameleye ve cezaya karşı sözleşme”, “ her türlü ırk ayrımının ortadan kaldırılmasına ilişkin uluslararası sözleşme” şeklinde sıralayabiliriz.

2.3.2.2. Bölgesel Düzeyde Temel Hak ve Hürriyetlerin Korunması

“Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi” Avrupa Konseyi üyelerince 1950’de kabul edilmiştir. Sözleşme kapsamı ve öngördüğü koruma mekanizması açısından özel bir önem taşımaktadır.

Türkiye sözleşmeyi 1954’te onaylamıştır. Sözleşmede kişi hakları ile siyasal haklara yer verilmiş, sosyal ve ekonomik haklara ise yer verilmemiştir.

Sözleşme hukuki açıdan bağlayıcıdır. Sözleşmedeki hakların uygulamada sağlanıp sağlanmadığı etkili bir yargı denetimine tabi tutulmaktadır. Sözleşmenin yargı organı, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi”dir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine bireysel olarak ya da devlet başvurusu yoluyla başvurulabilir.

Bu sözleşme ile kişiler, taraf devletin vatandaşı olup olmadıklarına bakılmaksızın, sözleşmede yer alan bir hakkın ihlal edildiğini ve bunun mağdurları olduklarını ileri sürerek ilgili devleti şikâyet edebileceklerdir.

“Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi” bölgesel nitelikli olmakla birlikte etkisi açısından bakıldığında bu boyutu aşmaktadır.

1981 yılında ise “Afrika İnsan ve Halklar Hakları Şartı” kabul edilmiştir. Afrika şartı, kıtanın tarihsel ve sosyolojik özellikleri çerçevesinde; barış ve kalkınma gibi haklara yer veren, birey yerine grup üstünlüğünü esas alan bir metindir.

İnsan haklarına saygı gösterilmesini sağlamaya yönelik bir başka önemli adım ise, 1975’te Helsinki’de “Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) Sonuç Belgesi’nin imzalanmasıdır.

Taraf devletler, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı gösterilmesini; Avrupa güvenliğinin ve iş birliğinin sağlanması sürecindeki ortak ilkeler arasında kabul etmektedir. Bu konuda gerekli çabayı göstereceklerini ve uluslararası sözleşmelerdeki yükümlülükleri yerine getireceklerini vurgulamaktadırlar.

İnsan haklarının bölgesel düzeyde korunması amacıyla gerçekleştirilen başka bir girişim “Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı”dır. 2000 yılında Nice Zirvesi’nde kabul edilen şartta; kişisel haklar, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar, dayanışma hakları ve vatandaşlık hakları düzenlenmektedir.

2.4. Anayasal İlkeler ve Haklar

2.4.1. Anayasa Hukuku ve Anayasa Türleri

Anayasa hukuku: Devletin temel kuruluş ve organlarını, bu organların görev ve yetkilerini ve bunların birbiriyle olan ilişkisini, ayrıca kişilerin temel hak ve hürriyetlerini düzenleyen kamu hukuku dalıdır.

ANAYASA TÜRLERİ

	Yazılı Anayasa
	Yazısız Anayasa
	Sert Anayasa
	Yumuşak Anayasa
	Kazuistik Anayasa
	Çerçeve Anayasa

Tablo 2.1: Anayasa Türleri

- **Yazılı anayasa:** Yetkili bir organ tarafından devletle ilgili temel konuların bir belge içinde düzenlenmesidir.
- **Yazısız anayasa:** Toplum içinde uzunca bir süre kesintisiz olarak tekrarlanan ve bağlayıcı olduğuna inanılan uygulamalardan oluşan anayasadır (İngiltere ve Hindistan).
- **Sert anayasa:** Değiştirilemeyecek maddeleri olan ve değiştirilebilen maddelerinin de değiştirilme usulünün zor olduğu anayasalardır (1924, 1961 anayasaları sert olmakla birlikte, en sert anayasamız 1982 Anayasası'dır.).
- **Yumuşak anayasa:** Değiştirilemeyecek maddesi olmayan ve normal kanunlar gibi kolay değiştirilebilen anayasalardır (1921 Anayasası tek yumuşak anayasamızdır.).
- **Kazuistik anayasa:** Geniş, ayrıntılı ve uzun düzenlemeler içeren anayasalardır. Her durumun kuralla çözülmesine dayalı ayrıntıcı anayasalardır. (1982 Anayasası en kazuistik anayasamızdır)
- **Çerçeve anayasa:** Sadece genel ilkeleri ortaya koyup, bunların uygulama biçimlerini ve detayları kanunlara bırakma amacı güden anayasalara denir (1921 Anayasası).

Dünyanın ilk anayasası, 1787 tarihli ABD Anayasası'dır. Ancak bugünkü modern anayasacılığın temeli 1789 Fransız İhtilali'yle başlayan düşünce akımlarıyla ortaya çıkmıştır.

2.4.2. Türkiye'de Anayasal Gelişmeler

➤ **Sened-i İttifak (1808)**

Osmanlı devlet sistemi mutlak monarşi idi. Osmanlı'da anayasal gelişimin ilk adımını oluşturan Sened-i İttifak, padişah II. Mahmut ile ayan temsilcileri arasında yapılmıştır.

Belgeyi sadrazam Alemdar Mustafa Paşa hazırlamıştır. Uzlaşma belgesidir.

Sened-i İttifak, İngiliz demokrasisinin temelini oluşturan 1215 tarihli Magna Carta belgesine benzetilmektedir.

Ayanlara çeşitli ayrıcalıklar verilmiştir. Merkezi hükümet zayıflamıştır (Osmanlı'da padişahın yetkilerini kısıtlayan ilk belgedir.).

➤ **Tanzimat Fermanı (1839)**

Padişah Abdülmecit Dönemi'nde ilan edilen bu ferman Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa tarafından hazırlanmıştır.

Fermanın ilan edilme amacı; Osmanlı Devleti'nin bünyesindeki bütün ulusları eşit hâle getirerek Avrupa devletlerinin Osmanlı'nın içişlerine karışmalarını engellemek ve Osmanlı'yı çöküşten kurtarmaktır.

Fotoğraf 2.4: Tanzimat fermanı

➤ **Islahat Fermanı (1856)**

Bu ferman da Padişah Abdülmecit Dönemi'nde ilan edilmiştir.

Fermanın ilan edilme amaçları;

Kırım Savaşı sonrasında yapılacak olan Paris Barış Konferansı'nda İngiltere ve Fransa'nın desteğini almak (Batılı devletlerin baskısı).

Avrupa devletlerinin ve özellikle Rusya'nın Osmanlı'nın içişlerine karışarak azınlıkları kışkırtmasını önlemek.

Osmanlı'yı çöküşten kurtarmak.

Tanzimat Fermanı'nın eksiklerini tamamlamak.

➤ **1876 Kanun-i Esasi (I. Meşrutiyet)**

Genç Osmanlıların etkisiyle II. Abdülhamit Dönemi'nde ilan edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin ilk ve tek anayasasıdır. Kanun-i Esasi ile Osmanlı Devleti ilk kez Meşrutiyet yönetimine geçmiş ve ilk kez rejim değişikliği yaşamıştır. Meclis-i Umumi adında parlamento kurulmuş ve iki meclisten oluşmuştur.

➤ 1921 Anayasası (Teşkilat-ı Esasiye)

Son Osmanlı Mebusan Meclisi, Müdafaa-i Hukukçuların etkisiyle Misak-ı Milli'yi kabul etti. Mebusan Meclisi, İngilizlerin İstanbul'u işgaliyle kapandıktan sonra yeni bir devletin habercisi olan TBMM 23 Nisan 1920'de açıldı. Kurucu bir meclistir.

TBMM, 20 Ocak 1921'de yeni Türk devletinin ilk anayasası olan Teşkilat-ı Esasiye'yi (1921 Anayasası) kabul etmiştir.

- Çok kısa bir anayasadır (24 madde).
- Tarihimizin tek yumuşak anayasasıdır.
- Değiştirilmesi yasak olan hiçbir madde yoktur.
- Milli egemenlik ilk kez temel ilke olarak kabul edilmiştir. Meclis hükümeti sistemini benimsemiştir.
- TBMM, TBMM hükümeti sıfatıyla görev yapmıştır (güçler birliği).
- Bakanlar, meclis tarafından seçilir ve meclis bakanları her zaman değişir.
- Seçimler 2 yılda bir yapılır; seçme yaşı 18'dir.
- Yasama ve yürütme gücü TBMM'nin elindedir (güçler birliği).
- Yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili herhangi bir hüküm getirmemiştir.
- İl ve Nahiyelerde yerinden yönetim ilkesi (mahalli idareler) ilk kez kabul edilmiştir.
- Anayasalarımız içinde anayasanın değiştirilme yöntemiyle ilgili düzenleme olmayan tek anayasadır.
- Teşkilat-ı Esasiye (1921 Anayasası), 1876 tarihli Kanun-i Esasi'yi resmi olarak yürürlükten kaldırmamıştır.

Fotoğraf 2.5: 1921 Anayasasını yapan ilk meclis

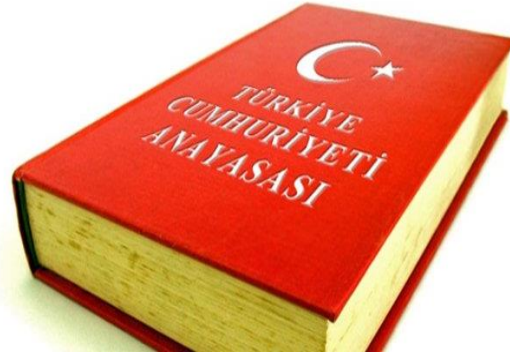
➤ 1924 Anayasası

- II. TBMM hükümeti tarafından yapılmıştır.
- 6 bölüm olup, 105 maddeden meydana gelmektedir.
- Meclis hükümeti sistemi ile parlamenter sistem arasında karma (kuvvetler birliği, görevler ayrılığı) bir sistem özelliği içerir. Buna karma sistem ya da hükümet sistemi denir.
- Yasama ve yürütme güçleri TBMM'de toplanır (Meclis Hükümeti sistemi).
- Ancak, meclis yürütme yetkisini cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu eliyle kullanır (Parlamenter sistem). 1927'de yargı yetkisinin bağımsız ve tarafsız mahkemeler tarafından kullanılacağı karara bağlanmıştır (ilk kez).
- Hükümet politikalarından “hükümetin meclise karşı kolektif sorumluluğu” ilkesi benimsenmiştir (Bu durum parlamenter sistemlerin ayırıcı bir özelliğidir.).
- 1924 Anayasası ilk sert anayasamızdır. Sadece devletin yönetim şeklinin cumhuriyet olduğunu belirten maddesi değiştirilemez.
- Kanunların anayasaya aykırı olamayacağı belirtilmiş ancak bunu denetleyecek kurum olan Anayasa Mahkemesi'ne yer verilmemiştir.
- 1924 Anayasası'nda 1928 yılında yapılan değişiklikle “Devletin dini İslam'dır.” ibaresi çıkarılmıştır. Bu nedenle milletvekili ve cumhurbaşkanlığı yemini de değiştirilmiştir.
- Kadınlara; 1930'da belediye, 1933'te muhtarlık seçimlerine katılma hakkı, 1934'te de milletvekili seçme ve seçilme hakkı verilmiştir.
- Seçme yaşı 18, seçilme yaşı 30'dur. Ancak 5 Aralık 1934'te seçmen yaşı 18'den 22'ye çıkarılmıştır.
- 1924 Anayasası'nda 1937 yılında yapılan değişiklikle diğer Atatürk ilkeleriyle birlikte “laiklik” ilkesi anayasaya girmiştir.
- Milletvekili seçimleri 4 yılda bir yapılır.
- Seçimler çift derecelidir; çoğunluk sistemi benimsenmiştir.

➤ 1961 Anayasası

- 27 Mayıs 1960 Askerî İhtilali sonucunda oluşturulan Kurucu Meclis (Milli Birlik Komitesi (askeri kanat) ve Temsilciler Meclisi (sivil kanat)) tarafından hazırlanıp, halkoyuna sunulurken kabul edilmiştir (ilk kez).
- Kurucu Meclis tarafından hazırlanan anayasalarımız; 1924 Anayasası, 1961 Anayasası ve 1982 Anayasası'dır.
- Sivil kanat, halk tarafından seçilmemiştir.
- Kanunların anayasaya uygunluğunu denetlemek amacıyla ilk kez Anayasa Mahkemesi kurulmuştur. Böylece anayasanın üstünlüğü ilkesi tam olarak gerçekleşmiştir.

- Kuvvetler ayrılığı ilkesi benimsenmiştir. Yumuşak ve dengeli ayırım ile ilk kez parlamenter sisteme geçilmiştir.
- Kanuni yargıç güvencesi getirilmiştir (Hiç kimse kanunda yazılı olan mahkemeden başka bir merci önüne çıkarılamaz.).
- Yüksek Hâkimler Kurulu kurulmuştur (Hâkimlerin özlük haklarını düzenler.).
- Devlet Planlama Teşkilatı, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay, Yüksek Seçim Kurulu, Uyuşmazlık Mahkemesi ilk defa bu anayasa ile kurulmuştur.
- Anayasal bir kuruluş olarak Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur.
- Milli Güvenlik Kurulu kurulmuştur.
- Yasama organı, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu olarak ikiye ayrılmıştır (İki yapılı bir yasama organı mevcuttur.).
- Sert ve kazuistik bir anayasadır.
- Özerk statüye sahip kamu kuruluşları ilk kez yaratılmıştır (TRT, üniversite gibi).
- 1924 Anayasası'nın "çoğunlukçu" anlayışına karşı farklı kesimlerin ve çok partinin temsilini amaçlayan "çoğulcu" toplum yapısı benimsenmiştir.
- Seçimler tek derecelidir, nispi temsil sistemi benimsenmiştir.

Fotoğraf 2.6: 1982 Anayasası kitapçığı

➤ **1982 Anayasası**

1982 Anayasası, 1961 Anayasası gibi askerî darbe sonucunda oluşmuştur. Yine bir kurucu meclis (Milli Güvenlik Konseyi (askeri kanat) ve Danışma Meclisi (sivil kanat)) tarafından hazırlanmış ve halkoyuna sunulularak kabul edilmiştir (referanduma sunulan ikinci anayasa).

Hazırlanmasında siyasi partilerin herhangi bir katkısı olmamıştır.

1982 Anayasası halkoyuna sunulup kabul edilirken aynı zamanda cumhurbaşkanı da seçilmiştir.

Cumhuriyet Senatosu kaldırılmıştır.

1982 Anayasası en sert anayasamızdır. Değiştirilemeyen ve değiştirilmesi teklif dahi edilemeyen maddelere daha fazla yer verilmiştir (Anayasanın ilk üç maddesi).

1982 Anayasası çok ayrıntılı ve uzun (kazuistik) bir anayasadır (177 madde ve 16 geçici maddeden oluşur.).

Anayasa değişikliklerinde 1961 Anayasası'nda olmayan bir "Onay" safhası eklenmiştir. Cumhurbaşkanı, onaylamadığı anayasa değişikliği ile ilgili kanunları "halkoyuna" sunma yetkisi ilk kez getirilmiştir

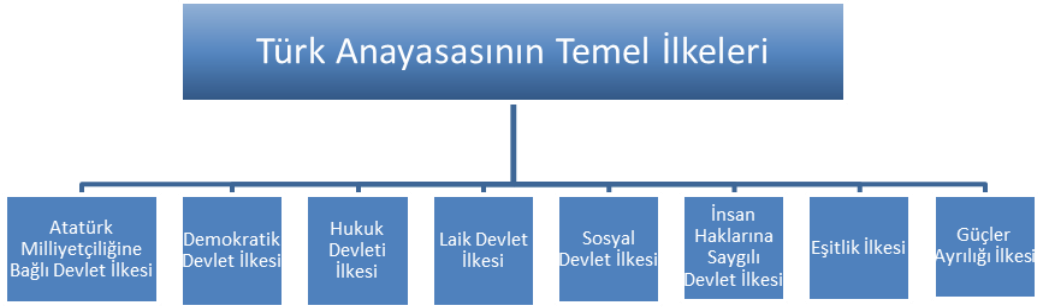
21 Ekim 2007 tarihli referandumla kabul edilen anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi kabul edilmiştir.

16 Nisan 2017 tarihli referandumla yapılan değişikliklerden bazıları şunlardır:

- Milletvekili sayısı 550 den 600 e çıkarılmıştır.
- TBMM üyeleri ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin birlikte ve 5 yılda bir yapılması kabul edilmiştir.
- Seçilme yaşı 25'ten 18 e indirilmiştir.
- Cumhurbaşkanı seçilme yeterliliği; kırk yaşını doldurmuş, yükseköğrenim yapmış, milletvekili seçilme yeterliliğine sahip, Türk vatandaşları arasından, doğrudan halk tarafından ve en fazla iki defa seçilecektir şeklinde değiştirilmiştir.
- Mevzuatımızdaki "Tüzük ve Kanun Hükmünde Kararname" kavramları kaldırılarak cumhurbaşkanına, yürütme yetkisine ilişkin konularda Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi çıkarma yetkisi verilmiştir (*Bu madde 16 Nisan 2017 tarih ve 6771 sayılı kanun gereğince birlikte yapılan ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri sonucunda seçilen cumhurbaşkanının göreve başladığı tarihten sonra yürürlüğe girecektir.*).
- Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu hususuna düzenleme getirilerek "Cumhurbaşkanı hakkında, bir suç işlediği iddiasıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının salt çoğunluğunun vereceği önergeyle soruşturma açılması istenebilir." maddesi anayasamıza eklenmiştir.
- Cumhurbaşkanı yardımcıları, cumhurbaşkanına vekalet ve bakanlarla ilgili düzenleme getirilmiştir.
- Disiplin mahkemeleri dışında askeri mahkemelerin kurulamayacağı, Ancak savaş hâlinde asker kişilerin görevleri ile ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalara bakmakla görevli askeri mahkemelerin kurulabileceği maddesi anayasamıza eklenmiştir.
- Yürütme yetkisi ve görevi, cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından, Anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir hükmü " Yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı tarafından, Anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir." şeklinde düzenlenmiştir.

2.4.3. Anayasal İlkeler

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının temel ilkeleri başlangıç kısmı ile birinci kısımdan anlaşılabilir. Anayasamız “Cumhuriyetinin nitelikleri” başlığı altında “Türkiye Cumhuriyeti; toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk Milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir” şeklindeki açıklamasıyla Türkiye Cumhuriyeti anayasasının temel ilkelerini saymıştır (Anayasa madde 2).

Şekil 2.1: Türk anayasasının temel ilkeleri

➤ Atatürk Milliyetçiliğine Bağlı Devlet İlkesi

Kurtuluş Savaşı ile birlikte Türk milliyetçiliği; ırkçı olmayan, ölçülü, barışçıl, insancıl ve Misak-ı Milli sınırları içinde kalan bir ideoloji (düşünce bilimi) olarak gelişmiştir.

Atatürk milliyetçiliği “*sübjektif millet*” anlayışını benimsemiştir. Atatürk milliyetçiliği olarak da anılan Türk milliyetçiliği; bütün fertlerini, kederde, kıvanç ve tasada ortak, bölünmez bir bütün hâlinde, millî şuur ve ülküler etrafında toplayan bir düşünce biçimidir. Aynı zamanda milletimizi dünya milletler ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak millî birlik ruhu içinde daima yüceltmeyi amaçlayan bir harekettir.

Atatürk milliyetçiliği; ırk, din, dil ayırımı yapılmaksızın, Türk vatan ve milletinin bölünmez bir bütün olduğu, Türk Devletine vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkesin Türk sayılacağı inancına dayanır.

➤ Demokratik Devlet İlkesi

Demokratik devlet, halkın devlet yönetimine katılması esasına dayanan devlet demektir.

Bu ilke doğrultusunda devleti yönetecek organlar millet tarafından doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak seçilerek iş başına gelecekler ve çeşitli siyasal partiler çeşitli siyasi, görüş ve eğilimleri temsil etme yetkisine sahip olacaklardır (Anayasa. madde. 68/ 2). Bu nedenle anayasa, siyasal partileri siyasal hayatın vazgeçilmez unsuru olarak kabul etmiştir. Vatandaşların kanun çerçevesinde seçme ve seçilme haklarına sahip olmaları; seçimlerin serbest, eşit, tek dereceli, genel ve gizli oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre yapılması da demokratik devlet ilkesinin gereğidir (Anayasa Madde 67).

Demokratik devletin temel unsurları şunlardır;

- Siyasi karar organlarının genel oya dayanan serbest seçimlerle oluşması ,
- Yönetimde milli egemenlik ilkesinin olması,
- Demokratik bir biçimde örgütlenmiş olan siyasi partiler arasında eşit şartlarda yürütülen iktidar yarışının bulunması,
- Vatandaşların tümüne temel hakların tanınması ve bu hakların güvence altına alınması,
- Çok partili siyasi hayatın olması,
- 1982 Anayasası'na göre seçimler ve halk oylamaları **serbest oy, genel oy, eşit oy, gizli oy, tek dereceli seçim, açık sayım ve döküm** esaslarına göre **yargı denetimi ve gözetimi altında** yapılır.

Fotoğraf 2.7: Karar ve ceza simgeleri

➤ **Hukuk Devleti İlkesi**

Hukuk devleti, devletin bütün eylem ve işlemlerinin hukuk kurallarına dayandığı ve vatandaşların da hukuki güvenlik içinde olduğu bir sistemdir.

Hukuk devleti, vatandaşların temel hak ve ödevlerinin güvenceye bağlandığı, yasaların anayasaya uygun olduğu ve bunun denetlendiği, herkesin tabi olduğu kuralların aynı olduğu, yönetimin hukuka uygun davrandığı devlettir.

Hukuk devletinin sağlanabilmesi için bazı şartların gerçekleşmesi gerekir. Bu şartlardan ilki, “yürütmenin yargısal denetimidir.”. Kişi hak ve hürriyetleri tarih boyunca yürütme organı tarafından ihlal edilmiştir. Yürütme işlemlerinin keyfilikten kurtarılabilmesi için yürütme işlemlerinin yargısal denetimi şarttır.

• **Hukuk Devleti'nin Gereklere**

- Temel hak ve hürriyetlerin güvence altında olması.
- Kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi.
- Kanuni idare ilkesi (devlet idaresinin yasalara dayanması).
- Kuvvetler ayrılığının benimsenmesi.
- Devlet faaliyetlerinin belirli ve düzenli olması.

- İdarenin (yasama, yürütme) işlem ve eylemlerinin yargı yoluna açık olması.
- Anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı.
- Mahkemelerin (yargının) bağımsızlığı ve tarafsızlığı.
- Kanuni hâkim güvencesi (kanuni yargı yolu ilkesi).
- Hukukun genel ilkelerine bağlılık.
- İdarenin mali sorumluluğu (devlet idaresinin vatandaşlara verdiği zararı karşılaması).
- Yasaların herkes için geçerli (genel) olması ve herkese eşit uygulanması.
- Adil yargılanma hakkının olması.

Fotoğraf 2.8: Hukuk devletlerinin yargı yerleri mahkemeler

Hukuk devletinin sağlanabilmesi için gerekli diğer şartlar ise “Yasama işlemlerinin yargısal denetimi yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığıdır.”. Anayasa, yasaların anayasaya uygunluğunu denetlemek için Anayasa Mahkemesine yer vermiştir. Yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı ise yargı organlarının yasama ve yürütme organları karşısında bağımsız olması ve karar verirken kimseden emir almamasıdır.

Anayasaya baktığımızda yürütmenin her türlü eylem ve işlemlerinin yargısal denetime açık olduğunu, temel hak ve özgürlüklerin ve bunların hangi durumlarda sınırlandırılabilirliğinin anayasada yer aldığını, yasaların anayasaya uygunluğunu denetleyen Anayasa Mahkemesinin var olduğunu yargının bağımsız ve tarafsız olduğunu görürüz. (A.Y. Madde 12-138-146).

➤ **Laik Devlet İlkesi**

Laiklik, 1924 Anayasası’nda 1937 yılında yapılan değişiklikle ilk kez anayasada yerini almıştır.

Laiklik ilkesinin, din hürriyeti ve din ve devlet işlerinin ayrılığı olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır.

Din hürriyeti, inanç ve ibadet hürriyetlerini kapsamaktadır. İnanç hürriyeti, herkesin dilediği inanç ve hürriyete sahip olabileceğini ya da hiçbir dini inanca sahip olmayabileceğini ifade eder. İbadet hürriyeti ise kişinin, inandığı dinin gereklerini yani ibadet, ayin ve törenlerini serbestçe yapabilmesidir.

Anayasamızda, inanç hürriyeti hiçbir sınırlamaya tabi olmaksızın kişilere tanınmıştır. Anayasamızın 24. maddesinin birinci fıkrasına göre, “ Herkes vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir”. Anayasamız, ibadet hürriyetinin, Anayasa’nın 14’üncü maddesinde sayılan, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve laik cumhuriyeti ortadan kaldırma amaçlarıyla kötüye kullanılmasını yasaklamıştır.

Laikliğin din ve devlet işlerinin ayrılığını belirten ikinci boyutu ise din kurumlarının devlet görevlerini, devlet kurumlarının da dini görevleri yerine getiremeyeceğini, bunların birbirlerinden ayrı olacağını ifade etmektedir. Laik bir sistemde devlet bütün din mensuplarına eşit davranır. Laik sistemde resmî bir devlet dini olmaz. Devlet kurumları din kurumlarını etkileyemeyeceği gibi, din kurumları da devlet kurumlarını etkileyemez. Laik bir toplumda devlet işleri dinî bir temele oturtulamaz. Nihayet laik sistemlerde din kurumlarıyla devlet kurumlarının ayrılmış olması gerekir. Fakat “laiklik” dinsizlik demek değildir. Bu nedenledir ki devletin dinî inanç ve ibadetlere karışmaması, onları engellememesi ve engel olmaya çalışanları önlemesi de gerekir.

Kısaca belirtmek gerekirse Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin temel ilkelerinden biri olan laiklik:

- Din ve mezhep ayrımı yapmayan,
- Resmî bir dini bulunmayan,
- Din kuralları ile yönetilmeyen,
- Din hizmetlerini de bir kamu hizmeti olarak kabul eden,
- Devlet ve hukuk kurallarını din kurallarından arındıran bir devlet düzenidir.

➤ **Sosyal Devlet İlkesi**

Sosyal devlet, fertlerin sosyal durumlarıyla ilgilenen, onlara asgari bir hayat düzeyi sağlamayı, sosyal adalet ve sosyal güvenliği gerçekleştirmeyi ödev sayan devlettir.

Sosyal devlet, devletin sosyal barışı ve sosyal adaleti sağlamak amacıyla sosyal ve ekonomik hayata aktif olarak müdahalesini gerekli gören bir anlayıştır. Sosyal devletin en belirgin özellikleri; kişiyi ekonomik hayatta yalnız bırakmaması, ekonomik hayata müdahale etmesi, herkes için insanlık onuruna yaraşır bir hayat seviyesi sağlamaya yönelik bir devlet biçimi olmasıdır. Sosyal devlet; sosyal adaleti gerçekleştirmek, bireyin ve toplumun refahını sağlamak ve sosyal güvenliği oluşturmak amaçlarını taşır.

Resim 2.2: Sosyal devleti temsil eden bir karikatür

- **Sosyal Devletin Amaçları**
 - Emek – sermaye dengesini korumak ve geliştirmek
 - Çalışanların insanca yaşamasını sağlayacak bir ücret elde etmelerini sağlamak
 - Sosyal güvenliği sağlamak
 - İşsizliği önlemek
 - Fırsat eşitliğini sağlamak
 - Millî gelirin adaletli bir şekilde dağıtılmasını sağlamak
- **1982 Anayasası’na Göre Sosyal Devletin Gerekleri:**
 - Sosyal güvenliğin sağlanması
 - İşsizliğin önlenmesi
 - Adaletli ücret dağılımı (Herkese eşit ücret vaat edilmediğine dikkat etmek gerekir.)
 - Millî gelirin adaletli dağıtımı
 - Vergilendirmede adaletin sağlanması
 - Toplu konut faaliyetlerinin desteklenmesi
 - Sağlıklı bir çevre ve konutun sağlanması
 - Sosyal kamusal haklar
 - Ailenin korunması
 - Topraksız çiftçiye toprak dağıtımı
 - Toprak mülkiyeti
 - Kamulaştırma
 - Planlama
 - Devletleştirme
 - Fırsat eşitliğinin sağlanması

Sosyal devletin ana öğelerinden biri millî geliri artırmak; bunun için yatırım yapmak, sosyal adalet kuralları içinde kalkınmayı sağlamaktır. Sosyal devletin ana öğelerinden diğeri millî gelirin adaletli dağılımını sağlamaktır. Sosyal devletin bir başka ögesi özgürlüklerin gerçekleşmesi için maddi imkân sağlamaktır. Bir diğersosyal devlet ögesi ise bireyleri sosyal güvenliğe kavuşturmaktır.

Fotoğraf 2.9:Yardımlaşma

➤ **İnsan Haklarına Saygılı Devlet İlkesi**

Günümüzde insanların sahip oldukları temel haklar, çeşitli uluslararası antlaşma ve bildirilerde; örneğin Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nde açıkça gösterilmiştir. Bu beyannamedeki ilkeler, günümüzde demokrasiye bağlı bütün toplumlarca tanınıp benimsenmiştir.

Anayasamız, insanların insan olmaktan kaynaklanan temel hak ve hürriyetlerden faydalanacaklarını açıklamıştır. Anayasamızın 2. maddesinde Türkiye Cumhuriyeti “İnsan haklarına saygılı bir devlettir.” ifadesi yer almaktadır.

Fotoğraf 2.10: BM ve İnsan haklarını temsil eden simgeler

İnsan hakları kavramı, bütün insanlara tanınması gereken ideal hak ve hürriyetleri kapsamaktadır. İnsan haklarına, doktrinde “Temel Haklar” dendiği de görülür.

Temel haklar, anayasamızın “kişinin hakları ve ödevleri” bölümünde düzenlenen koruyucu haklarla “sosyal ve iktisadi haklar” başlığını taşıyan bölümünde düzenlenen isteme hakları ve “siyasal haklar ve ödevler” başlığı altındaki bölümde düzenlenen katılma haklarından oluşmaktadır.

Temel Hak ve Hürriyetlerin Kullanımını Durduran Haller:

- Savaş
- Seferberlik
- Olağanüstü hâl (OHAL) durumlarında temel hak ve özgürlükler kısmen veya tamamen durdurulabilir.
- Durumun gerektirdiği ölçüde durdurulabilir.
- Durdurulurken milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilemez.

Sınırlama ile durdurmanın farklı kavramlar olduğuna ve durdurmanın her zaman yapılamayacağına sadece olağan dışı yönetim durumlarında yapılabileceğine dikkat etmek gerekir.

➤ **Eşitlik İlkesi**

Eşitlik ilkesi Anayasanın 10. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre,

“Herkes dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa ayrıcalık tanınamaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadır.” (AY. Madde 10)

2010 yılında Anayasamızın 10. maddesinde yapılan değişiklikle “Eşitlerin Eşitliği İlkesi”ne vurgu yapılmış ve özel olarak korunması gereken kesimler için alınacak tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı olamayacağı belirtilerek pozitif ayrımcılığa anayasal boyut kazandırılmıştır. Buna göre “Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz. Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılamaz.” denilmiştir.

Fotoğraf 2.11: Dünya kardeşliği

➤ **Kuvvetler Ayrılığı İlkesi**

Hukuk devleti olabilmek için kuvvetler ayrılığı ilkesinin uygulanması yani yasama, yürütme ve yargı organlarının birbirinden ayrılması gerekmektedir. Son yüzyılda devlet içindeki güçlerin bir elde toplanmasını önleme eğilimi gelişmiştir. Çünkü devlet içindeki güçlerin, özellikle yargı gücü ile yürütme görevinin ya da yasama ile yürütmenin bir elde toplanması, hukuk devletinin varlığını tehlikeye düşürebilir.

Yasama ve yürütme => Tamamen ayrılmışsa Başkanlık sistemi (ABD)

Yasama ve yürütme => Yumuşak ve dengeli ayrılmışsa Parlamenter sistem (1961 ve 1982 anayasaları)

Anayasamız kuvvetler ayrımı ilkesini benimsemiştir. Anayasamızda kuvvetler ayrımı ilkesi “devlet organları arasında üstünlük sıralaması anlamına gelmeyip, belli devlet yetkilerinin kullanılmasından ibaret ve bununla sınırlı medeni bir iş bölümü ve iş birliği” şeklinde ifade edilmektedir.

Üstünlük ise anayasa ve kanunlarda mevcuttur. “Anayasanın üstünlüğü ilkesi” ne göre Anayasa daima diğer kanunların üstünde yer alır. Anayasanın üstünlüğü ilkesi kanunların ve diğer hukuk kurallarının anayasaya aykırı olamayacağı anlamına da gelir.

2.4.4. Anayasal Haklar (Temel Hak ve Hürriyetler)

İnsan hakları; dil, din, ırk, cinsiyet, ekonomik ve sosyal durum gibi hiçbir ayırım yapılmaksızın bütün insanların yalnızca insan olmaları nedeniyle sahip oldukları haklardır. Bu haklar bireye devlet tarafından bağışlanmış değildir. Devletin görevi, bu hakları korumak ve güvence altına almaktır.

İnsan hakları kavramı, çok kapsamlıdır. Bütün insanlara tanınması gereken ideal hak ve hürriyetleri de içine alır.

Anayasamız, insan haklarını “Temel Haklar ve Ödevler” başlığı altında düzenlemiştir. Anayasamız bir yandan “herkesin kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez, temel hak ve hürriyetlere” sahip olduğunu belirterek özgürlük anlayışını ortaya koymuştur. Diğer yandan ise anayasamız “kişinin temel hak ve hürriyetlerini; sosyal, hukuk devleti ve adalet ilkeleri ile bağdaşmayacak şekilde sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmayı, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamayı” devletin görevlerinden sayarak temel haklar ve hürriyetler konusunda özgürleştirme anlayışını benimsemiştir.

Anayasa, temel hak ve hürriyetleri, hakların niteliklerine göre, üç grupta düzenlemiştir. Bunlar: “Kişinin hakları ve ödevleri (koruyucu, olumsuz statü hakları)”, “sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler (isteme, olumlu statü hakları)”, “siyasi haklar ve ödevler (katılma, aktif statü hakları)”dır.

2.4.4.1. Kişinin Hakları (Koruyucu, Olumsuz Statü Hakları) ve Ödevleri

Kişileri topluma ve devlete karşı koruyan hak ve özgürlüklere “koruyucu haklar” veya “olumsuz statü hakları” denilmektedir. Bu haklar, anayasada “kişinin hakları ve ödevleri” başlığı altında düzenlenmiştir. Bu hakların gerçekleşmesi için devletin bu haklara karışmaması (olumsuz bir tutum içinde olması) gerekir.

Anayasamızda, kişinin hakları bölümünde ele alınan koruyucu hakların (olumsuz statü hakları) neler olduğunu inceleyelim:

➤ Kişi Dokunulmazlığı

Herkes yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir (AY.Madde17).

➤ Zorla Çalıştırma Yasağı:

Hiç kimse zorla çalıştırılmaz. Angarya yasaktır (AY. Mad.18).

Fotoğraf 2.12: Kızılay yardımları

➤ **Kişi Hürriyeti**

Herkes, kişi hürriyetine ve güvenliğine sahiptir (AY. Madde19).

➤ **Özel Hayatın Gizliliği ve Korunması**

Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz. Kanunun gösterdiği hâller dışında, hiç kimsenin üstü, özel kâğıtları ve eşyası aranamaz ve bunlara el konulamaz (AY. Madde 20).

2010 yılında anayasamızda yapılan değişiklikle Anayasamızın 20. maddesinde düzenlemeye gidilerek idarenin işleyişinde şeffaflığın sağlanması için kişisel verilerin amacına uygun kullanılması ve kişinin rızası koşulu getirilmiştir. Buna göre;

“Herkes kendisi ile ilgili kişisel verilerin korunmasını isteme hakkına sahiptir. Bu hak, kişinin kendisi ile ilgili kişisel veriler hakkında bilgilendirilme, bu verilere erişme bunların düzeltilmesini veya silinmesini talep etme ve amaçları doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığını öğrenme durumlarını da kapsar. Kişisel veriler ancak kanunda görülen hâllerde veya kişinin açık rızasıyla işlenebilir. Kişisel verilerin korunmasına ilişkin esas ve usuller kanunla düzenlenir.” Böylece yukarıdaki metinde sağlanan anayasal güvenceler ile fişlemenin son bulması amaçlanmıştır.

➤ **Konut Dokunulmazlığı**

Hiçkimsenin konutuna dokunulamaz. Kanunun açıkça gösterdiği hâllerde, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınan mercinin emri bulunmadıkça kimsenin konutuna girilemez, arama yapılamaz ve eşyasına el konulamaz (AY. Madde 21).

➤ **Haberleşme Hürriyeti**

Herkes haberleşme hürriyetine sahiptir. Haberleşmenin gizliliği esastır (AY.Madde 22).

➤ **Yerleşme ve Seyahat Hürriyeti**

Anayasamızın 23. maddesine göre herkes, yerleşme ve seyahat hürriyetine sahiptir. 2010 yılı anayasa değişiklikleri öncesinde bazı durumlarda kanunların verdiği yetki çerçevesinde idari makamlar tarafından yurt dışına çıkışlara bazı sınırlamalar getirilebilmekte idi. 2010 yılında anayasamızda yapılan değişiklikle vatandaşların yurt dışına çıkışları idarenin keyfiyetine bırakılmaktan çıkarılmıştır. Yurt dışına çıkışın sınırlandırılmasının ancak bir soruşturma ve kovuşturma nedeniyle mahkemece yapılabileceği belirtilmiştir.

➤ **Din ve Vicdan Hürriyeti**

Herkes vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir. 14. madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla ibadet, dinî ayin ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz (AY. Madde 24).

➤ **Düşünce ve Kanaat Hürriyeti**

Herkes düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir. Her ne sebeple olursa olsun düşünce kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz (AY. Madde 25).

➤ **Düşünceyi Açıklama ve Yayma Hürriyeti**

Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermemek serbestliğini de kapsar (AY. Madde 26).

➤ **Bilim ve Sanat Hürriyeti**

Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir (AY. Madde 27).

➤ **Basın Hürriyeti**

Basın hürdür. Sansür edilemez. Basımevi kurmak, izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanamaz. Devlet, basın ve haber alma hürriyetlerini sağlayacak tedbirleri alır (AY. Madde 28).

➤ **Sürelî ve Süresiz Yayın Hakkı**

Sürelî ve süresiz yayın önceden izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanamaz (AY. Mad. 29).

➤ **Basın Araçlarının Korunması**

Kanuna uygun şekilde basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentileri ile basın araçlarına, suç aleti olduğu gerekçesiyle el konulamaz ve zoraltım uygulanamaz veya işletilmekten alıkonulamaz (AY. Madde 30).

Kamu tüzel kişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme araçlarından yararlanma hakkı:

Kişiler ve siyasal partiler, kamu tüzel kişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme ve yayım araçlarından yararlanma hakkına sahiptir (AY. Madde 31).

➤ **Düzeltilme ve Cevap Hakkı**

Düzeltilme ve cevap hakkı, ancak kişilerin haysiyet ve şereflerine dokunulması veya kendileriyle ilgili gerçeğe aykırı yayınlar yapılması hâllerinde tanınır ve kanunla düzenlenir (AY. Madde 32).

➤ **Dernek Kurma Hürriyeti**

Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma ve bunlara üye olma ya da üyelikten çıkma hürriyetine sahiptir. Hiçkimse bir derneğe üye olmaya ve dernekte üye kalmaya zorlanamaz (AY. Madde 33).

➤ **Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı**

Herkes önceden izin almadan, silâhsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir (AY. Madde 34).

➤ **Mülkiyet Hakkı**

Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir (AY. Madde 35).

➤ **Hak Arama Hürriyeti**

Herkes, meşru araç ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı ve davalı olarak iddia ve savunma hakkı ile adil yargılanma hakkına sahiptir (AY. Madde 36).

➤ **Kanuni Hâkim Güvencesi**

Hiç kimse kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarılamaz (AY. Madde 37).

➤ **Suç ve Cezalara İlişkin Esaslar**

Kimse, işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılmaz. Kimseye suçu işlediği zaman kanunda o suç için konulmuş olan cezadan

daha ağır bir ceza verilemez. Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar kimse suçlu sayılamaz (AY. Madde 38).

➤ **İspat Hakkı**

Kamu görev ve hizmetinde bulunanlara karşı, bu görev ve hizmetin yerine getirilmesiyle ilgili olarak yapılan isnatlardan dolayı açılan hakaret davalarında sanık, isnadın doğruluğunu ispat hakkına sahiptir (AY. Madde 39).

➤ **Temel Hakların Korunması**

Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetleri ihlal edilen herkes, yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkânının sağlanmasını isteme hakkına sahiptir (AY. Madde 40).

2.4.4.2. Sosyal ve Ekonomik Haklar (İsteme, Olumlu Statü Hakları)

Kişilerin toplumdan ve devletten isteyebilecekleri haklara, “isteme hakları” veya olumlu statü hakları” denilmektedir. Bu çeşit haklar anayasanın “Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler” başlığı altında yer almaktadır.

İsteme hakları devletten olumlu bir davranış, bir hizmet ve yardım isteme imkânlarını tanıyan haklardır. Devletin bu hakların sağlanması için hareketsiz kalması değil, aksine olumlu faaliyetlerde bulunması gerekir.

Anayasamızda” Sosyal ve Ekonomik Haklar bölümü” nde ele alınan isteme haklarının (olumlu statü hakları) neler olduğunu inceleyelim:

➤ **Ailenin Korunması**

Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar (AY.Madde 41). 2010 yılında anayasamızda yapılan değişiklikle devletin her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirler alması hükmü Anayasamızın 41. maddesine ilave edilmiştir.

Resim 2.3: Aile

➤ **Eğitim ve Öğrenim Hakkı**

Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz (AY. Madde 42).

➤ **Kıyılardan Yararlanma**

Kıyılarla sahil şeritlerinin kullanılış amaçlarına göre derinliği ve kişilerin bu yerlerden yararlanma imkân ve şartları kanunla düzenlenir (AY. Madde 43).

➤ **Toprak Mülkiyeti**

Devlet, toprağın verimli olarak işletilmesini korumak ve geliştirmek, erozyonla kaybedilmesini önlemek ve topraksız olan veya yeterli toprağı bulunmayan çiftçilikle uğraşan köylüye toprak sağlamak amacıyla gerekli tedbirleri alır (AY. Madde 44).

➤ **Tarım, Hayvancılık ve Bu üretim Dallarında Çalışanların Korunması**

Devlet, tarım arazileri ile çayır ve meraların amaç dışı kullanılmasını ve tahribini önlemek, tarımsal üretim planlaması ilkelerine uygun olarak bitkisel ve hayvansal üretimi artırmak amacıyla tarım ve hayvancılıkla uğraşanların işletme araç ve gereçlerinin ve diğer girdilerinin sağlanmasını kolaylaştırır (AY. Mad.45).

➤ **Kamulaştırma**

Devlet ve kamu tüzel kişileri; kamu yararının gerektirdiği hâllerde, karşılıklarını peşin ödemek şartıyla özel mülkiyette bulunan taşınmaz malların tamamını veya bir kısmını, kanunla gösterilen esas ve usullere göre kamulaştırmaya ve bunlar üzerinde idari irtifaklar kurmaya yetkilidir (AY. Madde 46).

➤ **Devletleştirme**

Kamu hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüsler, kamu yararının zorunlu kıldığı hâllerde devletleştirilebilir (AY. Madde 47).

➤ **Çalışma ve Sözleşme Hürriyeti**

Herkes, dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetlerine sahiptir. Özel teşebbüsler kurmak serbesttir (AY. Madde 48).

➤ **Çalışma Hakkı**

Çalışma herkesin hakkı ve ödevidir (AY. Madde 49).

➤ **Çalışma Şartları ve Dinlenme Hakkı**

Kimse yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Dinlenmek, çalışanların hakkıdır (AY. Madde 50).

➤ **Sendika Kurma Hakkı**

İşçiler ve işverenler, üyelerinin çalışma ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için önceden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar kurma hakkına sahiptir. (AY. Mad. 51) 2010 yılında anayasamızda yapılan değişiklikle 51. maddenin 4. fıkrası kaldırılmış (Bir kimse aynı zamanda aynı iş kolunda birden fazla sendikaya üye olamaz.) ve bir kimsenin aynı zamanda aynı iş kolunda birden fazla sendikaya üye olabilmesinin yolu açılarak sendika özgürlüğü ve örgütlenme hakkı üzerindeki engeller kaldırılmıştır.

➤ **Toplu İş Sözleşmesi Hakkı**

İşçiler ve işverenler, karşılıklı olarak ekonomik ve sosyal durumlarını ve çalışma şartlarını düzenlemek amacıyla toplu iş sözleşmesi yapma hakkına sahiptir. (AY. Madde 53)

➤ **Grev Hakkı ve Lokavt Hakkı**

Grev: İşçilerin topluca çalışmamak suretiyle iş yerinde faaliyeti tamamen durdurmak veya işin niteliğine göre önemli ölçüde aksatmak amacıyla aralarında anlaşarak veyahut bir kuruluşun aynı amaçla topluca çalışmamaları için verdiği karara uyarak işi bırakmalarıdır.

Lokavt: Greve çıkan işçileri işverenin topluca işten uzaklaştırmasıdır. Lokavt işçilerin işten çıkarılması değil, işveren tarafından çalıştırılmamasıdır. Lokavt süresince işçilerin iş sözleşmeleri askıda kalır.

Anayasamızın 64. maddesine göre işveren ile işçiler arasında toplu iş sözleşmesinin yapılması sırasında, uyuşmazlık çıkması hâlinde işçiler grev hakkına sahiptirler. Bu hakkın kullanılmasının ve işverenin lokavta başvurmasının usul ve şartları ile kapsam ve istisnaları kanunla düzenlenmiştir.

➤ **Ücrette Adalet Sağlanması**

Devlet, çalışanların yaptıkları işe uygun adaletli bir ücret elde etmeleri ve diğer sosyal yardımlardan yararlanmaları için gerekli tedbirleri alır (AY. Madde 55).

➤ **Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması**

Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirliliğini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir (AY. Madde 56).

➤ **Konut Hakkı**

Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeterek bir planlama çerçevesinde konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır, ayrıca toplu konut teşebbüslerini destekler (AY. Madde 57).

➤ **Gençliğin Korunması**

Devlet; İstiklal ve cumhuriyetimizin emanet edildiği gençlerin pozitif ilimin ışığında, Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda ve devletin, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ortadan kaldırmayı amaç edinen görüşlere karşı yetiştirme ve gelişmelerini sağlayıcı tedbirleri alır (AY. Madde 58).

➤ **Sporun Geliştirilmesi**

Devlet, her yaştaki Türk vatandaşlarının beden ve ruh sağlığını geliştirecek tedbirleri alır; sporun kitlelere yayılmasını teşvik eder (AY. Madde 59).

➤ **Sosyal Güvenlik Hakkı**

Herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet, bu güvenliğini sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar (AY. Madde 60).

➤ **Sosyal Güvenlik Bakımından Özel Olarak Korunması Gerekenler**

Devlet, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleriyle malul ve gazileri korur ve toplumda kendilerine yaraşır bir hayat seviyesi sağlar (AY. Madde 61).

➤ **Yabancı Ülkelerde Çalışan Türk Vatandaşları**

Devlet yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşlarının aile birliğinin, çocuklarının eğitiminin, kültürel ihtiyaçlarının ve sosyal güvenliklerinin sağlanması, anavatanla bağlarının korunması ve yurda dönüşlerinde yardımcı olunması için gereken tedbirleri alır (AY. Madde 62).

➤ **Tarih, Kùltür ve Tabiat Varlıklarının Korunması**

Devlet; tarih, kùltür ve tabiat varlıklarının ve değlerlerinin korunmasını sağlar (AY. Madde 63).

➤ **Sanatın ve Sanatçının Korunması**

Devlet, sanat faaliyetlerini ve sanatçıyı korur (AY. Madde 64).

Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda, anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek mali kaynaklarının yeterliliğı ölçüsünde yerine getirir (AY. Madde 65).

2.4.4.3. Siyasi Haklar (Katılma, Aktif Statü Hakları)

Kişinin devlet yönetimine katılmasını sağlayan haklara, “Katılma Hakları” ya da “Aktif Statü Hakları” denilmektedir. Bu haklar anayasanın “Siyasi Haklar ve Ödevler” bölümünde düzenlenmiştir. Katılma haklarından devlete vatandaşlık bağı ile bağı olan kişiler yararlanmaktadır.

Anayasamızda Siyasal Haklar bölümünde ele alınan “Katılma Hakları” nın (Aktif Statü Hakları) neler olduğunu inceleyelim:

➤ **Türk Vatandaşlığı**

Anayasamızın 66. maddesine göre Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağı olan herkes Türk’tür. Türk olmak kan bağı ile değil vatandaşlık bağı ile tanımlanmıştır.

➤ **Seçme, Seçilme ve Siyasi Faaliyette Bulunma Hakları**

Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak; seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasi parti içinde siyasi faaliyette bulunma ve halk oylamasına katılma hakkına sahiptir (AY. Madde 67).

➤ **Parti Kurma, Partilere Girme ve Partilerden Çıkma**

Vatandaşlar siyasi parti kurma ve usulüne göre partilere girme ve partilerden ayrılma hakkına sahiptir. Parti üyesi olabilmek için 18 yaşını doldurmuş olmak gerekir (AY. Madde 68).

➤ **Siyasi Partilerin Uyacakları Esaslar**

Siyasi partilerin faaliyetleri, parti içi düzenlemeleri ve çalışmaları demokrasi ilkelerine uygun olur. Bu ilkelerin uygulanması kanunla düzenlenir (AY. Madde 69).

➤ **Kamu Hizmetlerine Girme Hakkı**

Her Türk, kamu hizmetlerine girme hakkına sahiptir. Hizmete alınmada, görevin gerektirdiğı niteliklerden başka hiçbir ayırım gözetilemez (AY. Madde 70).

➤ **Mal Bildirimi**

Kamu hizmetine girenlerin mal bildiriminde bulunmaları ve bu bildirimlerin tekrarlanma süreleri kanunla düzenlenir (AY. Madde 71).

➤ **Dilekçe Hakkı**

Vatandaşlar ve karşılıklılık esası gözetilmek kaydıyla Türkiye’de ikamet eden yabancılar, kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikâyetleri hakkında, yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisine yazılı başvurma hakkına sahiptir (AY. Madde 74).

Kamu Yönetiminde şeffaflığın sağlanması amacıyla 2003 yılında yürürlüğe giren 4982 sayılı “Bilgi Edinme Hakkı Kanunu” çerçevesinde demokratik ve şeffaf yönetimin gereği olan eşitlik, tarafsızlık ve açıklık ilkelerine uygun olarak kişilerin bilgi edinme hakkını kullanmalarının önü açılmıştır. 2010 yılında yapılan anayasa değişiklikleri ile bu hak anayasal güvence altına alınarak “Kişilerin Bilgi Edinme ve Kamu Denetçisine (Ombudsman) Başvurmaları”nın önü açılmıştır.

Ombudsman, meclis tarafından halkın şikâyetlerini dinleyip çözümlere ulaştırmak üzere seçilmiş kimseye denilmektedir. Türkçe karşılığı olarak” kamu denetçisi, arabulucu, kamu hakemi” gibi tanımlar kullanılmaktadır. Ombudsman kamu hizmetlerinin yürütülüşündeki adaletsizlikler hakkında, konudan etkilenenlerden şikâyetleri almak, bu konularda araştırmalar yapmak ve sorunları çözmekle görevlendirilmiş, bağımsız bir kamu otoritesidir.

Resim 2.4: Dilekçe hakkını tasvir eden bir resim

2.5. Anayasal Ödevler İle Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması ve Korunması

2.5.1. Anayasal Ödevler

Anayasamız temel hak ve hürriyetlerin korunması, kullanılabilmesi imkânlarının hazırlanması bakımlarından devlete çeşitli ödevler yüklemiştir. Devlet, temel hak ve özgürlüklerin sağlanması konusunda kendi üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmekle beraber Türk vatandaşlarına da bu konuda çeşitli ödevler yüklemiştir. Türk vatandaşlarına düşen görev, bu ödevleri gereği gibi ve zamanında yerine getirmektir. Devletten beklediğimiz sorumlulukların yerine getirebilmesi için bizim de bu ödevlerimizi yerine getirmemiz kaçınılmazdır.

2.5.2. Vergi

Vatandaşların devletten beklediği hizmetler ve devletin kendiliğinden yapması gereken pek çok görev ve sorumlulukları vardır. Devletin bu görevlerini yapabilmesi için çeşitli gelir kaynaklarına ihtiyacı vardır. Devletin gelir kaynaklarından en önemlilerinden birisi de vergilerdir.

Fotoğraf 2.13: Para

Vergi ödevi: Vatandaşın vergi ödeyerek kamu giderlerinin karşılanmasına katılmasıdır. Vergi ödevi, temel vatandaşlık görevlerinden biri olarak anayasamızda belirtilmiştir. “ Herkes kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür” denilmektedir (AY. Madde 73).

Fotoğraf 2.14: Yazar kasa

“Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır.”(AY. Madde 73)

Her vatandaşın kanunla belirtilmiş vergi borcunu, eksiksiz ve zamanında ödemesi devletin yükümlü olduğu çeşitli kamu hizmetlerinin gerektiği gibi yerine getirilmesi, belediye hizmetlerinin yürütülmesi, millî amaçların gerçekleştirilebilmesi bakımından büyük önem taşır. Vergi vermekten kaçınan vatandaş, kamu hizmetlerini aksatabilecek bir harekette bulunduğunu, Türk devletine ve milletine karşı olan görevlerini yerine getirmekte ağır kusur işlediğini bilmelidir.

Başkalarına olan özel borçların yerine getirilmemesi nasıl ki dürüstlikle bağdaşmayan bir davranış ise vergi borcunu gerektiği gibi ödememek de dürüstlüğe uymayan, öteki vatandaşların haklarının çiğnenmesine yol açan bir harekettir.

2.5.3. Vatan Hizmeti

“Vatan hizmeti her Türk’ün hakkı ve ödevidir”(AY.Madde72). Bu hizmet genel anlamda, Türklerin yüzyıllar boyunca en büyük fedakârlık ve bağlılıkla yerine getirmeyi bir vatan borcu olarak benimsediği askerlik hizmetidir. Yeni anayasamızda askerlik hizmetine “vatan hizmeti” denilmiştir (AY. Madde 72).

Fotoğraf 2.15: Türk askeri

Anayasamızda, vatan hizmetinin silahlı kuvvetlerde veya kamu kesiminde görev yaparak yerine getirileceği belirtilmiştir.

Vatan savunması için gerek barışta ve gerekse savaşta var olması gereken kuvvet, şüphesiz ordudur. Ordular, vatan için ölmeye hazır olan Türk gençleri ile kurulur.

Türk gençliği geçmişte olduğu gibi günümüzde de bu şerefli görevi yerine getirirken canını bile seve seve vermekten asla çekinmemektedir.

2.5.4. Oy Kullanma

Oy kullanma siyasal haklar içinde yer alan bir vatandaşlık hakkı ve ödevidir. Anayasamızın 67. maddesi “Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasi parti içinde siyasi faaliyette bulunma ve halk oylamasına katılma hakkına sahiptir.” diyerek oy kullanma hakkına işaret etmektedir.

Anayasamızda, on sekiz yaşını dolduran her Türk vatandaşının seçme ve halk oylamasına katılma haklarına sahip olduğu belirtilmektedir.

Anayasamıza göre seçimler ve halk oylaması serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre yargı yönetim ve denetimi altında yapılır. Ayrıca anayasamızda, yurt dışında bulunan Türk vatandaşlarının oy hakkını kullanabilmeleri amacıyla kanun tarafından uygulanabilir tedbirlerin belirleneceği de ifade edilerek oy kullanma şartlarının düzenlenmesinde gösterilen titizlik ortaya konulmuştur.

Anayasamıza göre oy kullanma hakkı kanunla düzenlenir. Anayasamızda oy kullanamayacak kişiler; silah altında bulunan er ve erbaşlar ile askeri öğrenciler, taksirli suçlardan hüküm giyenler hariç ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlüler şeklinde belirtilmektedir.

Oy kullanma, kanunun belirttiği koşullara sahip olan her Türk vatandaşının yerine getirmesi gereken bir hak ve ödev olup oy kullanmanın terk edilmesi vatandaşlık ödevinin yerine getirilmemesi demektir. Bu ülkenin bir bireyi olarak seçim dönemlerinde kendi görüşümüzü ortaya koymak amacıyla oy kullanırız. Oy kullanma hakkını terk eden vatandaşlara çeşitli yaptırımlar uygulanır.

2.5.5. Yasalara Uyma

Türkiye Cumhuriyetine vatandaşlık bağı ile bağı olmak, kişinin anayasada ve kanunlarda tanınan haklardan, hürriyetlerden yararlanmasını sağlar. Buna karşılık, anayasa ve kanunlar vatandaşı, anayasanın ve kanunların belirttiğı görevleri yerine getirmekle yükümlü kılar.

Vatadaşın millî birliğı benimsemesi, bütün eylem ve düşünceleriyle desteklemesi, geliştirmesi, koruması beklenir. Bunlar vatandaşlık görevlerinin başında gelir. Vatandaşlar anayasa ve kanunlara saygılı olmak, toplum düzenini ve kişiler arası ilişkileri düzenleyen bütün hukuk kurallarına uymakla yükümlüdür.

Anayasanın başlangıç bölümünde, kendilerinin hak ve hürriyetlerine kesin saygı gösterilmesini ve karşılıklı sevgi, kardeşlik, duyguları ile barış içinde huzurlu bir hayat isteme hakkı, bütün vatandaşlar için bir hak olarak tanınmıştır. Dolayısıyla, Türk vatandaşları birbirlerinin hak ve hürriyetlerine kesin saygı göstermekle, birbirlerinin barış içinde huzurlu bir hayat sürmesini bozacak davranışlardan kaçınmakla yükümlü kılınmışlardır.

Yine, anayasamızın başlangıç kısmında belirtildiğı üzere, vatandaşlar millî birliğe karşı hak ve görevlerde, nimet ve külfetlerde ortaklırlar. Görüldüğü üzere; Türk vatandaşı olmak bizlere sadece birtakım haklar getirmekle kalmıyor aynı zamanda oy verme, askere gitme, vergi verme, yasalara uyma gibi birtakım yükümlölükleri de beraberinde getiriyor. Bu ülkenin evlatları olarak bize düşen görevleri gereğı gibi yerine getirebilirsek Türk vatandaşlığının bize getireceğı hakları da güvence altına almış oluruz.

DEĞERLER ETKİNLİĞİ

Ahide Olması Gereken Meziyet: Sözünde ve özünde adaletli olma

Osmanlıların ilk Şeyhülislamı Molla Fenari (1350 - 1431) Şeyhülislam olmadan önce Bursa kadısı idi. Onun kadılığı sırasında bir adam pazardan at satın alır. Fakat alışverişin hemen arkasından atın hasta olduğunu fark eder. Atı geri vermek ister ama satın aldığı adam zorluk çıkarır, atın hastalığını kabul etmez diye önce kadiya gidip resmî kanaldan işi sağlama bağlamak ister. Mahkemeye gittiğinde Kadı Molla Fenari'yi yerinde bulamaz. İşini ertesi güne bırakır. Fakat at, o gece ölür. Adam ertesi gün olanları kadiya anlatır, mağdur olduğunu, ne yapması gerektiğini sorar.

Molla Fenari:

"Senin zararını ben ödeyeceğim." der. Adam hayretle kadiya bakar:

"Niçin siz ödeyeceksiniz? Konuyla hiçbir ilginiz ve suçunuz yok ki..."

Molla Fenari:

"Evet, öyle görünüyor ama aslında benim de suçum büyük. Eğer sen dün makamıma geldiğinde ben yerimde olsaydım, olaya müdahale eder, atı geri veririr, parayı iade ettirirdim. At da sahibinin elinde ölmüş olurdu. Bu imkân şimdi yok oldu. Senin zararına benim makamımda bulunmayışım sebep olduğu için zararını ben ödeyeceğim." der ve zararı öder.

1. Okuduğunuz bu hikâyeye uygun bir başlık yazınız.
2. Siz bu hastalıklı atı satın alan adamın yerinde olsaydınız davranışlarınız aynı olur muydu? Neden?

UYGULAMA FAALİYETİ

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin İnsan Hakları ihlallerine ilişkin bakmış olduğu dava örneklerini inceleyerek ihlal konularının neler olduğunu ve en çok hangi konuda başvuruda bulunulduğunu tespit ediniz.

İşlem Basamakları	Öneriler
➤ İnsan haklarının özelliklerini sıralayınız.	➤ İnsan haklarına ilişkin araştırma yapınız.
➤ İnsan haklarının önemini açıklayınız.	➤ İnsan haklarının önemine ilişkin belgeleri inceleyiniz.
➤ İnsan haklarının dünyada ve Türkiye’de gelişimi konusunda açıklama yapınız.	➤ İnsan haklarının gelişim aşamaları ve bunların Türkiye’deki yansımalarını araştırınız.
➤ Anayasa türleri ile Türkiye’de anayasal gelişmeleri araştırarak sunu haline getiriniz.	➤ Türkiye’deki anayasal gelişim hareketlerini araştırarak kronolojik sıralaya göre bir sunum hazırlayınız.
➤ Anayasal ödevleri sıralayınız	➤ Anayasal ödevler ile ilgili bölüme geri dönerek tekrar inceleyiniz.
➤ Anayasamızda temel hak ve hürriyetleri kaç türlü sınırlandırılabiliriz? Sayınız.	➤ İlgili bölüme geri dönerek tekrar inceleyiniz.
➤ Anayasamızda temel hak ve hürriyetlerin korunması kapsamındaki maddeleri sayınız.	➤ Anayasamızda temel hak ve hürriyetlerin korunması ile ilgili bölüme geri dönerek tekrar inceleyiniz.
➤ Temel hak ve hürriyetlerin hangi hâllerde durdurulabileceğini açıklayınız.	➤ Anayasayı inceleyerek hangi hâllerde temel hak ve hürriyetlerin durdurulabileceğini araştırınız.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

Aşağıdaki soruları dikkatlice okuyarak doğru seçeneği işaretleyiniz

1. Aşağıdakilerden hangisi ya da hangileri bir mahkemenin bağımsız olup olmadığına karar verirken mahkeme tarafından göz önünde tutulması gereken hususlardan değildir?
I. Üyelerin atanma biçimi
II. Görev süreleri
III. Dış baskılara karşı korunaklı olmaları
IV. Tek başına karar verme
V. Teminat verme
A) I, II, III
B) Yalnız V
C) IV, V
D) I, III, V
E) II, IV
2. Aşağıdakilerden hangisi hukuk devletinin özel şartları arasında yer almaz?
A) İdare, yargısal denetime tabi olmalıdır.
B) Hâkimler, bağımsız ve teminatlı olmalıdır.
C) İdari faaliyetler, önceden bilinebilir olmalıdır.
D) Hukuki güvenlik ilkesi mevcut olmalıdır.
E) İdarenin mali sorumsuzluğu mevcut olmalıdır.
3. Bir devletin yasama, yürütme ve yargı olmak üzere üç temel görevi vardır. Demokratik devletlerde bu üç görev birbirinden ayrı ve bağımsızdır. Buna, güçler ayrılığı ilkesi denilir. Türkiye’de aşağıdaki anayasalardan hangisi ile ilk kez güçler ayrılığı ilkesi kabul edilmiştir?
A) 1876 Kanun-i Esasî
B) 1921 Anayasası
C) 1924 Anayasası
D) 1961 Anayasası
E) 1982 Anayasası

4. Aşağıda, ülkemizdeki anayasal adımlar verilmiştir. Kronolojik sıralamasının doğru seçeneği aşağıdakilerden hangisidir?
- I. Islahat Fermanı
 - II. Sened-i İttifak
 - III. Tanzimat Fermanı
 - IV. Kanun-i Esasî
 - V. II. Meşrutiyet
- A) III-I-II-IV-V
B) II-IV-I-V-III
C) III-II-I-IV-V
D) II-III-I-IV-V
E) I-III-II-V-IV
5. Yasama ve yürütme organlarının yürütmede toplandığı anayasa aşağıdakilerden hangisidir?
- A) 1961 Anayasası
B) Kanun-i Esasî
C) Teşkilât-ı Esasîye
D) 1924 Anayasası
E) 1982 Anayasası
6. Normal kanunlarla aynı usullerle ve aynı organlarca değiştirilebilen yani değiştirebilme özelliği kolay olan anayasalara ne ad verilir?
- A) Sert Anayasa
B) Yumuşak Anayasa
C) Kazuistik Anayasa
D) Yazılı Anayasa
E) Çerçeve Anayasa

Aşağıdaki cümlelerin başında boş bırakılan parantezlere, cümlelerde verilen bilgiler doğru ise D, yanlış ise Y yazınız.

7. () İnsan hakları bireyleri, devlet iktidarını kullananlara karşı koruyan dokunulmaz, devredilebilen ve vazgeçilebilen haklardır.
8. () İnsan haklarını, insanın kendisi değil, yasalar, eşit olarak hiçbir ayırım yapmadan koruyacaktır.
9. () İnsan hakları toplumsal değil, kişiseldir.
10. () Her ülkenin kendine özgü geleneksel insan hakları felsefesi vardır.
11. () İnsan hakları; başkası tarafından verilen bir söze ya da teminata bağlı olarak ya da satın alarak elde ettiğimiz haklar değildir.

12. () Anayasa değişiklikleri, çıkarılan yeni Türk Ceza Kanunu, Ceza Muhakemesi Kanunu ve Medeni kanunlar insan haklarına yapılan hizmetlerdir.
13. () Barış hakkı ve çevre hakkı; İkinci kuşak haklar, olarak sayılabilir.
14. () İngiltere'de, 1215 tarihli Magna Carta Libertatum (Büyük Özgürlük) ile Hürriyetin etkinliği sağlanmıştır.
15. () Fransa'da Virginia Haklar Bildirgesi ile insanların doğuştan eşit, özgür ve bağımsız oldukları ve siyasal birlik hâlinde yaşamalarının gerekliliği savunulmuştur.
16. () İnsanlık tarihi kadar eski olan insan hakları mücadelesi beş evreden oluşur.

DEĞERLENDİRME

Cevaplarınızı cevap anahtarıyla karşılaştırınız. Yanlış cevap verdiğiniz ya da cevap verirken tereddüt ettiğiniz sorularla ilgili konuları faaliyete geri dönerek tekrarlayınız. Cevaplarınızın tümü doğru ise “Modül Değerlendirme” ye geçiniz.

MODÜL DEĞERLENDİRME

Aşağıdaki soruları dikkatlice okuyarak doğru seçeneği işaretleyiniz

1. Kuvvetler ayrımı ilkesi aşağıdakilerden hangisidir?
A) Devlet organları arasında üstünlük sıralamasıdır.
B) Devlet organlarının birbirlerini mutlak denetlemesidir.
C) Devlet organlarının hiçbir şekilde birbirlerinin işine karışmamasıdır.
D) Kuvvetler arasında medeni bir iş bölümü ve iş birliğidir.
E) Devlet organlarının birbirlerinin işlerine karışmasıdır.
2. Aşağıdakilerden hangisi anayasamızın kabul ettiği temel ilkelerden birisi **değildir**?
A) Atatürk milliyetçiliğine bağlı devlet
B) Sosyal devlet
C) Refah devlet
D) Laik devlet
E) Eşitlik
3. Aşağıdakilerden hangisi sosyal devletin gereklerinden birisi **değildir**?
A) Sosyal güvenliğin sağlanması
B) İşsizliğin önlenmesi
C) Sağlıklı bir çevre ve konutun sağlanması
D) Toprak mülkiyeti
E) Milli gelirin adaletsiz dağıtımı
4. Aşağıdakilerden hangisi sosyal ve ekonomik haklardan **değildir**?
A) Çalışma hakkı
B) Konut hakkı
C) Sağlık hakkı
D) Yerleşme ve seyahat hakkı
E) Sosyal güvenlik hakkı
5. Aşağıdaki haklardan hangisi kamu hakları arasında **yer almaz**?
A) Kişisel haklar
B) Fikri haklar
C) Sosyal haklar
D) Siyasi haklar
E) Seçme hakları
6. Aşağıdakilerden hangisi olumsuz statü haklarından biri **değildir**?
A) Kişi dokunulmazlığı
B) Din ve vicdan hürriyeti
C) Mülkiyet hakkı
D) Seçme ve seçilme hakkı
E) Özel hayatın gizliliği

7. Aşağıdakilerden hangisi birinci kuşak insan haklarından **biri değildir?**
- A) Grev ve toplu sözleşme hakkı
 - B) Yaşama hakkı
 - C) Kişi özgürlüğü ve güvenliği
 - D) Düşünce ve ifade özgürlüğü
 - E) İnanç ve ibadet özgürlüğü
8. Aşağıdakilerden hangisi insan haklarının özelliklerinden biri **değildir?**
- A) İnsan hakları kişiseldir.
 - B) İnsan hakları evrenseldir.
 - C) İnsan hakları dokunulmazdır.
 - D) İnsan hakları devredilmezdir.
 - E) İnsan hakları yöreseldir.
9. Aşağıdakilerden hangisi karma hukukun dallarından biri **değildir?**
- A) Fikir hukuku
 - B) İş hukuku
 - C) İcra ve iflas hukuku
 - D) Hava hukuku
 - E) Banka hukuku
10. Aşağıdakilerden hangisi anayasa türlerinden biri **değildir?**
- A) Yazılı anayasa
 - B) Yazısız anayasa
 - C) Sert anayasa
 - D) Kazuistik anayasa
 - E) Ayrıntılı anayasa

Aşağıdaki cümlelerin başında boş bırakılan parantezlere, cümlelerde verilen bilgiler doğru ise D, yanlış ise Y yazınız.

11. () Bir akıl hastasının yaptığı evlenme mutlak butlan sayılır.
12. () Ayırt etme gücüne sahip olduğu halde henüz ergin olmayan bir kişinin yaptığı sözleşme velisinin onayı olmasa da geçerlidir.
13. () Bir kimse hukuka aykırı bir fiille bir başkasına zarar verecek olursa, bu zararı ödemekle (tazmin etmekle) yükümlü olur.
14. () Kaziistik Anayasa değıştirilemeyecek maddesi olmayan ve normal kanunlar gibi kolay değıştirilebilen anayasalardır.
15. () Tüzük çıkarma yetkisi sadece cumhurbaşkanına tanınmıştır.

DEĞERLENDİRME

Cevaplarınızı cevap anahtarıyla karşılaştırınız. Yanlış cevap verdiğiniz ya da cevap verirken tereddüt ettiğiniz sorularla ilgili konuları faaliyete geri dönerek tekrarlayınız. Cevaplarınızın tümü doğru ise “Uygulamalı Test ”e geçiniz.

UYGULAMALI TEST

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarından bir örnek bularak, kararın hangi hakkın ihlali sonucu verildiğini, hangi hukuk dalına ait olduğunu araştırarak edindiğiniz bilgilere ait sunum hazırlayınız.

KONTROL LİSTESİ

Bu modül kapsamında aşağıda listelenen davranışlardan kazandığınız becerileri “Evet”, kazanamadığınız becerileri “Hayır” kutucuğuna (X) işareti koyarak kendinizi değerlendiriniz.

Değerlendirme Ölçütleri	Evet	Hayır
➤ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine ait bir karar dosyası buldunuz mu?		
➤ Bulduğunuz kararın içeriğine ait araştırma yaptınız mı?		
➤ Yaptığınız araştırma sonucu insan hakları ihlaline ilişkin çıkarımda bulundunuz mu?		
➤ Yapılan insan hakkı ihlalinin hangi hakka yönelik olduğunu tespit ettiniz mi?		
➤ Yapmış olduğunuz tespit sonrasında davanın hangi hukuk dalına ait olduğunu buldunuz mu?		
➤ Türkiye’de böyle bir davaya bakılsaydı hangi mahkemede bakılabilirdi? Tespit ettiniz mi?		

DEĞERLENDİRME

Değerlendirme sonunda “Hayır” şeklindeki cevaplarınızı bir daha gözden geçiriniz. Kendinizi yeterli görmüyorsanız öğrenme faaliyetini tekrar ediniz. Bütün cevaplarınızı “Evet” ise bir sonraki bireysel öğrenme materyaline geçmek için öğretmeninize başvurunuz.

CEVAP ANAHTARLARI

ÖĞRENME FAALİYETİ 1'İN CEVAP ANAHTARI

1	D
2	C
3	A
4	B
5	B
6	D
7	Doğal Hukuk
8	Yasama, Yürütme, Yargı
9	Özel
10	Tensip Tutanağı

ÖĞRENME FAALİYETİ 2'NİN CEVAP ANAHTARI

1	C
2	E
3	D
4	D
5	B
6	B
7	Yanlış
8	Doğru
9	Yanlış
10	Yanlış
11	Doğru
12	Doğru
13	Yanlış
14	Doğru
15	Yanlış
16	Yanlış

MODÜL DEĞERLENDİRME’NİN CEVAP ANAHTARI

1	D
2	C
3	E
4	D
5	B
6	D
7	A
8	E
9	C
10	E
11	Doğru
12	Yanlış
13	Doğru
14	Yanlış
15	Yanlış

KAYNAKÇA

- <http://www.anayasa.gov.tr/Hakkinda/Gorevler/>
- <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6085.pdf>
- <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6100.pdf>.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Kitapçığı (1982 Anayasası)
- 5435 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu
- 2802 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanunu
- 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu
- HSYK 30.04.2014 tarih ve 87742275-010.0121-2014 sayılı 3 Nolu Yönerge.
- Adalet Bakanlığı Personel Genel Müdürlüğünün 02.02.2006 tarih ve B.03.0.PER.0.00.00.01/5159 sayılı yazısı.
- www.megep.meb.gov.tr (03.12.2015/ 11:30)
- www.adalet.gov.tr (03.12.2015/ 13:35)